

ISSN 2310-2896

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

**ПЕРСПЕКТИВИ.
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

ВИПУСК № 2, 2019

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 2, 2019

ISSN 2310-2896

*Журнал зареєстрований
17 січня 2011 р.
Міністерством юстиції
України № КВ 17349-6119 Р*

*Журнал виходить
4 рази на рік і є фаховим
виданням з філософських
наук на підставі Наказу
МОН України № 1413
від 24.10.2017 року.*

*Рекомендовано
до друку вченою радою
Університету Ушинського,
протокол № 4
від 28.11.2019 р.*

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.*

*Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
«Перспективи.
Соціально-політичний
журнал».*

Рукописи не повертаються.

Редакційна колегія

Борінштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Петінова Оксана Борисівна, заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Атаманюк Зоя Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Бліхар В'ячеслав Степанович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Львівський державний університет внутрішніх справ).

Гансова Емма Августівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Златіца Плашійенкова, РНд, доктор філософії, філософський факультет (Університет Каменського в Братиславі, Словаччина).

Огорокова Віра Вікторівна, доктор філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Орленко Ірина Миколаївна, завідувач Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти (КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»).

Романенко Михайло Ілліч, доктор філософських наук, професор кафедри філософії (Дніпровська академія неперервної освіти).

Романенко Сергій Степанович, кандидат філософських наук, в. о. доцента кафедри спортивних ігор (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ).

Юшкевич Юлія Сергіївна, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, історії та політології (Одеський національний економічний університет).

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
«ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ»**

ПОРЯДОК ПОДАВАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у науковому журналі «Перспективи. Соціально-політичний журнал» необхідно надіслати на електронну пошту editor@perspektyvy.pdpu.od.ua такі матеріали:

- 1) статтю;
- 2) заповнити на сайті довідку про автора (прізвище, ім'я, по батькові автора, місце роботи (навчання), адреса місця роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, поштова адреса для відправки друкованого примірника);
- 3) рецензію-відгук на статтю від доктора наук у відповідній галузі науки (за винятком кандидатів та докторів наук).

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: - статтю прийнято до друку, - доопрацювати статтю, - автору відмовлено в публікації.

Оплата статті здійснюється тільки після офіційного підтвердження та надання реквізитів від редакції журналу (офіційний e-mail: editor@perspektyvy.pdpu.od.ua).

Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, не приймаються до редагування і публікації. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор.

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ

1. Філософська онтологія	4. Соціальна філософія	7. Філософія синергетики
2. Гносеологія	5. Філософія історії	8. Етика
3. Філософська антропологія	6. Філософія освіти	9. Естетика

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14.

Обсяг статті – від 10 до 20 сторінок.

У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (-), тире (–), апостроф (').

СТРУКТУРА СТАТТІ

1. Ліворуч вказується **УДК** та **тематичний розділ журналу**.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) **мовою статті**. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів, розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців.
4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською мовою (5-10 слів). Резюме має містити такі **обов'язкові елементи: актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження**.
5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Мета та завдання.

Методи дослідження.

Результати.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «**Список використаних джерел**». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України *ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»*. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань).

References. Оформлюється відповідно до стандарту **APA (APA Style Reference Citations)**. Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovník ukrajskoj movy: v 11 tt.* [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) англійською мовою.

7. Назва статті англійською мовою.

8. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова англійською мовою (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 101

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.1>

Трофименко Татяна Георгиевна

кандидат технических наук,
доцент кафедры проектного обучения в IT
Одесского национального политехнического университета
пр. Шевченко, 1, г. Одесса, Украина

ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ
ТЕКСТОВОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА

Розглянуто якісні аспекти інформації тексту, в тому числі якісні скачки інформативності – нерівноважні фазові переходи, а також явища когерентності, що характеризують процеси самоорганізації в інформаційних системах. Здійснено перехід від розгляду інформації на мікрорівні – рівні інформаційних одиниць – до розгляду інформації на макрорівні, коли можна пояснити виникнення у текстового інформаційного масиву нових якісних властивостей, ніяк не пов'язаних з ентропійними характеристиками текстового інформаційного масиву.

Таким чином, інформація розглядається як синергетичний об'єкт, відкрита нелінійна складна система, що самоорганізовується, з когерентними процесами і нерівноважними фазовими переходами.

Поставлені проблеми оцінки якісних аспектів текстової інформації і якісних стрибків у системі «інформація – людина». Інформація розглядається в системі з реципієнтом з певним тезаурусом, в який включені як цілі реципієнта, так і алгоритми сприйняття й обробки інформації. Таким чином, виконано перехід на макроскопічний рівень розгляду інформації та розширено поняття тезауруса.

Розглянуто фактори, що впливають на інформативність тексту, якісні аспекти текстової інформації, проведено аналіз існуючих підходів до поняття інформації та інформативності, показано актуальність досліджень саме якісних аспектів інформації у зв'язку зі спрямованістю інформаційних потоків, зрештою, на людину. Текстова інформація вибрана як приклад для дослідження, у зв'язку з практичною роботою автора з корекції психічного, фізичного і соціального стану людини за допомогою текстової інформації. Реальні практичні результати даної роботи потребують наукового осмислення та обґрунтування. Отже, розпочато роботу з дослідження самого поняття інформації, зокрема текстової інформації та впливу її на людину.

Стаття є одним з етапів дослідження автором інформації як синергетичного об'єкта. Показано подальші перспективи розвитку синергетичного підходу до інформації як складної системи.

Ключові слова: інформація, синергетика, синергетичний підхід, система, складна система, інформативність, якісні аспекти інформації, нерівноважні фазові переходи, тезаурус, алгоритм, когерентні процеси.

Введение. Теория информации, позволяющая оценить эффективность передачи сигналов, начала развиваться, прежде всего, с появлением работ Шеннона [1; 2] по теории связи. Понятие информации тесно связалось с понятием сигнала, причем сигналы и рассматривались и до сих пор рассматриваются как электрические и электромагнитные [1–4]. Это такие сигналы, которые можно ощутить физически, измерить электроизмерительными приборами. Для передачи и хранения такой информации действительно важен подход Шеннона, базирующийся на идее о том, что информация – это мера снятия неопределенности у приемника. Это – энтропийный подход, и благодаря ему информация до сих пор измеряется в битах и байтах. Как и Шенноновский энтропийный подход, так и подходы Эшби (разнообразие) [5], Когана (статистический)

[6] и даже подходы качественной теории информации Карнапа, Бар-Хиллела и Колмогорова [7–10] сводятся к использованию понятия вероятности и логарифмированию и тоже измеряют информацию в битах и байтах.

К концу XX века, в силу отсутствия единого подхода к понятию информации, представители каждой из частных областей знаний стали использовать тот математический и понятийный аппарат, который предлагался в перечисленных выше подходах, и информация продолжает четко описываться битами и байтами, причем в самых различных отраслях науки. Это может быть и библиотечное дело, и биология, и медицина, и гидрометеорология и многое другое. В общем, до сих пор в силу узкого понимания информационных процессов только лишь как битов и байтов, передаваемых по каналу связи, информация – это биты и байты (количественный аспект).

Получается, что если нельзя измерить нечто в битах и байтах, то это – не информация.

В то же время, если информационный поток рассчитан на восприятие его человеком, а именно им, в конечном итоге, и воспринимаются все информационные потоки, нельзя не учитывать качественных аспектов информации, причем таких, которые зачастую невозможно измерить. До сих пор нет никакого единого критерия количественной оценки эффективности информационного потока. Каждая область науки для каждой конкретной задачи предлагает свой критерий. И это вполне объяснимо, если учесть то, что к самому понятию информации нет единого подхода, и вообще существуют такие аспекты информационных потоков, которые никак количественно оценить просто невозможно. Ну, разве что можно предложить какие-то косвенные критерии эффективности. Например, автор этой статьи является автором 26 книг по практической психологии, и тысячи людей излечились от различных зависимостей и даже физических заболеваний, улучшили свое социальное положение благодаря этим книгам. И как можно в таком случае оценить в битах или байтах эффективность информационного потока от текстового информационного массива к человеку? Да с точки зрения всех существующих подходов к определению информации в этих книгах полно информационной избыточности – того, что, во-первых, не является необходимым для понимания сути изложенного (если придерживаться семантического подхода), и того, что не снимает неопределенность (если придерживаться энтропийного и прочих связанных с понятием вероятности подходов). Но факт остается фактом, что люди с удовольствием читают эти книги и получают практические результаты. Более того, автор постулирует необходимость информационной избыточности в тексте, чтобы текст был легко воспринимаем и запоминаем [11–27]. А вот если судить по существующим подходам к понятию информации и рассуждать о передаче битов и байтов по каналу связи, то такие тексты признают неэффективными, ибо они канал связи перегружают своей информационной избыточностью.

Аналогично не оценить с точки зрения классических, базирующихся на понятии вероятности, подходов и информативность картин художников. Но мы в этой статье затронем только текстовую информацию, чтобы статья не превратилась в целую книгу. Просто проводим аналогии. Картина, текст, музыка – все это информация. Более того, информация вообще везде и все, что нас окружает [14]. И это не только снятая неопределенность, не только электрические сигналы, электромагнитные волны, статистические показатели, затраты на достижение цели (как в алгоритмическом подходе Колмогорова), не только разнообразие, как у Эшби и Карнапа и Бар-Хиллела и не только вероятность достижения цели, как у Харкевича [28]. То, что сейчас интуитивно понимается многими людьми как информация, нуждается в научном осмыслении и объяснении. Тем более что люди, далекие от науки, злоупотребляют понятием информации в корыстных целях.

Поскольку мы ведем речь о восприятии информации человеком, то нельзя не упомянуть о том, что на современное понимание информации значительно повлиял новый синергетический подход к психике человека [29]. Это дало возможность рассмотреть и информацию как синергетическую систему [30], развивающуюся в среде психики. Далее автором расширены понятия сигнала и информативности [11–15]. Текст рассматривается как сигнал, а информа-

тивність включає в себе безкінечне множення аспектів – все, що взаємопов'язано з сприйняттям інформації людиною. Такий підхід дозволяє, наприклад, проаналізувати детально інформаційні процеси в текстовому інформаційному масиві і описати, в тому числі і математично, основні складові інформаційного потоку до реципієнту – людині, тобто математично описати інформаційний портрет тексту, обґрунтувати концепцію інформації як складної саморозвиваючої системи з нерівноважними фазовими переходами, більш детально осмислити поняття інформації, обґрунтувати скачкообразне змінення інформативності і смислової навантаженості тексту (якісні змінення) при його незначному кількісному зміні.

В одній статті неможливо детально розглянути всі інформаційні процеси, що відбуваються в текстових інформаційних масивах і інформаційних потоках до людини. Ми зупинимось лише на нерівноважних фазових переходах [31]. Ці питання до сих пір не освітлені в літературі в силу розгляду інформації на мікрорівні (рівні інформаційних одиниць), коли інформація не розглядається як система з таким системообразующим фактором, який вивів би розгляд на макрорівень, коли можна пояснити виникнення у текстового інформаційного масиву нових якісних властивостей, ніяк не пов'язаних з ентропійними характеристиками цього масиву. Такий результат став можливим завдяки розвитку синергетики [31; 32], в частині, синергетичного підходу до психіки і до інформації [11–16; 29–34].

Ціль і завдання роботи – показати можливість розгляду інформації на макрорівні, коли можливе врахування якісних аспектів інформації, які не обов'язково можна описати математично, розвиток підходу до інформації як до складної саморозвиваючої системи, показати можливість виникнення в текстовій інформації фазових нерівноважних переходів і когерентних процесів. Стаття є одним з етапів дослідження автором інформації як синергетичного об'єкта.

Результати. В статті реалізований такий інструмент синергетики, як макроскопічний підхід [31]. Ми вводимо в розгляд елемент системи, який може пояснити якісні аспекти і якісні змінення інформації і виникнення в зв'язі з цим у неї нових властивостей. Ми розглядаємо інформацію в системі з реципієнтом – приймачем інформації. В людських системах системообразующий елемент, що дозволяє перейти на макроскопічний рівень, – це психіка. Саме в психіці людини інформація розвивається і набуває нові властивості [11–27; 30; 34]. Саме психіка з існуючими в ній алгоритмами сприйняття і обробки інформації робить інформаційний масив зрозумілим тим чи іншим способом, цікавим або нецікавим, цінним або нецінним, даючи позитивний результат в житті людини або не даючи. При цьому інформаційну роль грають самі алгоритми сприйняття і обробки інформації [12; 35], додаючи або зменшуючи інформативність текстового інформаційного масиву. В кінцевому підсумку, можна сказати, що саме алгоритм сприйняття і обробки інформації як неотъемлемої якості реципієнта, будь то людина або технічна система, є тим системообразующим фактором, який дозволяє розглянути інформацію на макроскопічному рівні і дослідити якісні змінення інформації як в текстовому інформаційному масиві, так і в будь-якому інформаційному потоці і в психіці людини або ж в інтелекті системи штучного інтелекту. При цьому алгоритми сприйняття і обробки інформації входять в те, що називається тезаурусом реципієнта – його запасом знань. Поняття тезауруса введено і добре описано в роботах Шрейдера [36–38]. Однак Шрейдер не розглядав алгоритми як вміст тезауруса, а ми розглянемо, тому що саме алгоритм визначає сприйняття тексту.

Слідуючи макроскопічному підходу Хакена [31], ми перейдемо від розгляду інформації як замкнутої системи на основі Шеннонського підходу [31, с. 35] до концепції інформації як складної відкритої нелінійної системи, характеризуваної [31, с. 46] когерентними процесами саморозвитку нових смислових і прагматичних аспектів.

В плане системного подхода, на наш взгляд, информация может быть как сложная система «предъявлена или указана, но строго корректно адекватного описания дать не удастся» [39]. В то же время исследуемый объект выступает в нескольких взаимосвязанных планах:

- 1) как некоторая совокупность относительно самостоятельных единиц, обладающая количественной и качественной определенностью;
- 2) как элемент некоторой макросистемы (передатчик – информация – окружающая среда – приемник), в которую это явление (объект) необходимо включено и законам которой оно подчиняется;
- 3) как интеграция макросистемы (субъединиц информации), составляющих структуру объекта и имеющих свои специфические закономерности, которые определенным образом проявляются в изучаемом объекте.

В качестве обоснования принадлежности информации к подклассу сложных самоорганизующихся открытых нелинейных систем следует показать [29], что в ней связи имеют вариативный характер, а сама система способна адаптироваться к среде, изменяя не только свои параметры, но и структуру, когда зависимости сложности состава и сложности организации являются нелинейными, что обозначает невыполнение принципа суперпозиции (аддитивности).

Наиболее ярко вариативный характер связей и способность адаптироваться к среде демонстрируется таким видом информации, как алгоритм [35]. Однако и неалгоритмические виды информации, например, сведения о каком-либо объекте, изложенные, например, текстом, меняют свои количественные и качественные характеристики в зависимости от времени, пространства, различных внешних факторов, в том числе от тезауруса реципиента (потребителя). Так, с течением времени может снизиться (устаревание) или повыситься (например, в силу субъективных причин информативность сведений о предках какого-либо человека для него самого) прагматическая информативность. Может измениться и семантическая информативность массива данных в силу изменения их смысловой интерпретации (здесь зависимость от алгоритма, помещенного в тезаурус реципиента). В зависимости от внешних обстоятельств (время, пространство, тезаурус интерпретатора) может измениться даже энтропийная модель информационного объекта, например, текста. Могут быть выявлены новые закономерности сочетания и декодирования информационных субъективных. В связи с этим может совершенствоваться вероятностная модель текста. Пример тому – различные уровни сжатия текста:

- 1) выборка букв с наибольшей энтропией;
- 2) выборка слов с наибольшей энтропией;
- 3) выборка словосочетаний с наибольшей энтропией;
- 4) выборка устойчивых общеупотребительных словоформ;
- 5) выборка устойчивых словоформ данной предметной области (термин плюс общеупотребительные слова);
- 6) смысловое структурирование текста.

Все эти изменения информативности текста обуславливаются содержанием тезауруса реципиента, а конкретно – алгоритмами восприятия и обработки информации.

Ярким примером роли тезауруса интерпретатора является вероятностный подход к моделированию текста [40], базирующийся на способности интерпретатора предвидеть «последующую» информационную единицу на основе «предыдущей».

Аналогично можно привести примеры изменения информативности тех или иных составляющих субъективных целого информационного объекта или же всего объекта как элемента макросистемы, в зависимости и от пространства – от места действия, времени, алгоритмов интерпретации, а так же непосредственно от целей потребителя как элемента его тезауруса [35]. Причем информативность сообщения меняется, в зависимости от внешних обстоятельств, нелинейно. Под нелинейным поведением объекта мы понимаем такое, когда «до какой-то границы объект ведет себя некоторым образом, а за ней скачком меняет свои свойства» [41]. Так, скачком меняется такое свойство, как понимаемость информации [42]. При этом информатив-

ность сообщения нелинейно зависит от априорного тезауруса реципиента. Кроме того, можно привести примеры нелинейной зависимости смысла информации от количества информационных субъединиц в сообщении и скачкообразного изменения смысла выражения (вербальной информации), в зависимости от количества информационных единиц в выражении. Например, сообщение на английском языке «an old cup» декодируется на русский язык как «старая чашка», а количественные изменения в этом сообщении приводит к качественным изменениям – сообщение «an old cup of tea» декодируется (причем не дословно) как «старая дева». Такое явление можно признать неравновесным фазовым переходом: качественный скачок – скачкообразное изменение смысла высказывания в зависимости от количества смысловых единиц.

Как отмечает Хакен [31, с. 21], микроскопичность и макроскопичность уровней исследования объекта могут быть рассмотрены как относительные понятия. Рассмотрим это на примерах явлений когерентности, характеризующих на различных уровнях процессы самоорганизации информационной системы. Будем при этом полагать, основываясь на предмете синергетики как теории «возникновения новых качеств на макроскопическом уровне» [31, с. 45], макроскопическим тот уровень рассмотрения информации, на котором могут возникнуть и станут значимыми для реципиента качественные изменения информации. В качестве примера рассмотрим возникновение идиом, в частности, вышеприведенной идиомы «an old cup of tea». В соответствии с определением идиомы [43] это выражение представляет собой сочетание языковых (информационных) единиц, значение которого не совпадает со значением составляющих его элементов. Таким образом, система «an old cup of tea» сенсibilизирована (термин Хакена [31, с. 44]) к сигналу «of tea», и при случайном или преднамеренном схождении в информационной системе языковых единиц возникает качественный скачок (неравновесный фазовый переход) – появляется новый смысл. Каждая из языковых единиц рассмотренного идиоматического выражения является источником информации и излучает свой сигнал, который на физическом (изображение на бумаге) и информационном уровне (восприятие пользователем) может быть рассмотрен как волна [11–15; 30]. Каждое слово изучает сигнал информативно независимо друг от друга, однако суперпозиция этих слов (сигналов) в психике живой системы или в интеллекте неживой системы приводит к такой суперпозиции их информационных излучений, что поле идиоматического высказывания становится когерентным – возникает единый новый смысл. Таким образом, словосочетание «of tea» является тем компонентом информационной системы, введение которого происходит к качественному скачку (неравновесному фазовому переходу) на уровне информационных единиц. При этом информация рассматривается как система, обладающая интегративной сложностью. Последнее понятие включает в себя, в частности, [44, с. 10–11] понятие компонента системы. Кроме того, следует учитывать, что изменение смысла может происходить только при наличии реципиента, способного воспринимать и обрабатывать информацию по существующим в его тезаурусе алгоритмам. При этом компонентами информационной системы, обуславливающими появление и изменение у нее прагматического и семантического аспектов, являются время, пространство, различные факторы окружающей среды и, самое главное, интеллект системы, в частности, психика человека с ее тезаурусом, содержащим алгоритмы. Каждый из указанных компонентов при своем изменении может привести к качественному нелинейному изменению информационной системы, которое происходит в среде интеллекта системы (подсистемы, принимающей решения), в частности, в психике, если речь идет о человеке. В интеллекте, в том числе в психике, системы происходит не только количественное, но и качественное изменение информации: в результате интерпретации по существующему в тезаурусе алгоритму рождается новый смысл и происходит синтез нового знания. В психике человека эти процессы происходят и на уровне сознания и подсознания. Человек, имеющий целью решение творческой задачи, иногда специально отвлекается от ее решения (занимается каким-либо другим делом). В это время в его подсознании происходят самоорганизующиеся процессы информационного упорядочения, в результате когерентного взаимодействия различных сигналов рождается искомое решение проблемы.

Выводы. В силу ограниченности объема статьи в ней рассмотрено лишь явление фазового неравновесного перехода в тексте на примере идиом, а также явление когерентности в информационной системе «человек – текстовый информационный массив». Уже только эти явления позволяют отнести информацию к классу самоорганизующихся нелинейных систем, характеризующихся когерентными процессами самоорганизации, самопорождения новых смыслов. Однако существует еще множество доказательств того, что информация, причем не только текстовая – это сложная самоорганизующаяся система, которая может быть исследована с позиций синергетического подхода. Пока что информация как сложная система недостаточно исследована и нуждается в дальнейших исследованиях в самых различных ее проявлениях. Особенно актуально исследование информации именно на макроуровне, как это сделано в данной статье – с включением в рассмотрение приемника информации с его тезаурусом и выполненное при этом расширение понятия тезауруса: включение в него и целей реципиента алгоритмов его восприятия и обработки информации. В дальнейшем целесообразно включить в тезаурус и алгоритмы синтеза информации и рассмотреть вопросы синтеза нового знания. Тема исследования информации как синергетического объекта настолько глубока и многогранна, что не может быть темой только одной статьи и заслуживает рассмотрения ее в монографиях, серии статей и научно-популярных книгах. Это обусловлено, прежде всего, тем, что, как доказано практическими результатами автора по исцелению психики, тел и жизненных ситуаций людей, именно информационным воздействием, в частности текстовым, можно помочь людям и выздороветь, и изменить к лучшему свое социальное положение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. Москва : Иностранная литература, 1963. 832 с.
2. Шеннон К. Математическая теория связи. *Работы по теории информации и кибернетике*. Москва : ИЛ, 1963. С. 243–332.
3. Пирс Дж. Электроны, волны и сообщения. Москва : Физматгиз, 1961. 347 с.
4. Забуга А.А. Теоретические основы информатики : учебное пособие. *Стандарт третьего поколения* Санкт-Петербург : Питер, 2014. 208 с.
5. Эшби У.Р. Введение в кибернетику ; пер. с англ. Москва : ИЛ, 1959. 432 с.
6. Коган И.М. Прикладная теория информации. Москва : Радио и связь, 1981. 216 с.
7. Bar-Hillel I., Carnap R. Semantic Information. *Brit. Journ. Phil. Sci.* 1954. V. 9. № 89. P. 12–27.
8. Колмогоров А.Н., Тихомиров В.И. \mathcal{E} -энтропия и \mathcal{E} -емкость в функциональных устройствах. УМН, 1959. Т. 14.
9. Колмогоров А.Н. Три подхода к определению понятия количества информации. *Проблемы передачи информации*. Москва : Наука, 1965. Т. 1. № 1. С. 3–11.
10. Колмогоров А.Н. К логическим основам теории информации. *Проблемы передачи информации*. Москва : Наука, 1969. Т. 5. С. 3–7.
11. Трофименко Т.Г. Детские психологические травмы и их проработка во имя лучшей жизни. Москва : АСТ, 2019. 288 с.
12. Трофименко Т.Г. Психосоматика. Как с ней подружиться? Москва : АСТ, 2019. 224 с.
13. Трофименко Т.Г. Сам себе психолог. Самые эффективные приемы психологической реабилитации. Харьков : КСД, 2019. 208 с.
14. Трофименко Т.Г. Управление мозгом. Как изменить свою жизнь. Москва : АСТ, 2018. 288 с.
15. Трофименко Т.Г. Тренинг мозга. Москва : АСТ, 2017. 224 с.
16. Трофименко Т.Г. Как победить любую зависимость? Исцеление информацией. Ростов-на-Дону : Феникс, 2014, 2015. 2-е издание. 171 с.
17. Трофименко Т.Г. Книга снов. Ростов-на-Дону : Феникс, 2015. 170 с.
18. Трофименко Т.Г. Книга от комплексов. Ростов-на-Дону : Феникс, 2015. 157 с.
19. Трофименко Т.Г. Книга от одиночества. Искусство быть одной. Ростов-на-Дону : Феникс, 2014. 190 с.
20. Трофименко Т.Г. Опасные отношения! Стоп! Оберег от психотравм! Ростов-на-Дону : Феникс, 2014. 188 с.

21. Трофименко Т.Г. Эмоции без правил: между мужчиной и женщиной. Ростов-на-Дону : Феникс, 2014. 187 с.
22. Трофименко Т.Г. Твой бой без правил. Ростов-на-Дону : Феникс, 2013. 158 с.
23. Трофименко Т.Г. Победитель забирает все. Ростов-на-Дону : Феникс, 2013. 184 с.
24. Трофименко Т.Г. Отношения без правил: Мужчина глазами женщины, женщина глазами мужчины. Ростов-на-Дону : Феникс, 2014. 188 с.
25. Трофименко Т.Г. Еда без правил. Ростов-на-Дону : Феникс, 2013. 219 с.
26. Трофименко Т.Г. Твой шанс подняться. Санкт-Петербург : Вектор, 2013. 192 с.
27. Трофименко Т.Г. Депрессия без правил. Санкт-Петербург : ИГ Весь, 2012. 160 с.
28. Харкевич А.А. О ценности информации. *Проблемы кибернетики*. Физматгиз, 1980. Вып. 4. С. 54.
29. Ершова-Бабенко И.В. Методология исследования психики как синергетического объекта : монография. Одесса : ОДЕКОМ, 1992. 123 с.
30. Трофименко Т.Г. Методология исследования информации как синергетического объекта : монография. *Депонир. рукоп. ГНТБ Украины*. 1994. № 2263-Ук94. 109 с.
31. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам. Москва : Мир, 1991. 240 с.
32. Ершова-Бабенко И.В. Сборник лекций по психосинергетике. Одесса : Одесский Национальный Университет им. И.И. Мечникова, 2007. 234 с.
33. Yershova-Babenco I., Kryvtsova N.V. Theoretical Foundations Of Psycho-Synergetics As The Psychological Principles – Theoretical And Practical Introduction Of The Competence Approach In High Education Of Ukraine. *Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine* : monograph. Vienna : Premier Publishing, 2019. P. 11–21.
34. Трофименко Т.Г. Информация: смена методологии. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Одеса : Фенікс, 2015. Вип. № 10. С. 104–106.
35. Трофименко Т.Г. Информационная роль алгоритма в процессах обработки информации. Одесса, 1990. 42 с. Деп. в Информприборе 13.08.90. № 4906. Пр. 90.
36. Шрейдер Ю.А. Об одной семантической теории информации. *Сб. «Проблемы кибернетики»*. «Наука», 1965. Вып. 13.
37. Шрейдер Ю.А. О семантических аспектах теории информации. *Информация и кибернетика* : сборник. Москва, 1967. С. 15–47.
38. Шрейдер Ю.А. Тезаурусы в информатике и теоретической семантике. *Научно-техническая информация*. 1971. Сер. 2. № 3. Т. 22. С. 31–38.
39. Заморин А.П., Марков А.С. Толковый словарь по вычислительной технике и программированию. Москва : Рус. Яз., 1988. 221 с.
40. Лесохин М.М., Лукьянов К.Ф., Пиотровский Р.Г. Введение в математическую лингвистику: Лингвист. прил. основ. Математики. Минск : Наука и техника, 1982. 263 с.
41. Самарский А.А., Курдюмов С.П. Парадоксы многовариантного нелинейного мира – мира вокруг нас. *Гипотезы. Прогнозы. (Будущее науки): международный ежегодник*. Москва : Знание, 1989. Вып. 22. С. 9–29.
42. Ершова-Бабенко И.В. Принцип нелинейности в обучении – новый подход в методике преподавания русского языка как иностранного. *В кн.: Эффективные формы работы в учебной аудитории*. Одесск. Университет, 1991. С. 123–125.
43. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. Москва : Советская Энциклопедия, 1972. Т. 10. С. 113.
44. Диалектика познания сложных систем. Москва : Мысль, 1988. 316 с.

REFERENCES

1. Shannon, K. *Raboty po teorii informatsii i kibernetike*. Moskva. Inostrannaya literatura, 1963. 832 s.
2. Shannon K. *Matematicheskaya teoriya svyazi // Raboty po teorii informatsii i kibernetike*. Moskva. IL. 1963. S. 243–332.
3. Pirs, Dzh. *Elektronyi, volnyi i soobscheniya*. Moskva. Fizmatgiz, 1961. 347 s
4. Zabuga A. A. *Teoreticheskie osnovyi informatiki: Uchebnoe posobie. Standart tretego pokoleniya*. SPb. Piter, 2014. 208 s.

5. Eshbi U.R. Vvedenie v kibernetiku: Per. s angl. Moskva. IL, 1959. 432 s.
6. Kogan I.M. Prikladnaya teoriya informatsii. Moskva. Radio i svyaz, 1981. 216 s.
7. Bar-Hillel I., Carnap R. Semantic Information // Brit. Journ. Phil. Sci, 1954, V. 9. № 89. P. 12–27.
8. Kolmogorov A.N., Tihomirov V.I. \mathcal{E} - entropiya i \mathcal{E} - emkost v funktsionalnykh ustroystvah. UMN, 1959, t. 14, 2.
9. Kolmogorov A.N. Tri podhoda k opredeleniyu ponyatiya kolichestva informatsii // Problemyi peredachi informatsii. Moskva. Nauka, 1965, t. 1, № 1. S. 3–11.
10. Kolmogorov A.N. K logicheskim osnovam teorii informatsii // Problemyi peredachi informatsii. Moskva. Nauka, 1969, t. 5. 3. S. 3–7.
11. Trofimenko T.G. Detskie psihologicheskie travmy i ih prorabotka vo imya luchshey zhizni. Moskva. AST, 2019. 288 s.
12. Trofimenko T.G. Psihosomatika. Kak s ney podruzhitsya? AST: Moskva, 2019. 224 s.
13. Trofimenko T.G. Sam sebe psiholog. Samye effektivnye priemy psihologicheskoy reabilitatsii. KSD: Harkov, 2019. 208 s.
14. Trofimenko T.G. Upravlenie mozgom. Kak izmenit svoyu zhizn. AST: Moskva, 2018. 288 s.
15. Trofimenko T.G. Trening mozga. AST: Moskva, 2017. 224 s.
16. Trofimenko T.G. Kak pobedit lyubuyu zavisimost? Istselenie informatsiey. RnD: Feniks, 2014, 2015 (2-e izdanie). 171 s.
17. Trofimenko T.G. Kniga snov. RnD: Feniks, 2015. 170 s.
18. Trofimenko T.G. Kniga ot kompleksov. RnD: Feniks, 2015. 157 s.
19. Trofimenko T.G. Kniga ot odinochestva. Iskustvo byit odnoy». RnD: Feniks, 2014. 190 s.
20. Trofimenko T.G. Opasnyie otnosheniya! Stop! Obereg ot psihotravm! RnD: Feniks, 2014. 188 s.
21. Trofimenko T.G. Emotsii bez pravil: mezhdumuzhchinoy i zhenschinoy. RnD: Feniks, 2014. 187 s.
22. Trofimenko T.G. Tvoy boy bez pravil. RnD: Feniks, 2013. 158 s.
23. Trofimenko T.G. Pobeditel zabiraet vse. RnD: Feniks, 2013. – 184 s.
24. Trofimenko T.G. Otnosheniya bez pravil: Muzhchina glazami zhenshiny, zhenschina glazami muzhchiny. - RnD: Feniks, 2014. 188 s.
25. Trofimenko T.G. Eda bez pravil. RnD: Feniks, 2013. 219 s.
26. Trofimenko T.G. Tvoy shans podnyatsya. SPb: Vektor, 2013. 192 s.
27. Trofimenko T.G. Depressiya bez pravil. SPb: IG Ves, 2012. 160 s.
28. Harkevich A.A. O tsennosti informatsii. // Problemyi kibernetiki. Fizmatgiz. 1980. Vyip. 4. S. 54.
29. Ershova-Babenko I.V. Metodologiya issledovaniya psihiki kak sinergeticheskogo ob'ekta. Monografiya. Odessa: ODEKOM, 1992. 123 s.
30. Trofimenko T.G. Metodologiya issledovaniya informatsii kak sinergeticheskogo ob'ekta. Monografiya// Deponir.rukop. GNTB Ukrainyi, 1994. 09 s., № 2263-Uk94.
31. Haken G. Informatsiya i samoorganizatsiya: Makroskopicheskiy podhod k slozhnyim sistemam. Moskva. Mir, 1991. 240 s.
32. Ershova-Babenko I.V. Sbornik lektsiy po psihosinergetike. Odessa, Odesskiy Natsionalnyy Universitet im. I.I. Mechnikova. 2007, 234 s.
33. Yershova-Babenko I., Kryvtsova N. V. (2019). Theoretical Foundations Of Psycho-Synergetics As The Psychological Principles – Theoretical And Practical Introduction Of The Competence Approach In High Education Of Ukraine // Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine: monograph. Vienna: Premier Publishing, 2019. P. 11–21.
34. Trofimenko T.G. Informatsiya: smena metodologii // Naukoviy visnik mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Odesa: Feniks, 2015. Vip. № 10. S. 104–106.
35. Trofimenko T.G. Informatsionnaya rol algoritma v protsessah obrabotki informatsii. Odessa. 1990. 42 s. Dep. v Informpribore 13.08.90., № 4906. Pr. 90.
36. Shreyder Yu.A. Ob odnoy semanticheskoy teorii informatsii. Sb. “Problemyi kibernetiki”, vyip. 13. “Nauka”. 1965.

37. Shreyder Yu.A. O semanticheskikh aspektah teorii informatsii. V. sb.: Informatsiya i kibernetika. Moskva. 1967. S. 15–47.
38. Shreyder Yu.A. Tezaurusyi v informatike i teoreticheskoy semantike. Nauchno-tehnicheskaya informatsiya, ser. 2. 1971. № 3. T. 22. S. 31–38.
39. Zamorin A.P., Markov A.S. Tolkovyyiy slovar po vyichislitelnoy tehnikе i programmirovaniyu. Moskva. Rus. Yaz., 1988. 221 s.
40. Lesohin M.M., Lukyanov K.F., Piotrovskiy R.G. Vvedenie v matematicheskuyu lingvistiku: Lingvist. pril. osnov. Matematiki. Minsk. Nauka i tehnika, 1982. 263 s.
41. Samarskiy A.A., Kurdyumov S.P. Paradoksyi mnogovariantnogo nelineynogo mira – mira vokrug nas // Gipotezyi. Prognozyi. (Budushee nauki): mezhdunarodnyiy ezhegodnik. Moskva. Znanie. 1989. Vyip. 22. S. 9–29.
42. Ershova-Babenko I.V. Printsip nelineynosti v obuchenii – novyyiy podhod v metodike prepodavaniya russkogo yazyika kak inostrannogo. V kn.: Effektivnyie formyi raboty v uchebnoy auditorii. Odessk. universitet. 1991. S. 123–125.
43. Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya: V 30 t. M.: Sovetskaya Entsiklopediya, 1972. T. 10. S. 113.
44. Dialektika poznaniya slozhnyih sistem. Moskva. Myisl, 1988. 316 s.

Trofimenko Tetiana Heorhiivna

Candidate of Technical Sciences

Associate Professor, Department of Project Studies in IT

Odessa National Polytechnic University

1, Shevchenko av., Odessa, Ukraine

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF TEXTUAL INFORMATION IMPACT ON A PERSON

Qualitative aspects of the text information, including qualitative jumps of informativeness – nonequilibrium phase transitions, as well as coherence phenomena characterizing the processes of self-organization in information systems are considered. The transition from the consideration of information at the micro level – the level of information units to the consideration of information at the macro level – when it is possible to explain the emergence of new qualitative properties in a text information array, not related to the entropy characteristics of the text information array.

Thus, information is considered as a synergetic object, an open nonlinear complex self-organizing system with coherent processes and nonequilibrium phase transitions.

The problems of evaluation of qualitative aspects of textual information and qualitative information jumps in the system "information – person" are posed. Information is considered in a recipient system with a specific thesaurus that includes both recipient goals and information perception and processing algorithms. Thus, the transition to the macroscopic level of consideration of information was held and the concept of thesaurus was expanded.

The factors influencing the information content of the text, qualitative aspects of text information were examined, the analysis of existing approaches to the notion of information and informational content was held, the urgency of the research is the qualitative aspects of information in connection with the direction of information flows, ultimately, human, was shown. Text information is chosen as an example for the study, in connection with the practical work of the author on the correction of mental, physical and social condition of a person with the help of text information. Real practical results of this work need scientific understanding and justification. In this regard, the work has begun on the study of the concept of information, in particular, text information and its impact on humans.

The article is one of the stages of the author's research of information as a synergetic object. Further prospects of development of synergetic approach to information as a complex system are shown.

Key words: *information, synergetics, synergetic approach, system, complex system, informativeness, qualitative aspects of information, nonequilibrium phase transitions, thesaurus, algorithm, coherent processes.*

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 1: 339.9

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.2>

Зайцев А. С.

аспірант кафедри філософії и політології
Национальной металлургической академии Украины
пр. Гагарина, 4, г. Днепр, Украина

УРОКИ И ПАРАДОКСЫ ПЕРВОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

У XIX столітті модель глобалізації була апробована на практиці, що стало можливим в силу як технологічних (розвиток засобів зв'язку та комунікації), так і політичних (колоніальна політика великих європейських держав) факторів. Цей досвід був осмислений як метрополіями, так і колоніями. Останні, отримавши після Другої світової війни незалежність, вважали за краще відмовитися від вільного ринку на користь протекціонізму з огляду на те, що для економічно слабких країн вільний ринок не вигідний, а їхня власна економіка – неконкурентоспроможна. Але протекціонізм міг би бути гарною ідеєю лише в разі технологічної стабільності: коли нові технології з'являються рідко, час можна принести в жертву економічній стабільності. Однак в умовах, коли технології розвиваються швидко, протекціонізм сприяє застою національної економіки та ще більшому відставанню від лідерів. Тому країни «третього світу» змушені включатися в сучасну глобалізацію, щоб не відстати остаточно.

Метою статті є встановлення факторів, які сприяли розгортанню глобалізаційних процесів у XIX столітті, виявлення її теоретичних передумов і опис ходу першої глобалізації, а також ідентифікація уроків, які зробили з неї лідери країн «третього світу» у XX столітті.

Отже, у XIX столітті модель глобалізації та вільного ринку була апробована на практиці завдяки технологічним (зокрема, розвиток засобів зв'язку та комунікації) та політичним (зокрема, колоніальна політика великих європейських держав) факторам. Отриманий досвід був осмислений і метрополіями, і колоніями, які після отримання незалежності після Другої світової війни вважали за доцільне відмовитися від вільного ринку на користь протекціонізму, оскільки були переконані, що для економічно слабких країн вільний ринок є не вигідним, а їх власна економіка – неконкурентоспроможною.

Ключові слова: глобалізація, вільний ринок, колоніалізм, «третій світ», конкуренція, технології, комунікації, ВВП.

Введение. Когда сегодня речь заходит о постиндустриальном обществе, обычно делают упор на развитие технологий, а уже следствием этого развития становится изменение структуры общества, повышение роли наукоемких технологий и ценности человеческого капитала, рост количества работников, занятых в сфере услуг за счет занятых в промышленности и сельском хозяйстве и т.д. Однако само по себе развитие технологий не влечет за собой все эти следствия, которые происходят лишь в особой культурно-исторической ситуации.

Следует обратить внимание на то, что постиндустриализация наступила не одновременно по всему миру, и дело здесь не только в уровне технологического развития. Например, в СССР техника хоть в целом и уступала западным аналогам, но в большинстве случаев этот разрыв не был критичным, а в ряде случаев (космическая отрасль, ВПК и т.д.) имел место или паритет, или даже опережение. Между тем, в СССР не только не восприняли концепцию постиндустриального общества (здесь имели место явные идеологические причины), но и фактическое развитие советского общества не давало повода увидеть здесь «постиндустриализм».

Мы исходим из положения, согласно которому тот факт, что постиндустриализация началась на Западе, был вовсе не случайным, а обусловленным, как минимум, двумя обстоятельствами: глобализацией и свободным рынком.

Под «глобализацией» можно понимать разные вещи. Некоторые элементы глобализации присутствовали еще в Римской империи [5], но это были лишь элементы, ибо «Римский мир» не был глобальным в прямом смысле. Великие географические открытия привели к тому, что для европейцев открылся если и не весь мир, то значительная его часть. Однако ни в XV, ни даже в XVIII веках говорить о глобальной экономической системе не приходилось. Объективные условия для формирования глобального экономического, культурного и информационного пространства появились только в XIX веке, и локомотивом этого процесса стала Британская империя. Последняя не только подчинила своей власти и влиянию четверть земной суши, но и выстроила политико-экономическую модель взаимодействия и сотрудничества, удивительно похожую на те формы, в которых осуществляется глобализация ныне.

Существует множество научных работ, посвященных исследованию международной торговли и экономических отношений, развитию средств коммуникации и транспорта в XIX веке, а также колониальной политики великих европейских держав. Однако большинство этих исследований либо чисто исторические, либо чисто экономические. Среди философско-экономических исследований выделим работы Дэниэла Когэна «Три лекции о постиндустриальном обществе» [4], в которой автор не только затрагивает интересующую нас проблему, но и дает прекрасный культурно-исторический контекст глобализационных процессов, статью Дэрона Акемоглу, Саймона Джонсона и Джеймса Робинсона [3], а также важную для нас в методологическом плане статью Пола Крагмэна и Тони Венаблеса «Глобализация и неравенство наций» [6]. Большое значение для сравнительных исследований экономической ситуации в мире на протяжении длительного времени имеет работа Ангуса Мэддисона, в которой собрана экономическая и демографическая статистика с 1500 до 2001 года, причем особенно подробно описан период с 1820 г. [7].

Целью и задачами статьи является установление факторов, которые способствовали разворачиванию глобализационных процессов в XIX столетии, выявление ее теоретических предпосылок и описание хода первой глобализации, а также идентификация уроков, которые извлекли из нее лидеры стран «третьего мира» в XX веке.

Результаты. Чтобы понять особенности глобализации XIX века, следует провести параллели между ней и современной глобализацией. Первое сходство заключается в сходстве ведущих держав. Модель поведения Великобритании, которая доминировала в мире XIX столетия, в значительной степени предопределила и американскую модель господства. Свою политическую власть в колониях и других более или менее зависимых от нее территориях Великобритания использовала для продвижения своих экономических интересов под лозунгом свободной торговли. Вторая аналогия между глобализацией прошлого и сегодняшнего дня заключается в том, что они обе несли революции в технологиях транспорта и коммуникации.

В конце восемнадцатого века максимальная скорость распространения информации равнялась скорости лошади на суше и скорости парусного корабля на море. С учетом того, что этим обоим средствам информации приходилось преодолевать множество препятствий, задержек, следовать объездными путями и подвергаться различным опасностям в пути, мир XVIII века был невероятно «медленным» по современным нам меркам. На преодоление расстояния между Лондоном и Бомбеем письму требовалось несколько месяцев, да и то, не было полной уверенности в том, что даже спустя такой длительный срок оно дойдет до адресата. После изобретения телеграфа и прокладки сухопутных и подводных кабелей скорость обмена информацией возросла на порядки, и ей стало требоваться менее 24 часов, чтобы преодолеть то же самое расстояние.

Наряду с информационной революцией произошла и революция транспортная, связанная с появлением и распространением транспортных средств нового типа – железной дороги и парохода, что позволило товарам и людям следовать за этими потоками информации.

Одним из показателей беспрецедентной легкости в обращении товаров и информации являются различия в ценах, указанных на сырье в разных местах мира. В середине девятнадцатого века различия в котировках цены на пшеницу в Чикаго, Лондоне и Бомбее были еще значительными – около 50 процентов. В 1913 году, накануне Первой мировой войны, которая оставила глобализацию девятнадцатого века, ценовые различия были не более 15 процентов, что означало как то, что люди знали цены, указанные в другом месте, в режиме реального времени, так и то, что они могли отправить товар из места, где он стоил дешево, в место, где он стоил дорого [4, с. 38].

Кое в чем нынешняя глобализация даже отстает от своей предшественницы. Мы имеем в виду финансовую глобализацию и международную миграцию. В 1913 году Лондонский Сити экспортировал 50 процентов английских сбережений за границу, четверть французских национальных сбережений было инвестировано за рубежом. Это высокие показатели, гораздо выше, чем те, которые есть сегодня. Медленный упадок Британии на протяжении девятнадцатого века может быть частично обусловлен тем, что лондонские банкиры отдавали предпочтение зарубежным инвестициям, что лишало английскую экономику финансовых ресурсов. Сегодня ни одна развивающаяся страна не может рассчитывать на притоки финансирования, сопоставимые с теми, которые направлялись в XIX веке в Аргентину, Канаду и Австралию [4, с. 38–39].

В международной миграции глобализация XIX века также опередила наше время. Сегодня мы живем в мире, в котором мобильность людей кажется очень высокой. Но в 1913 году 10 процентов населения мира состояло из иммигрантов – лиц, которые проживали не в той стране, в которой они родились. Соответствующее количество сегодня составляет не более 3 процентов от населения мира. Это внушительная цифра в абсолютном значении, но по отношению к населению мира она остается в три раза меньше, чем сто лет назад.

Еще один пункт иллюстрирует различие между прежней глобализацией и нынешней: уважение к контрактам и частной собственности. Глядя на Британское Содружество, можно утверждать, что судебная интеграция ранее была также более продвинутой, нежели сегодня. Контракт, подписанный в Бомбее, был так же обязателен в суде, как и подписанный в Лондоне. Поскольку проблемы сегодняшней глобализации отчасти связаны с судебными рисками, с которыми сталкиваются многонациональные компании в разных странах, это еще один аргумент в пользу тезиса о более полной реализации интеграции в девятнадцатом веке [3].

Для понимания сил, которые сформировали современное международное разделение труда, и сравнивая их с таковыми из XIX века, будет полезно вернуться к теоретическим основам последнего. Отправной точкой в этой области выступает теория, предложенная в начале девятнадцатого века английским экономистом Дэвидом Рикардо. Теория Рикардо [1] в значительной степени базируется на принципах, разработанных Адамом Смитом в «Богатстве народов» [2].

Рынок побуждает всех – человека у Смита, нацию у Рикардо – специализироваться на одной задаче, в котором он или она превосходят других. С точки зрения Смита, каждый выбирает быть пекарем или сапожником на основе простого расчета: зная свои навыки, свои познавательные способности и финансовое обеспечение, а также то, что даст самый высокий возврат (не обязательно в строго финансовом смысле, но с более общей точки зрения удовольствия и трудности, которые то или иное занятие влечет за собой).

Важное свойство рыночной экономики, как указывал Адам Смит, – это позволить каждому делать свою оценку, не переживая о том, что если какой-то человек хочет стать сапожником, а не пекарем, то он и другие люди останутся без хлеба. В рыночной экономике можно рассчитывать на то, что хлеб будет доступным, причем не из-за доброжелательности пекаря (что даст его клиентам мало уверенности), но из-за личных интересов пекаря. Смит описал жизнь в обществе, в котором зависимость каждого человека от всех остальных осуществляется посредством анонимных сил рынка (институт, который всегда существовал, но который никто прежде не рассматривал в таком ракурсе и не предполагал за ним такой ключевой роли).

Возможно, что человек, который колеблется между двумя профессиями, может сделать неправильный выбор, став сапожником как раз тогда, когда люди решили ходить босиком или

когда появляется новое оборудование, которое может полностью удовлетворить спрос на обувь. Если по тем или иным причинам цены на обувь обваливаются, сапожники будут сожалеть о своем выборе. Очевидно, что следующее поколение отреагирует, сделав профессию сапожника редкой и повышающей ее ценность. Затем цикл повторяется с большими или меньшими вариациями. И хотя возможны отдельные неудачи у отдельных людей (наций), в конце концов, рынок стремится к равновесию, а это значит, что каждый сможет найти в нем свое место.

Для Рикардо рассуждения, которые были верны для отдельных людей, были также верны для наций. На основе этой простой параллели Рикардо высказался за свободную торговлю. Международная торговля позволяет каждой нации специализироваться на деятельности или секторе, в котором она имеет сравнительное преимущество по сравнению с другими. Это создает богатство для нации, так же как и для человека. Как и в случае с национальным рынком, международный рынок стимулирует отдельных субъектов (в данном случае – нации) на поиск путей процветания, и это приносит всеобщее благо всему человечеству.

Однако глобализация XIX века доказала неспособность распространить процветание самых богатых стран на бедные. Действительно, в это время можно наблюдать огромный рост неравенства во всем мире. Так, в 1820 году ВВП на душу населения в Индии составлял 533 международных доллара (в пересчете на доллары 1990 года по системе Гири-Хамиса), в 1913 году – 673 доллара, а в Великобритании эти показатели составили 1707 и 4921 доллара соответственно [7, с. 32, 180]. Таким образом, если за без малого столетие в Индии ВВП на душу населения увеличился на 26%, то в Великобритании – на 288%. С другой стороны, за тот же период произошел процесс сближения между Англией и другими крупными европейскими странами – Францией и Германией. Так, ВВП на душу населения в 1820 году во Франции составлял 1136, в Германии – 1077 долларов, в 1913 году эти показатели увеличились до 3485 и 3648 долларов соответственно [7, с. 58, 60].

Все страны, которые впоследствии станут «третьим миром», извлекут из этого урок: мировая торговля не является источником обогащения для бедных стран. Когда их независимость позволила им установить торговую политику для себя, протекционизм был наиболее предпочтительным вариантом для этих стран. Однако, выбирая путь протекционизма и отрезая себя от ресурсов, которые глобальный капитализм может предложить, бедная страна не ставит себя в лучшее положение, чтобы догнать богатые страны. Она теряет доступ к изобретениям, разработанным в богатых странах, что в конечном итоге создает новые препятствия в дополнение к уже существующим. Из-за этого консенсус в пользу протекционизма начал рассыпаться. Начиная с 1980-х годов, бедные страны стали возвращаться разными путями на путь мировой торговли. Возникает новое международное разделение труда.

Уже шла речь о том, что в международной торговле одни страны (регионы) выигрывают значительно больше, нежели другие, причем богатые становятся еще богаче, а отрыв от бедных стран имеет тенденцию к увеличению. Почему так происходит? Один регион богат из-за большого начального инвестирования: его инфраструктура плотнее, его работники лучше образованы. Другой беден, потому что ему всего этого не хватает. Если эти два региона начинают торговать, то богатый сможет стать богаче, потому что перед ним открывается доступ на новый рынок, он получит выгоду от большего масштаба экономики. Но в то время как богатый регион располагает широким ассортиментом продукции и талантов, бедный регион может специализироваться только на ограниченном количестве товаров и услуг. Устанавливается поляризация, которая превращается в противостояние процветающего центра и бедной периферии.

Центр богат, и не потому, что специализируется, но потому что эта ситуация способствует специализации каждого из его членов. В центре могут сосуществовать многочисленные виды деятельности: от врачей и парикмахеров, до автомехаников и IT-экспертов. Периферия, напротив, может специализироваться только в горстке задач: она будет делать фарфор или текстиль – деятельность, в которой, благодаря крайней специализации, она может превзойти центр. Но ценою этого будет потеря разнообразия и, в конечном итоге, большая уязвимость: если другой бедный регион выберет ту же специализацию, он может вытеснить первый [6].

Эта схема не похожа на модель Рикардо, в которой каждый регион специализируется для всеобщей выгоды. Напротив, это схема асимметрии между бедными регионами, ультраспециализированными и уязвимыми к конкуренции со стороны других периферий и центров, которые многогранны и, следовательно, лучше защищены от взлетов и падений торговли.

Такая динамика отражает то, что можно наблюдать в девятнадцатом веке, когда железные дороги сильно сократили расходы на связь между регионами Франции. Железная дорога породила большие надежды со стороны самых отдаленных регионов. Они рассчитывали, что железные дороги приблизят их к крупным городам, давая им доступ к рынкам, на которых они могли бы продавать больше и купить больше. Однако проблема с поездами заключается в том, что они работают в обоих направлениях. Продукты из крупных городов потекли в деревни, дестабилизируя отдаленные регионы и провоцируя исход их работников [4, с. 46–47].

Если у работников есть выбор, они оставят бедный регион и отправятся туда, где они смогут заработать больше. Бедный регион угасает, а богатый растет; люди предпочитают работать и инвестировать в богатый регион, потому что его инфраструктура позволяет им быть более продуктивными.

Подобная ситуация характерна и для современной Украины, а также для «бедных» стран Европейского Союза, которые начинают испытывать недостаток в квалифицированных кадрах (особенно рабочих профессий), желающих продавать свои руки в более благополучных местах, где за них можно получить большее вознаграждение. Однако если в Украине происходит депопуляция, то в таких странах, как Китай и Индия естественный прирост населения с лихвой перекрывает потери от эмиграции. Более того, для таких стран эмиграция даже выгодна, ибо, во-первых, она позволяет хотя бы отчасти сбить градус внутреннего кипения внутри страны, во-вторых, эмигранты более или менее осознанно становятся «агентами влияния», распространяя культуру своей родины далеко за ее пределами.

Для богатых стран такая ситуация сегодня тоже имеет двойственный результат. С одной стороны, большой выбор на рынке труда позволяет богатым странам располагать лучшими специалистами в своих областях, что не может не давать позитивный эффект для экономики. С другой стороны, для национальной экономики это имеет и негативные последствия, поскольку значительная часть местного населения, не выдерживая конкуренцию с иммигрантами, которые готовы выполнять ту же самую работу за меньшие деньги, оказывается безработной, и это как вызывает рост социального напряжения, так и требует дополнительных расходов на содержание «своих» безработных, а также тех иммигрантов, которые не смогли (не захотели) найти работу, но выдворить которых из страны по тем или иным причинам сложно либо же вообще неприемлемо. Самое главное, что подобные миграционные процессы, имея с точки зрения экономики как положительные, так и отрицательные последствия (в общем виде невозможно оценить итоговый баланс, здесь необходимо смотреть на конкретную страну и конкретную сложившуюся ситуацию), в культурно-историческом смысле массовые переселения народов всегда несут в себе негатив с точки зрения тех народов, в чью страну направляется поток мигрантов. Впрочем, последние соображения имеют отношение не столько к глобализации XIX века, сколько к современной нам глобализации, о чем мы планируем написать отдельную статью.

Выводы. Именно в XIX веке модель глобализации и свободного рынка была апробирована на практике, что стало возможным в силу как технологических (развитие средств связи и коммуникации), так и политических (колониальная политика великих европейских держав) факторов. Полученный опыт был осмыслен как метрополиями, так и колониями. Последние, получив после Второй мировой войны независимость, предпочли отказаться от свободного рынка в пользу протекционизма ввиду того, что для экономически слабых стран свободный рынок невыгоден, а их собственная экономика неконкурентоспособна.

Но протекционизм мог бы быть хорошей идеей лишь в случае технологической стабильности: когда новые технологии появляются редко, время можно принести в жертву экономи-

ческой стабильности. Однако в условиях, когда технологии развиваются быстро, протекционизм способствует застою национальной экономики и еще большему отставанию от лидеров. Поэтому страны «третьего мира» вынуждены включаться в современную глобализацию, дабы не отстать окончательно. Современная глобализация имеет свои особенности, так что некоторым изначально отстающим странам даже удалось вырваться в лидеры (Япония, Южная Корея, Сингапур, Китай), но это уже тема отдельного исследования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное. Москва : Эксмо, 2007. 960 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Эксмо, 2019. 1056 с.
3. Acemoglu D, Johnson S, Robinson J. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*. 2001. Vol. 91. Issue 5. P. 1369–401.
4. Cohen D. Three Lectures on Post-Industrial Society. Cambridge, MA : The MIT Press, 2009. 119 p.
5. Halapsis A.V. Iovem Imperium, or Sacred Aspects of Roman “Globalization.” *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2014. № 33 (2). С. 173–178.
6. Krugman P, Venables T. Globalization and the Inequality of Nations. *Quarterly Journal of Economics*. 1995. Vol. 110. P. 857–880.
7. Maddison A. The World Economy: Historical Statistics. Paris : OECD, 2003. 276 p.

REFERENCES

1. Rikardo D. Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya. Izbrannoe. M.: Eksmo, 2007. 960 s.
2. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov. M.: Eksmo, 2019. 1056 s.
3. Acemoglu D, Johnson S, Robinson J. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation // *American Economic Review*. 2001. Vol. 91, issue 5. P. 1369–1401.
4. Cohen D. Three Lectures on Post-Industrial Society. Cambridge, MA: The MIT Press, 2009. 119 p.
5. Halapsis A.V. Iovem Imperium, or Sacred Aspects of Roman “Globalization” // *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*. 2014. № 33 (2). S. 173–178.
6. Krugman P, Venables T. Globalization and the Inequality of Nations // *Quarterly Journal of Economics*. 1995. Vol. 110. P. 857–880.
7. Maddison A. The World Economy: Historical Statistics. Paris: OECD, 2003. 276 p.

Zaytsev A. S.

PhD Student in the Department of Philosophy and Political Science
National Metallurgical Academy of Ukraine
Gagarina avenue, 4, Dnipro, Ukraine

LESSONS AND PARADOXES OF THE FIRST GLOBALIZATION

In the 19th century, the globalization model was tested in practice, which became possible due to both technological (development of means of communication) and political (colonial policy of the great European states) factors. This experience was comprehended by both the mother countries and the colonies. The latter, having gained independence after the Second World War, preferred to abandon the free market in favor of protectionism because the economically weak countries have no free market and their own economy is uncompetitive. But protectionism could be a good idea only in the case of technological stability: when new technologies rarely appear, time can be sacrificed for economic stability. However, in a situation where technology is developing rapidly, protectionism contributes to the stagnation of the national economy and even greater lag behind the leaders. Therefore, the countries of the "third world" are forced to join in modern globalization in order not to lag behind completely.

The purpose of the article is to identify the factors that contributed to the deployment of globalization processes in the nineteenth century, to identify its theoretical prerequisites and describe the course of the first globalization, as well as to identify lessons learned from it by the leaders of "third world" countries in the twentieth century.

In the nineteenth century, the model of globalization and the free market was tested in practice, which was made possible by both technological (development of communication and communication) and political (colonial policies of the great European powers) factors. The experience gained was comprehended by both metropolitan and colonies. The latter, having gained independence after World War II, preferred to abandon the free market in favor of protectionism, given that the free market is not profitable for economically weak countries and their own economy is uncompetitive.

Key words: globalization, free market, colonialism, "third world", competition, technology, communications, GDP.

УДК 1.000.165.6/.8(081)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.3>**Надыбский Николай Иванович**

студент магистратуры специальности «Международные отношения»
факультета международных отношений, политологии и социологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Дворянская, 2, г. Одесса, Украина

Надыбская Оксана Ярославовна

доктор философских наук, профессор,
заведующая кафедрой социально-экономических дисциплин
Одесского государственного университета внутренних дел
ул. Успенская, 1, г. Одесса, Украина

ФЕНОМЕН ЛИДЕРСТВА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

Лідерство сьогодні – одна з найважливіших навичок, якими повинен володіти керівник, якщо він хоче бути успішним. Важливість лідерства обґрунтована тим, що так чи інакше в організації існують формальні та неформальні лідери, які й ведуть компанію вперед. Далеко не завжди це одна і та сама людина. Тому важливо пам'ятати, що хоча керівнику (формальному лідерові) і бажано володіти лідерськими якостями, але його функції відрізняються від тих, які виконує неформальний лідер (якщо ці ролі виконує одна людина, вона повинна розмежувати їх).

При цьому важливо відзначити, що лідерство сьогодні багато в чому базується на емоційному інтелекті (EQ) – умінні розуміти і контролювати свої емоції, а також розуміти і взаємодіяти з емоціями інших людей. Основне завдання лідерства в такому випадку – «запалювати» людей, викликати в них готовність до дії. І цьому вмінню, як і харизмі, можна і потрібно вчитися. Сьогодні численними дослідженнями доведено, що це не вроджені вміння, які або є у людини, або їх немає, а навички, котрі можна розвинути навіть з нуля.

Такі навички, які важко виміряти, але які суттєво впливають на якість роботи будь-якої людини (і в тому числі лідера), називають soft skills. З 2016-го року на Всесвітньому економічному форумі в Давосі саме такі навички були визнані найбільш затребуваними з боку роботодавців. Одною з таких «навичок» є харизма. Харизматичні особистості майстерно налагоджують емоційний зв'язок з людьми, змінюють їхні думки і поведінку відповідно до необхідності, і за рахунок таких здібностей вони часто отримують у свої руки лідерство, притому з повної згоди інших людей.

Геніальне лідерство зачіпає наші емоції. Успіх лідера залежить від того, як він це зробиць, його головним завданням при цьому є направити емоції людей в потрібне русло. Саме ці характеристики притаманні резонансному лідерству, за допомогою якого можна пробудити у людей найкращі якості.

Ключові слова: лідерство, емоційний інтелект, резонансне і дисонансне лідерство, «м'які навички», креативне мислення.

Введение. Сегодня тема лидерства – одна из самых обсуждаемых в мире бизнеса, и это небезосновательно, так как мы живем в мире VUCA – нестабильном, неопределенном, сложном и неоднозначном. Для того чтобы победить в VUCA-мире, бизнесменам, маркетологам и всем креативным людям важно понять: все, что они делают, должно приносить людям радость именно сейчас, в настоящем. Это означает переход от экономики внимания к экономике участия, от эпохи потока информации к эпохе вдохновения. И вот тут важное значение имеет, каким должен быть современный лидер, чтобы реализовать это.

Как ни парадоксально, но формальное лидерство далеко не всегда способно решить эту ситуацию, хотя, казалось бы, именно там сосредоточена вся полнота власти. Однако даже топ-менеджеры крупных компаний ощущают давление со стороны других руководителей,

отсутствие поддержки со стороны совета директоров и инвесторов, нестабильность мировой экономической системы – и вместо того, чтобы решать проблемы, идут на поводу у обстоятельств [1].

Исследования последних десяти лет убедительно показывают, что для работодателей представляют ценность не только профессиональные компетенции, но и дополнительные знания и умения. Это так называемые *soft skills*, к которым относятся публичные выступления, командная работа, тайм-менеджмент, креативное мышление и многое другое. Одной из главных составляющих в этом списке является лидерство.

Именно сегодня очень важно иметь навыки лидера, ведь только лидер способен сделать из группы людей команду, воодушевить её на новые «трудовые подвиги» и повести за собой.

Теоретические и прикладные аспекты разработки и реализации идей лидерства исследованы в научных трудах таких ученых, как Дэниел Гоулман, Питер Друкер, Джек Зенгер, Джозеф Фолкман. Также исследовательской базой данной работы являются материалы таких авторитетных зарубежных периодических изданий, как «The Guardian», «Financial Times», «Forbes», «The Economist», «Harvard Business Review».

Цель и задачи статьи. Целью статьи является исследование феномена «лидерство», можно ли ему научиться, какие бывают разновидности лидерства и как они проявляются в разных областях жизнедеятельности человека.

Результаты. Во всех областях жизнедеятельности, где существует устойчивое объединение людей, можно встретить понятие «лидерство». Стоит отметить, что лидерство и руководство не тождественны, так как последнее подразумевает под собой устойчивую и формализованную систему взаимоотношений «господство – подчинение». Таким образом, руководитель – это тот, кто в пределах данной ему власти определяет работу и задачи, которые обязаны выполнить подчинённые, в то время как сплочение последователей вокруг лидера позволяет в короткие сроки и в неблагоприятных условиях решить трудные задачи.

Каким же образом можно отличить лидера от руководителя, то есть неформального лидера от формального? Всё дело в том, как эти люди действуют. При формальном лидерстве управленец регулирует официальные отношения группы как определённой социальной организации, имеет более чёткую систему наказаний, а принятие решений осложнено и зависит от большого числа различных обстоятельств и соображений, которые не обязательно связаны с данной группой.

Поскольку руководитель представляет малую группу в более широкой социальной системе, сфера его действий шире. Неформальное лидерство в свою очередь регулирует межличностные отношения внутри группы, не обладает чёткой системой «санкций», предполагает принятие решений непосредственно по групповой деятельности, а его сферой деятельности преимущественно является группа [4].

Лидерство нуждается в управлении – в той степени, в какой это возможно. Необходимо выделить лидеров, способствовать более эффективной деятельности конструктивных и исключать деструктивных лидеров. Лидеру также отводится определённая роль в образовании и регулировании организационной культуры. В зависимости от типов организационной культуры лидер может выполнять целую массу функций. При этом результативность деятельности лидера зависит от его умения управлять организационными и межличностными коммуникациями посредством оказания на них влияния [7].

Формирование организации и эффективность лидерства находятся в прямой зависимости от субъективных и объективных возможностей лидера, его способности управлять содружествами, создавать и упрочнять отношения сотрудничества и партнерства с организациями, связь с которыми становится одним из ключевых факторов для эффективной деятельности их организации. Это хорошо видно на примере отелей Hilton. Исполнительный директор компании, Chris Nassetta, в недавнем интервью говорил о том, что «что великие лидеры создают великие стратегии и великие организационные культуры» [7]. Отличным примером является то, как компания преодолела кризис 2008 года именно благодаря действиям своего исполни-

тельного директора, который объединил сотрудников вокруг нескольких целей, среди которых было и согласование корпоративной культуры.

В современном мире эффективное лидерство строится на новом типе отношений «лидер – последователь». В этом случае власть лидеру передаётся последователями, которые признают его ценность и важность для сплочённой деятельности группы. Таким образом, последователи принимают осознанное участие в жизни группы. Кроме того, лидер должен обладать такими качествами, как умение предвидеть; быть гибким, уметь эффективно взаимодействовать, а также заручиться доверием группы. Это позволяет быстро достигать поставленных целей и обеспечивает участие последователей в управлении этим процессом [12].

В истории известно много примеров таких отношений. Это восстание рабов под руководством Спартака, великие завоевания Александра Македонского и Гая Юлия Цезаря, морские открытия Христофора Колумба, Крестьянская война под предводительством Емельяна Пугачева, военные победы Наполеона, переход Александра Суворова через Альпы, счастливые спасения людей после кораблекрушений и др. [9].

В XIX веке, в период становления свободного фабрично-заводского капитализма, когда требовались инициативные, предприимчивые, нестандартно мыслящие люди, которые смело шли на риск и боролись за свое место в жизни, умение заработать капитал, изменить свой социальный статус, как раз и породило феномен «self-made man», лидера нового времени [11]. Данный феномен стал основой мировоззрения американской нации и до сих пор культивируется как жизненная позиция успешного человека.

В современном обществе складывается негласный кодекс правил того, что должен сделать человек, чтобы стать лидером. Например, любить себя, создать свой имидж (внешность, одежда, стиль поведения), чтобы производить нужное впечатление, вызывать доверие, иметь или показывать те качества, действия, которые наиболее выгодно выделяют его на фоне остальных.

Многие считают, что лидерами рождаются, а не становятся. Но современные исследования и массовая культура убеждают в обратном. Как сказал американский предприниматель и миллиардер Гарольд Дженин: «Лидерству нельзя научить, ему можно только научиться» [3]. Как и большинство навыков, лидерство требует времени, тренировки и работы над ошибками. Лидер – это человек с уникальными чертами личности и ценностной иерархией. Каждый человек обладает потенциалом, но самореализация зависит от желания, а главное – воли. С помощью правильно направленной воли можно развить в себе те качества, которые необходимы, чтобы стать успешным лидером в современном мире. Лидер в организации намечает цель движения, выдвигает идею, ради которой должно и нужно двигаться. Нередко это сопровождается определенными эмоциями, которые должны соответствовать постановке и ее последующей реализации. Слова «нужно, надо, необходимо» и их эмоциональный окрас всегда действуют на возникновение внимания, интереса, осознание необходимости действовать и объединяться для поставленной цели. Это обеспечивает главное достижение необходимых действий и результатов (устранение помехи на пути, объединение коллектива, группы лиц, общества ради поставленной цели). Стремление к преобразованию, постоянное изменение, жизнь в движении дает лидеру преимущество перед всеми остальными [3].

В связи с изменением экономики и развитием информационных технологий для работодателей особую ценность представляют не только и не столько профессиональные компетенции, сколько дополнительные знания и умения. В 2016 г. на международном экономическом форуме в Давосе был приведён список компетенций, которые будут самыми востребованными в 2020 г. [11]. Лидирующие позиции занимают так называемые «мягкие навыки»: умение решать сложные задачи, критическое мышление, креативность, навыки работы в команде, а также эмоциональный интеллект, или эмоциональные компетенции, которые, по данным различных исследований, нужно включить в перечень soft skills, необходимых для руководителя [3]. Например, на основании недавнего анализа вакансий на одном из международных кадровых порталов можно сделать вывод, что креативность важнее всего для лидера в сфере маркетинга и IT; стрессоустойчивость лидера является основным фактором в сфере продаж; многозадачность

лидерства в равной степени важна для таких направлений, как маркетинг, IT, продажи и управление персоналом [1].

Известный психолог и писатель Дэниел Гоулман в своей книге «Эмоциональное лидерство» говорит о том, что лидерство делится на резонансное и диссонансное [6]. Резонансное лидерство определяется уровнем эмоционального интеллекта и способностью создавать благоприятный для совместной деятельности морально-психологический климат в коллективе. Эмоции лидера влияют на его поведение: создают мотивацию, вдохновляют на творческие решения, улучшают продуктивность труда, пробуждают чувство преданности своему делу.

Итак, резонансное лидерство вызывает у людей желание работать, идти к поставленной цели. Диссонанс же, наоборот, замедляет процессы, пагубно влияет на общее состояние дел и приводит к механическому выполнению подчинёнными своих обязанностей. Эти процессы приводит к чувству недоверия со стороны людей, вызывают эмоциональное опустошение или отстранение. Подобные лидеры передают окружающим собственные эмоции, не интересуясь при этом эмоциями других людей.

В качестве примера можно назвать компанию «Би-би-си». Когда-то там был создан отдел новостей, и хотя журналисты и редакторы (около 200 человек) считали, что работа шла хорошо, менеджмент принял решение о закрытии подразделения. Руководитель, которому было поручено донести до работников решение начальства, принялся в красках расписывать достижения конкурентов и вспоминать замечательную поездку в Канны, из которой он только что вернулся. Новости сами по себе были достаточно скверными, а поведение оратора только подлило масла в огонь. Вместо ожидавшегося умеренного недовольства манера говорящего спровоцировала бурное негодование. Люди пришли в ярость, возмущаясь не только решением администрации, но и бестактностью менеджера.

На следующий день к этим работникам вышел другой руководитель. Он избрал совершенно иной подход. Этот человек искренне говорил о решающем значении журналистики для активного развития общества и о призвании, которое было основным фактором выбора ими этой профессии. Он напомнил, что никто не идет в журналистику ради обогащения: это ремесло всегда отличалось довольно низкой доходностью, а занятость, как правило, зависит от колебаний экономической конъюнктуры. Своей речью он вызвал у журналистов подъем чувств. Они ощутили гордость за дело, которое избрали. На прощание он пожелал им успехов в дальнейшей карьере. Когда он закончил речь, люди воспряли духом [6]. Таким образом, то, насколько эффективно лидер будет управлять своими чувствами, сможет разобраться в собственных эмоциях, зависит от уровня его эмоционального интеллекта.

Что дает лидеру харизма, должен ли он быть обязательно харизматичным – это также закономерный вопрос при характеристике лидерства и тех действий, которые направлены на достижение положения лидера. Многие лидеры харизматичны, обладают некими исключительными личными качествами для завоевания и поддержания авторитета. Именно таким лидером был основатель автомобильной промышленности в США Генри Форд. Он нравился людям, умел так подать себя, что если у него и были недостатки, то они всем казались достоинствами. Для современного общества наибольший интерес и пользу представляют успешные, талантливые организаторы, руководители, менеджеры, которые могут в своем стиле поведения, управления использовать харизматические, авторитарные черты. Но в этом случае система управления становится более хрупкой, поскольку в центре ее стоит одна личность, и при ее отстранении от рабочего процесса в современных условиях система может развалиться, дать сбой. Лидерство не всегда связано с должностью и не равнозначно ей. В его основе – деятельность, эффективность и возможности. Современный образ лидера – это грамотный менеджер, организатор, обладающий навыками коммуникации и командообразования, опытом работы в различных областях деятельности и вместе с этим обладающий волей к достижению поставленной цели, особенно на технических производствах [5].

Как показали многолетние исследования мировых учёных, в большинстве своем весь секрет успеха выдающихся людей заключается в осознанной практике, а не в природном таланте.

Только осознанный постоянный труд над самим собой способен в итоге дать результаты, сделать из обычного человека нечто большее, раскрыть все его способности. Практически все лидеры, известные в истории, в любой сфере деятельности – от бизнеса до политики были великими трудоголиками и достигли высоких лидерских позиций благодаря саморазвитию и постоянной практике в своей сфере. Так, известный учёный в области менеджмента Питер Друкер однажды сказал: «В бизнес-школах строят замечательные модели несуществующего мира <...> Учение – это изучение правил. Опыт – изучение исключений. Великие лидеры устанавливают свои правила» [10]. Это не означает, что лидерству нельзя научиться. Это означает, что способ обучения должен быть отличным от того, к которому мы привыкли.

Выводы. Подводя итог всему вышесказанному, необходимо подчеркнуть, что формальный и неформальный лидеры – это часто разные люди, со своими обязанностями и особенностями, хотя, конечно же, хотелось бы, чтобы один человек совмещал в себе эти роли. Также необходимо отметить, что в разных организациях требуются разные лидерские качества: в маркетинге – креативность и многозадачность, в IT-сфере – умение работать в команде, желание учиться и креативность, а в сфере продаж основной компетенцией является стрессоустойчивость.

Также необходимо отметить, что то, как люди воспринимают лидеров и их качества, и то, каковы они есть на самом деле, далеко не всегда совпадает. Несмотря на всю важность внешних проявлений своих компетенций, намного важнее, чем на самом деле обладает лидер, что думает и чувствует. Особенно важны эмоциональные компетенции (эмоциональный интеллект), поскольку, судя по последним исследованиям, именно эмоции и чувства, которые испытывает лидер, больше всего оказывают влияние на то, как люди будут работать.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. 5 soft skills: what and where are you needed? 2017. August 17. URL: <https://odessa.hh.ua/article/20923>
2. 6 reasons CEOs feel powerless to drive sustainability into their companies. *The Guardian*. 2014. October 22. URL: <https://www.theguardian.com>
3. Cashman K. Leading With Character. *Forbes*. 2019. October 18. URL: <https://www.forbes.com>
4. Einarsen S.V., Skogstad A., Aasland M.S. Destructive Leadership. *Encyclopedia of Business and Professiona*. 2017. July 19. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-3-319-23514-1_54-1
5. Fiegerman S. How Pixar saved Steve Jobs and Apple. *CCN Bussnes*. 2016. November 1. URL: <https://money.cnn.com/2016/11/01/technology/pixar-steve-jobs/>
6. Goleman D. Leadership: The Power of Emotional Intellegence. *More Than Sound*. 2011. 46 p.
7. Hancock A. Chris Nassetta: old values for a modern resilient company. *Financial Times*. 2019. September 29. URL: <https://www.ft.com>
8. Hosie R. Women are better leaders than men, study of 3,000 managers concludes. *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk>
9. McKay B, McKay K. 25 of the Greatest Self-Made Men in American History. 2019. January 17. URL: <https://www.artofmanliness.com/articles/self-made-men/>
10. MBA diary: Can business school teach leadership? *The Economist*. 2014. November 2. URL: <https://www.economist.com>
11. The skills you need to succeed in 2020. *Forbes*. 2018. August 6. URL: <https://www.forbes.com/sites/ellevate/2018/08/06/the-skills-you-need-to-succeed-in-2020/#3b36970f288a>
12. Zenger J., Folkman J. The Skills Leaders Need at Every Level. *Harvard Business Review*. 2014. July 30. URL: <https://hbr.org>

REFERENCES

1. *5 soft skills: what and where are you needed?* (2017, August 17). URL: <https://odessa.hh.ua/article/20923>
2. *6 reasons CEOs feel powerless to drive sustainability into their companies*. *The Guardian*. (2014, October 22). URL: <https://www.theguardian.com>.
3. Cashman, K. (2019, October 18). *Leading With Character*. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com>.

4. Einarsen S.V., Skogstad A., Aasland M. S. (2017, July 19). Destructive Leadership. *Encyclopedia of Business and Professiona*. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-3-319-23514-1_54-1
5. Fiegerman S. (2016, November 1). How Pixar saved Steve Jobs and Apple. *CCN Bussnes*. URL: <https://money.cnn.com/2016/11/01/technology/pixar-steve-jobs/>.
6. Goleman D. (2011). *Leadership: The Power of Emotional Intelligence*. More Than Sound. 46 p.
7. Hancock, A. (2019, September 29) *Chris Nassetta: old values for a modern resilient company*. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com>.
8. Hosie, R. (2017, March 21) *Women are better leaders than men, study of 3,000 managers concludes*. *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk>.
9. McKay B, McKay K. (2019, January 17). 25 of the Greatest Self-Made Men in American History. URL: <https://www.artofmanliness.com/articles/self-made-men/>.
10. *MBA diary: Can business school teach leadership?* (2014, November 2). *The Economist*. URL: <https://www.economist.com>.
11. The skills you need to succeed in 2020. (2018, August 6). *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/sites/ellevate/2018/08/06/the-skills-you-need-to-succeed-in-2020/#3b36970f288a>.
12. Zenger, J., Folkman, J. (2014, July 30). *The Skills Leaders Need at Every Level*. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org>.

Nadybsky Nikolay Ivanovich

Master Student of the specialty “International Relations”
Faculty of International Relations, Political Science and Sociology
Odessa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odessa, Ukraine

Nadybska Oksana Yaroslavivna

Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Socio-Economic Disciplines
Odessa State University of Internal Affairs
1, Uspenska str., Odessa, Ukraine

LEADERSHIP PHENOMENON: SOCIAL-PHILOSOPHICAL ASPECT

Leadership today is one of the most important skills that a leader must possess if he wants to be successful. The importance of leadership is justified by the fact that there are formal and status leaders who lead the company forward. It is rarely the same person. Therefore, it is important to remember that although it is desirable for a formal leader to have leadership qualities, his functions differ from those performed by a factual leader (or, if one person performs these roles, he must distinguish them).

In the modern world, the most widespread type of leader is a 'self-made man' who is able to create something huge from scratch. However, it is not possible without the support of the followers, who trust their leader and ready to work under his guidance. Such kind of relations is called 'leader-follower' and can be viewed during the whole history of humanity, including modern times.

It is important to note that leadership today is largely based on emotional intelligence (EQ) – the ability to understand and control emotions, as well as understand and interact with the emotions of other people. The main task of a leader, in this case, is to make people ready for action. Also, such skill as charisma must be learned. Today, numerous studies have proved that these are not innate skills but can be developed.

Skills that are difficult to measure, but which significantly affect the quality of work of any person (including the leader), are called 'soft skills.' In 2016, at the World Economic Forum in Davos, precisely such skills were recognized as the most demanded by employers. Leaders have to solve complex problems, think critically, be creative, and have teamwork skills and emotional intelligence. Such leaders masterfully establish emotional connections with people, change their opinions and behavior in accordance with the needs. These characteristics are natural for resonant leadership, who can awake the best qualities in people.

Key words: leadership, emotional intelligence, resonant and dissonance leadership, «soft skills», creative thinking.

УДК 141+141.2+168
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.4>

Окорокова Віра Вікторівна

доктор філософських наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

«АКТИВНИЙ СОЦІУМ» ЯК КОМУНІТАРИСТСЬКА МОДЕЛЬ СПРАВЕДЛИВОГО СУСПІЛЬСТВА А. ЕТЦІОНІ

Стаття присвячена вивченню одного з питань соціальної філософії, які в і в наш час не втрачають свого значення. Справа в тому, що концепція комунітаризму, що виникла у середині ХХ століття, отримала свою нову розробку та дизайн як соціально-політична доктрина. На відміну від своїх попередників, у той час ідеологічних теоретиків цього напрямку хвилювали питання майбутнього демократичного суспільства, створення моделі такого суспільства, в якій соціальні суперечності, особливо між індивідом як людиною та суспільством/владою, були вирішені позитивно. І в цьому випадку одним із найпомітніших є підхід американського соціолога А. Етціоні, який представив модель справедливого суспільства або, як її ще називають, «здорову».

За логікою викладу матеріалу стаття плавно розкриває основні компоненти побудови нової моделі суспільства А. Етціоні. Соціальні ідеали тут – це не свобода, а справедливість і рівність. Справедливим вважається суспільство, в якому забезпечується рівновага між автономією особистості та громадським порядком, що базується не тільки на примусі, але й на переконанні. Відповідно до оптимістичного прогнозу А. Етціоні, людство рухається у напрямку справедливого суспільства, приділяючи все більше уваги етиці виживання.

Останнє вказує на велику роль морального імперативу, якому комунітар надає вирішального значення, оскільки він лежить в основі виховання людини, її відношення до соціальної реальності. Автор указує на судження А. Етціоні з цього приводу, зазначаючи, що, на думку вченого, кожна людина повинна працювати не заради матеріального багатства, а на благо всього суспільства. Тільки в цьому випадку можливо побудувати справедливе суспільство, в якому буде знайдено компроміс між індивідом та суспільством/державою в цілому.

Цінності комуністичні можуть полегшити життя людства для подолання світової фінансово-економічної кризи, оскільки це може замінити нераціональне поклоніння споживачів, що багато в чому стимулювало кризу. У цьому випадку А. Етціоні вважає соціальну справедливість насамперед першим обов'язком людей вирішувати свої проблеми самостійно або за допомогою родичів та друзів, і лише тоді, коли можливості самопомогі вичерпані, вдаються до підтримки суспільства, що розглядається як спільнота громад.

Ключові слова: демократія, комунітаризм, «активний соціум», постмодернізм, соціальна справедливість.

Вступ. Комунітаризм як соціально-політичне вчення є одним з відомих напрямків у варіаціях рішень питання рівноправності та соціальної справедливості щодо прав, свобод і громадянських обов'язків громадян. Як відомо, його основними критеріями є ідея згуртованого єдиною метою і тому сильного громадянського суспільства, заснованого на цінностях суспільного блага, на розвитку працьовитості в силу зацікавленості трудящих у своєму благополуччі. Йдеться про так зване комунітарне суспільство, в якому немає тих соціальних протиріч, які виступають характеристикою реальної соціальної дійсності. Як зазначає з цього приводу О.Б. Анікеєв, благополуччя в такому суспільстві буде залежати тільки від кількості та результатів кваліфікації своєї праці на благо суспільства, щоб мати необхідні блага від суспільства належно своїй праці, а не гроші, невідомо як здобуті і часто не забезпечені ніякими соціальними гарантіями [1]. Тобто за своєю суттю комунітарний рух часто співвідноситься з утопічною ідеєю, оскільки в певному сенсі служить виконанню подібних соціальних завдань.

Як відомо, рух комунітаризму досяг найбільшого впливу в Сполучених Штатах Америки. Його організаційному оформленню сприяла стурбованість зростаючого числа вчених деградацією соціальних зв'язків, підривом суспільної моралі і настанням у країні морального вакууму. На початку 1990-х років, після того як деякі вчені Університету Джорджа Вашингтона сформулювали «комунітарну платформу», яку підписало багато громадських діячів і політики, почався період популяризації нової ідейної течії. У цьому випадку маніфестом комунітаризму стала книга американського соціолога Амітайя Етционі «Активний соціум» (1968 р.) [10], в якій автор закликав читачів приєднатися до руху комунітаризму, щоб дати нове життя інститутам сім'ї та школи, позбавивши їх від пригнічуючих особистість якостей.

Розглядаючи питання історіографії даного питання, слід зазначити, що тема ця не втрачає свого значення і в наш час, в тому числі й дослідження вчення А. Етционі (О. Анікеєв, Ю. Іванішкіна, О. Молчанов, С. Поцілуєв, І. Савченко, Дж. Тімкук). Зокрема, як зазначає О. Молчанов, комунітарна ідеологія і форми її опредмечування в практиці відповідних предцивільних спільнот досить молоді. Вони характеризуються складною системою ідеологічних принципів і ретельно проробленою програмою альтернативного устрою соціуму [3]. І. Савченко звертає увагу на те, що, починаючи з А. Етционі, комунітаризм все більш ідеологізується і стає заангажованою концепцією [5]. Базисні соціально-політичні ідеї комунітаризму представляють велику різноманітність теоретичного і практичного «матеріалу», важливого для цілей його порівняння з моделями і досвідом класичного громадянського суспільства, що має чимале науково-евристичне значення [3]. У свою чергу Ю. Іванішкіна формулює припущення, що на даному етапі розвитку комунітаризм займає проміжне положення між глобальними (які претендують на пояснення всіх явищ) і приватними (мають конкретну спеціалізацію) ідеологіями. Всі ці течії знаходяться на стадії оформлення, в разі ж подолання внутрішніх розбіжностей, можливо, будуть претендувати на роль глобальних ідеологій XXI ст. [2]. Таким чином, зазначений вище дискурс у вивченні комунітаризму як соціально-політичного вчення XX століття, і, зокрема, підходу А. Етционі, створює необхідність до розгляду комунітаристської моделі справедливого суспільства американського дослідника.

Мета та завдання статті – вивчення одного з питань соціальної філософії, що в і в наш час не втрачає свого значення – концепції комунітаризму.

Результати. А. Етционі розробив концепцію активного соціуму, в якій закладена думка про зміну суспільства і наслідки цієї зміни. На його думку, «активний соціум» утворює ідеальне суспільство, яке управляє само собою, тобто самоврядне суспільство. Таке суспільство – цілеспрямоване, впевнене в собі, воно усвідомлює свої обмеження, але знає також і можливості своєї еволюції і свою силу. Фактично вчений представив модель ідеального суспільства, якого в реальності ще не могло бути в момент створення моделі.

Соціальна справедливість в такому суспільстві мислиться насамперед як найперший обов'язок людей вирішувати свої проблеми самим або за допомогою родичів та друзів, і лише в разі, коли можливості самопомогти будуть вичерпані, вдаватися до підтримки суспільства, що розглядається як спільнота громад. Для розвитку соціальної справедливості первинним пунктом є формування морального імперативу, який закликає людину поводитися з іншими таким же чином, як їй хотілося б, щоб ставилися до неї самої. А. Етционі поширює цей принцип на все соціальне ціле, відзначаючи, що повага кожної людини до неписаних моральних засад суспільства є найважливішою умовою вільного розвитку особистості в цьому суспільстві. Саме від цього залежить досягнення певної впорядкованої соціальної системи.

А. Етционі задається питаннями: «На чому повинен ґрунтуватися порядок? Наскільки суспільству для його становлення потрібні нові закони і правила, суворі покарання і зміцнення органів правопорядку? Наскільки самодостатні такі цінності, як терпимість, прихильність демократії, готовність до компромісів, добросусідство, тобто чесноти, що визначають поведінку людини? Або ж суспільству необхідний жорсткий кодекс більш істотних зобов'язань? Чи повинні вони бути єдиними для всіх, чи слід залишити місце плюралізму чеснот, нехай навіть

обмеженому межами основних, загальних для всіх цінностей?». На думку соціолога, йдеться про синтез певних елементів традиції і сучасності [8].

Головне питання для широкого обговорення бачиться А. Етционі не в тому, як прийняти закони, що дозволяють регулювати фінансові ринки, і тим самим зміцнити капіталізм, а в тому, щоб змусити громадян роздумувати над тим, що робить їхнє життя щасливим, і які цінності повинні прийти на зміну споживчим для людей, чиї основні потреби задоволені.

Реалізації комунітаристських проектів сприяли би зміни у сфері організації праці – введення обмежень на понаднормові роботи (крім особливих випадків, таких як подолання лих і природних катастроф); встановлення більш короткого робочого тижня; розширення практики часткової і гнучкою зайнятості, а також роботи на дому, що скорочує непотрібні поїздки [1].

Світ майбутнього бачиться А. Етционі як всесвітнє співтовариство, яке об'єднує регіональні спільноти, очолюється глобальною владою, утвореною на базі радикально трансформованого ООН. Таким чином, комунітаризм є реакцією частини інтелектуалів на проблеми західного суспільства, спробу пошуку гнучких форм балансу між індивідом і суспільством, автономією особистості й інтересами спільноти, між загальним благом і свободою, правами і обов'язками. Ця течія, що відводить соціуму першорядну роль у реалізації прав і свобод особистості, фактично є симбіозом двох ідеологій – соціалістичної та ліберальної.

Будь-яке суспільство, незалежно від своїх цінностей (або ж їх відсутність), має підтримувати певний мінімум соціального порядку, інакше воно не виживе. Під таким мінімумом прийнято розуміти запобігання внутрішній ворожнечі, починаючи від одиничних випадків насильства і закінчуючи громадянською війною. Однак на практиці будь-якому суспільству необхідний набагато більш твердий соціальний порядок, оскільки воно неминуче переслідує якісь спільні цілі. Тому невід'ємною рисою будь-якого соціального порядку є запропонована громадянам вимога присвятити певний час, кошти, енергію і сили досягненню якихось загальних для всіх цілей [3].

Здорове суспільство вимагає створення і підтримки (а в разі його втрати – відновлення) такого соціального порядку, який усіма людьми розглядається як легітимний і визнається таким не тільки на момент його створення (як вважають прихильники необмежених свобод, ставлячи на перше місце суспільний договір). Нове золоте правило вимагає, щоб розрив між індивідуальними вподобаннями і соціальними зобов'язаннями скорочувався за рахунок розширення сфери моральної відповідальності людей; йдеться не про зобов'язання, які нав'язуються силою, а про відповідальність, яка сприймається людським обов'язком, бо людина вважає, що вона покладена на нього абсолютно справедливо [8].

Далі, на думку вченого, слід задати серйозне питання про те, які шляхи забезпечення такого унікального соціального порядку, що ґрунтується саме на добровільній підпорядкованості громадян? Для того, щоб соціальний порядок міг ґрунтуватися насамперед на нормативних засобах, необхідно, щоб більшість громадян суспільства поділяли прийняті в ньому основні цінності; для цього потрібно, щоб вони в такі цінності вірили, а не просто були змушені їм підкорятися. Цілком очевидно, що високий рівень злочинності й інших проявів антисоціальної поведінки служить показником браку порядку; набагато менш визнаний той факт, що велика кількість поліцейських, фінінспекторів і ревізорів також є показником занепаду моральності, навіть якщо прояви антисоціальної поведінки обмежені. Саме в цьому моменті полягає основна відмінність між суспільним станом, який позначають формулою «закон і порядок», і комунітарним поняттям соціального порядку.

Необхідний порядок буде спиратися на відновлення громадянського (civil) або цивільного (civic) суспільства і виявиться багато в чому самоцінним. Однак для його забезпечення одного громадянського суспільства недостатньо. Поняття «громадянського ладу» (civic order) використовується для позначення людей, які дотримуються цивілізованого ставлення один до одного (не роблять виплодків пекла зі своїх опонентів, готові піти на компроміс, у спорах покладаються на силу переконання). При цьому мається на увазі, що суспільство повинно мати у своєму розпорядженні інститути, які виконують роль посередників між його членами і державою, поважаючи при цьому переваги громадян. Вчений згоден із тим, що «цивільний лад»

є невід'ємним елементом здорового суспільства, проте його поняття надто обмежено: до нього в основному підходять із точки зору діяльності в політичній сфері, не приділяючи уваги основоположним цінностям [8].

Цінності комунітаризму, на думку А. Етционі, можуть полегшити людству вихід із глобальної фінансово-економічної кризи, оскільки здатні замінити ірраціональне для людини поклоніння споживацтву, що багато в чому стимулювала криза. Для зміни соціальних імперативів і звичної поведінки громадян він пропонує проводити мегадиспути з проблем культурних норм, а також коригувати діяльність деяких інститутів [10].

У привнесення нових ціннісних установок в масову свідомість і у зміні суспільних переваг особливу роль А. Етционі відводить системі освіти. На його думку, школам слід виховувати в молодих громадян негативне ставлення до споживацтва і фокусувати увагу на комунітаристських проектах. Цій меті могли б служити, наприклад, введення скромної форми одягу, залучення учнів до суспільно-корисної діяльності на місцевому рівні, вимога до старшокласників «наглядати» за молодшими і т.п.

У концепції А. Етционі помітним є акцент на велике значення діалогу в соціально-політичному житті активного соціуму. Точніше, вчений говорить про «третю модель» (альтернативну як парадигмі міжкультурних воєн, так і ліберальній парадигмі). Ця третя модель, або «третьій шлях» означає, що суспільство покоїться на трьох опорах: на «витонченому уряді», на «добре розвиненому, але регульованому ринку» і на «пульсуючій колективності». Цю модель демократії А. Етционі не пов'язує з якимось особливим національним шляхом розвитку – американським, британським або якимось ще. Початки «третього шляху» Етционі знаходить не тільки в Старому і Новому Заповітах, але також у навчаннях древніх греків, у азіатських, мусульманських і єврейських уявленнях про гармонію і відповідальність, у мисленні фабіанців, католицькому соціальному вченні тощо [8].

Загалом, комунітаристи прагнуть до суспільства, яке є «не просто цивільним, але добрим». У цьому суспільстві люди виступають один для одного метою, а не засобом, цілісними особистостями, а не фрагментами, членами єдиної команди сім'ї, а не просто службовцями, клієнтами або навіть співгромадянами.

Активна громада – це саме «чуйне суспільство», тобто воно приймає до уваги потреби своїх членів. Одночасно це означає реалізацію ідеалу партиципаторної демократії. Для громадської структури немає іншого способу відкрити для себе потреби своїх членів і пристосуватися до них, як тільки участь самих цих членів у будівництві і перебудові даної соціальної структури. Політична участь громадян не обмежується демократичними процедурами, але стосується формування і трансформації ціннісної орієнтації суспільства. Це досягається неформальними засобами, через мережу діалогів – як громадян між собою, так і громадян з політичними елітами та лідерами.

При цьому слід зазначити, що в центрі уваги вченого є не просто політичний діалог, а саме моральний діалог в політиці. У деякому сенсі А. Етционі намагається відродити платонівсько-аристотелівський принцип органічної єдності етики й політики. Для Аристотеля етика є не просто частиною, а початком політики. Тут, щоправда, відразу ж виникає підозра: не розуміли чи грецькі філософи під політикою щось істотно інше, ніж ми сьогодні? Почасти це так, якщо пам'ятати, що під політикою античні греки мали на увазі мистецтво управління полісом, тобто щось спочатку позитивне. Це знайшло відображення і в пізніх значеннях висловлювань політика. Так, зрозуміла політика передбачала також розуміння політичної влади як організаційного начала, уряду. На відміну від цього, у греків є поняття влади як сили – кратос. І, мабуть, не випадково Аристотель називає «політією», а не якимось різновидом «кратії», найкращу свою форму правління. Якщо кратична охоплює всі форми власно-силової боротьби, в тому числі в державі і між державами, то термін «політичне» резервується за позитивним визначенням і об'єктивною реалізацією державних цілей.

У зв'язку з цим для вченого важливим є глибинний етичний сенс політики як засобу самозбереження співтовариства. Комунітаристи стурбовані не стільки тим, як робити «хорошу полі-

тику», скільки пошуком цінностей, що реально скріплюють суспільство. Вони підкреслюють, що «якщо для демократії голосування виступає принциповим моментом, то для утворення спільноти воно є лише допоміжним інструментом» [10].

Щоб діалог про цінності не вилився у війну культур, він повинен, по А. Етционі, вибудуватися відповідно до певних правил і процедур. Серед найзагальніших правил успішного морального діалогу вчений називає взаємну толерантність його учасників, які не забувають, що вони знаходяться в «одному човні», будучи членами однієї спільноти. Тому, йдучи напролом у суперечці, вони шкодять не тільки противнику, але й спільноті в цілому, і тим самим – самим собі. Звідси випливає, що партії, які сходяться в діалозі або дебатах, не повинні демонізувати одна одну, тобто сприймати опозиційну сторону як тотально чужу і негативну. Такого роду прийоми розглядаються комунітаристами як насильство над цивільними цінностями і цивільним діалогом. На противагу цьому, вони стверджують, що ввічливість – це життєвий елемент моральних діалогів [10].

Два головні складники глобального співтовариства – нормативна основа та політичні інститути, що її реалізують. До того ж «всесвітнє співтовариство спільнот» має бути передусім «справедливим суспільством». Це такий соціум, в якому забезпечений ретельно вивіреним балансом між автономією особистості (права людини, свобода і демократичне правління) і громадським порядком, а основу останнього становить не стільки примус, скільки переконання.

Втілення вищесказаного сприяє розгляду соціуму як тієї соціальної системи, яка пильно стоїть на сторожі фундаментальних прав людини і свободи особистості й виховує одночасно в громадянах повагу до колективних благ – безпеки Батьківщини і захисту навколишнього середовища. У такому суспільстві постійно переглядається співвідношення між автономією і порядком, і чим сильніше громадський порядок спирається на переконання і неформальні засоби, чим менше він залежить від держави, і що вужче спектр видів діяльності, які підлягають контролю урядом, тим ближче суспільство до ідеального стану. Важливою рисою такого суспільства є те, що його члени добровільно виконують свої зобов'язання як у відношенні один до одного, так і для забезпечення колективного блага, у них також загальні моральна культура і прагнення. Тобто в справедливому суспільстві знаходить застосування принцип «спільних цінностей і взаємної відповідальності».

Висновки. Таким чином, аналіз комунітаристської моделі справедливого суспільства (активного соціуму) показує, що сама концепція є відображенням постмодерністської парадигми в генезі соціально-політичної думки. Активний соціум як постмодерністський відрізняється від модерного і перевершує його декількома параметрами, такими, як: велика політична активність і великі інвестиції в політичну діяльність; пріоритет знань, освіти й наукових досліджень. У прийнятті рішень, в управлінні й у здійсненні контролю над діяльністю суспільства все більшого значення набувають інформаційні системи. У зв'язку з цим комунітаристський рух фактично виступає як відповідь на трансформацію соціальної системи, що охопила людську цивілізацію в середині ХХ століття. Це модель, заснована на соціальній дійсності панівної політичної системи західноєвропейського і американського товариств. Ключовим тут є поняття «мобілізація», або «соціальна активізація».

У плані співвідношення з утопічною ідеєю концепція А. Етционі, безумовно, є однією з найбільш послідовних і повних сучасних ідеалістичних підходів до вивчення соціальної реальності. Погляди дослідника на світовий устрій відображені загалом у течії. Він змоделивав світовий устрій, в якому не відступив від своїх ідей: світове співтовариство являє собою співтовариство спільнот; на кожному рівні (рівень держав, регіональний, трансрегіональний, світовий) відбувається узгодження інтересів; кожне співтовариство окремо і всі в цілому є прихильниками єдиних принципів і норм. Концепт справедливого суспільства А. Етционі вважає більш змістовним, ніж ліберальні уявлення про громадянське суспільство. Згідно з його оптимістичним прогнозом, людство рухається в напрямку справедливого суспільства, все більше уваги приділяючи етиці виживання.

Однак при цьому вчений виявляє деяку невпевненість, що не властива беззавітно віруючим у настання «вічного миру» ідеалістам. Це проявляється, зокрема, в його сумніві щодо можли-

вості настання глобального нормативного синтезу, а також у можливості створення глобального уряду. За А. Етционі, існуючі уявлення про благо, навіть якщо вони поділяються багатьма націями, недостатні, він не визнає демократичне підпорядкування меншості більшості. Тому стає важливим саме прагнення і рух до абсолютного синтезу цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анিকেєв А.Б. Коммунітаризм или справедливість по Амитаю Етционі. URL: <https://www.proza.ru/2017/03/04/1320>
2. Іванишкіна Ю.В. Коммунітаризм Амитаю Етционі: деякі аспекти теорії «всеобщего блага». *Локус: люди, общество, культуры, смыслы*. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunitarizm-amitaya-ettsioni-nekotorye-aspekty-teorii-vseobschego-blaga>
3. Молчанов А.В. Коммунітаризм как альтернатива классическим идеологиям. *Pro Nunc. Современные политические процессы*. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunitarizm-kak-alternativa-klassicheskim-ideologiyam>
4. Поцелуев С.П. Моральные диалоги в модели «отзывчивой демократии» А. Етционі. *Политическая концептология*. 2010. № 4. С. 208–234.
5. Савченко И.А. Коммунітарная идея и социокультурная практика. *Современные исследования социальных проблем*. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunitarnaya-ideya-i-sotsiokulturnaya-praktika>
6. Тимжук Дж.А. Идеология диалога в коммунітаризме по Амитаю Етционі. *Социодинамика*. 2017. № 10. С. 59–70. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=21641
7. Щербина В.В. Західна соціологія та постмодерне суспільство. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 63. С. 27–34.
8. Етционі А. Новое золотое правило. Сообщество и нравственность в демократическом обществе. *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология*. Москва : Academia, 1999. URL: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1309.html
9. Етционі А. Что придет на смену консьюмеризму? Усмиренная экономика и процветающее общество. *Свободная мысль*. 2009. № 8. С. 56–57.
10. Etzioni A. *The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes*. N.Y. : Free Press, 1968. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs>

REFERENCES

1. Anikeev A.B. Kommunitarizm ili spravedlivost po Amitayu Ettsioni. URL: <https://www.proza.ru/2017/03/04/1320>
2. Ivanishkina Yu.V. Kommunitarizm Amitaya Ettsioni: nekotorye aspekty teorii «vseobschego blaga». Lokus: lyudi, obschestvo, kulturyi, smyislyi. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunitarizm-amitaya-ettsioni-nekotorye-aspekty-teorii-vseobschego-blaga>
3. Molchanov A.V. Kommunitarizm kak alternativa klassicheskim ideologiyam. Pro Nunc. Sovremennyye politicheskie protsessyyi. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunitarizm-kak-alternativa-klassicheskim-ideologiyam>
4. Potseluev S.P. Moralnyie dialogi v modeli «otzyivchivoy demokratii» A. Ettsioni. Politicheskaya kontseptologiya. 2010. № 4. S. 208–234.
5. Savchenko I.A. Kommunitarnaya ideya i sotsiokulturnaya praktika. Sovremennyye issledovaniya sotsialnyih problem. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunitarnaya-ideya-i-sotsiokulturnaya-praktika>
6. Timjuk Dzh.A. Ideologiya dialoga v kommunitarizme po Amitayu Ettsioni. Sotsiodinamika. 2017. № 10. S. 59–70. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=21641
7. Shcherbyna V.V. Zakhidna sotsiologhiia ta postmoderne suspilstvo. Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky. 2014. Vyp. 63. S. 27–34.
8. Ettsioni A. Novoe zolotoe pravilo. Soobschestvo i npravstvennost v demokraticheskom obschestve. Novaya postindustrialnaya volna na Zapade. Antologiya. M.: Academia, 1999. URL: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1309.html
9. Ettsioni A. Chto pridet na smenu konsyumerizmu? Usmirennaya ekonomika i protsvetayushee obschestvo. Svobodnaya myisl. 2009. № 8. S. 56–57.
10. Etzioni A. *The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes*. N.Y.: Free Press, 1968. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs>

Okorokova Vira Viktorivna

Grand PhD,

Associate Professor Chair of World History and Methodology of Science
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

**“ACTIVE SOCIETY” AS A COMMUNITARY MODEL
OF A JUST SOCIETY BY A. ETZIONI**

The article is devoted to the study of one of the issues of social philosophy, which in and in our time do not lose their significance. The fact is that the concept of communitarism that arose in modern times, in the middle of the twentieth century, received its new development and design as a socio-political doctrine. Unlike their predecessors, at that time the ideological theorists of this direction were concerned about the issues of the future democratic society, the creation of a model of such a society in which social contradictions, especially between the individual as a person and society/power, were resolved in a positive way. And in this case, one of the most noteworthy is the approach of the American sociologist A. Etzioni, who introduced a model of a just society or as it is also called “healthy”.

According to the logic of the presentation of the material, the article smoothly reveals the main components of the construction of a new model of society A. Etzioni. Social ideals here are not freedom, but justice and equality. A society is considered fair, in which a balance is ensured between the autonomy of the individual and public order, based not only on coercion, but on conviction. According to the optimistic forecast of A. Etzioni, humanity is moving in the direction of a just society, paying more and more attention to the ethics of survival.

The latter indicates the great role of the moral imperative, to which the communitary attach decisive importance since it lies at the basis of the education of man, his relationship to social reality. The author points out the judgments of A. Etzioni in this regard, noting that according to the scientist, each individual should work not because of material wealth, but for the benefit of society as a whole. Only in this case is it possible to build a just society in which a compromise will be found between the individual and society/state as a whole.

The values of communitary can make it easier for mankind to overcome the global financial and economic crisis, since it can replace the irrational worship of consumers, which in many ways stimulated the crisis. In this case, A. Etzioni thinks of social justice primarily as the first duty of people to solve their problems themselves or with the help of relatives and friends, and only when the possibilities of self-help are exhausted, resort to the support of a society considered as a community of communities.

Key words: *democracy, communitarism, “active society”, postmodernism, social justice.*

УДК 1:136.3+124.6+316.774
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.5>

Пальчинська Мар'яна Вікторівна

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, психології та педагогіки
Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова
вул. Кузнечна, 1, м. Одеса, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ДЕТЕРМІНАНТА СУЧАСНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Стрімкий перебіг глобалізаційних процесів у сучасному світі посилює значущість інформації та інфокомунікаційних технологій, які дозволяють максимально активізувати інформаційний обмін. Доступність цих технологій дає можливість окремому індивіду, соціальній групі та суспільству в цілому стати учасником глобального інформаційного простору. Впровадження інформаційних технологій призводить до інформатизації суспільства, що у свою чергу служить передумовою переходу світового співтовариства до якісно нової стадії суспільного розвитку, тобто до інформаційного суспільства.

Суспільство як соціальна система являє собою сферу взаємодії, стан якої визначається різними соціокультурними факторами і процесами. В умовах сучасного етапу цивілізаційного розвитку соціосфера конкретного суспільства детермінується техносферою та інфосферою, які зумовлюють соціокультурні трансформації кожного структурного рівня і продукують віртуальний простір. Характер соціального впливу в умовах становлення інформаційного суспільства зумовлений різними процесами, що впливають на соціальну взаємодію.

У контексті соціально-філософської парадигми сучасне суспільство характеризується як інформаційне, навіть незважаючи на те, що становлення даного типу соціального устрою притаманне невеликій кількості країн із розвиненим інформаційним потенціалом. Цей вид соціальної організації є закономірним етапом розвитку техногенної цивілізації, оскільки він не тільки корелює з відповідним рівнем науково-технічного прогресу, а й визначає подальшу цивілізаційну динаміку.

Узагальнюючи погляд на сутність інформаційного суспільства та його базових соціокультурних детермінант, слід зазначити, що інформаційне суспільство – тип суспільного устрою, де інформація стає фактором інтенсифікації соціокультурних трансформацій.

Соціокультурні детермінанти, що зумовлюють становлення інформаційного суспільства, ініціюють зміни у сучасному світі. Вони стосуються фактично всіх сторін життя суспільства, впливають на свідомість і поведінку людей, змінюють темп і стиль життя. Науково-технічна революція ускладнює завдання управління соціальними процесами, ставить перед людством нові, безпрецедентні проблеми. У цих умовах вирішальним фактором виявляється здатність суспільства до широкого регулювання свого розвитку. Враховуючи вплив техніки на діяльність людини та суспільство, сучасну цивілізацію характеризують у тому числі і як техногенну. Посилення динаміки соціокультурних трансформацій, зумовлених становленням інформаційного суспільства, викликано такими чинниками: по-перше, інформаційна зумовленість сучасного суспільного розвитку збільшує інформаційні потреби всіх елементів соціуму; по-друге, виникає інформаційний ринок, в інформаційну сферу робляться інвестиції; по-третє, зросли технологічні можливості отримання, зберігання, передачі і використання інформації внаслідок інтенсивного поширення інформаційних технологій та подальшого процесу інформатизації. Це актуалізує проблему зміцнення інформаційного потенціалу суспільства.

В умовах прискореного динамізму суспільних змін різко зростає потреба в оперативному доступі до інформації. Інформація – це один з основних ресурсів інформаційного суспільства, у зв'язку з чим загострюється проблема коректності, точності інформації та адекватності знання. Низький їх ступінь можна пояснити більшою рухливістю соціального і культурного життя, її швидкою мінливістю і, як результат, складністю фіксації всього, що відбувається. Різке зростання обсягу інформації супроводжується посиленням вимог до її якості.

Ключові слова: цивілізація, інформація, інформаційне суспільство, соціокультурні перетворення, інформаційна взаємодія.

Вступ. Актуальність вибраної теми зумовлена інтенсифікацією трансформаційних процесів, притаманних сучасному суспільству. Однією з центральних проблем філософської рефлексії, спрямованої на осмислення особливостей сучасних соціокультурних процесів, є проблема бачення сучасного суспільства на основі експлікації таких характеристик постмодерну, як розмаїття, мінливість, невизначеність, фрагментарність тощо. Настанови постмодерну, розглянуті у ключі культурного відтворення соціального середовища, дозволяють уточнити характер нового соціокультурного простору, який підпорядковується видозмінам. Це стимулює науковий інтерес до аналізу соціокультурних детермінант, на яких базується подальше становлення такого типу суспільного устрою, як інформаційне суспільство.

Проблема інформаційного суспільства як нового типу суспільного устрою була детально проаналізована такими вченими, як Д. Бел, З. Бжезинський, М. Кастельс, Р. Арон, Е. Тофлер, А. Турен, Й. Масуда, З. Бауман, Т. Берман, Дж. Гелбрейт, Н. Луман, Т. Стоуньєр, Дж. Ж. Фурастьє, Р. Абдєєв, В. Іноземцев, Л. Рейман, А. Урсул, С. Лем та ін. Незважаючи на те, що поняття «інформаційне суспільство» було введено в науковий обіг у 1960-х роках, дослідження цієї проблематики тривають й у наш час. Тут слід зазначити роботи таких учених, як Р. Абдєєв, Г. Бехманн, Г. Горохов, Л. Іонін, В. Ілїн, І. Хасан, М. Кузнецов, А. Крокер, О. Пунченко, А. Ракітов, та ін.

Концепції, висвітлені у роботах Р. Баландіна, М. Кагана, С. Кучинського, В. Іноземцева, О. Барда, Ж. Бодрійєра, Ж. Дельоза, І. Хасана, У. Еко та інших, дозволяють осмислити процеси, притаманні сучасному суспільству, зробивши основний акцент на таких особливостях формування соціокультурних відносин, які зумовлені ризоматичністю його основних структур – соціальних, економічних, освітніх, політичних, релігійних тощо, що стимулює зміни не тільки вектору соціально-філософського дискурсу, але й самого соціокультурного простору.

Мета роботи – дослідити особливості інформаційної детермінації розвитку сучасної цивілізації крізь призму соціально-філософського аналізу.

Результати. Фундаментальні закономірності такого складного процесу, як розвиток, притаманні найбільш складній формі руху матерії – соціальній. Розкрити особливості процесу соціальної детермінації можливо лише на основі аналізу істотної відмінності його від процесів, що відбуваються у природі, оскільки вона «відрізняється від суто енергетичних взаємодій неживої природи та інформаційно спрямованої активності живих систем своїм свідомим характером, який трансформує гру «сліпих сил природи» в усвідомлену суб'єктно-об'єктну організацію вищої форми руху матерії. Наявність свідомості <...> визначає специфічність протікання детермінаційних процесів соціокультурного світу...» [10, с. 7]. Саме наявність свідомості у носіїв соціальної форми руху уможливило ствердження того, що в суспільстві поряд із матеріальною існує також нематеріальна детермінація. Таким чином, соціальний детермінізм відображає як однозначні, так й імовірнісні зміни якостей, станів систем під впливом різних чинників.

Особливістю соціального детермінізму є те, що він відображає свідому діяльність людини як суб'єкта історичного процесу. Умови соціального розвитку об'єктивні за своєю природою, але на їх формування впливає діяльність людини, яка має можливість їх свідомої цілеспрямованої зміни. Однак ця діяльність детермінована об'єктивними законами суспільного розвитку, при цьому слід урахувати, що йдеться про великі спільноти – соціальні групи, класи, нації. Такі соціальні спільноти об'єктивують суб'єктивну поведінку окремих особистостей. Соціальний детермінізм також дозволяє виявити соціокультурні механізми, які здатні спрямувати цивілізаційний розвиток у бік прогресу, представляючи собою «системну сукупність залежностей різного рівня, починаючи від самих глибинних детермінантів історичного процесу і аж до конкретних об'єктивних умов діяльності людей» [6, с. 49].

Для якісного аналізу специфіки сучасного етапу цивілізаційного розвитку необхідно виокремити ключові фактори, які визначають характер, рівень і спрямованість цивілізаційних процесів, що відбуваються у глобальному масштабі. У конкретний період розвитку суспільства на першому плані постають ті чи інші фактори, при цьому одні з часом втрачають своє значення,

інші, навпаки, починають відігравати визначну роль. Для сучасного суспільства одним із провідних факторів виступає інформаційна діяльність, тому в контексті даного дослідження більш докладно буде проаналізована інформаційна детермінація сучасного цивілізаційного процесу.

Розгляд базових складників інформаційного суспільства як у світі загалом, так і в Україні зокрема, зумовлено наявністю швидкісного інформаційного обміну в межах світової спільноти, орієнтацією розвинених країн на розширення інформаційного потенціалу кожної держави та побудову інформаційного суспільства у масштабах світової спільноти.

Для визначення специфіки сучасного суспільства використовуються різні терміни: пост-модерністське, постіндустріальне, інформаційне тощо. Вони вживаються в різних контекстах, виділяючи окремі аспекти суспільства як єдиного цілого. Можна припустити, що всі ці визначення мають бути тісно пов'язані між собою, оскільки констатують ті видозміни, що відбуваються в суспільстві: «термінологічне розмаїття пояснюється якісно новою для людства ситуацією, коли руйнуються старі та вибудовуються нові політичні, економічні, соціальні відносини, формуються цифрові засоби комунікаційної взаємодії, окреслюються нові кордони громадської організації» [11].

У контексті соціально-філософського аналізу сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується як інформаційний, навіть незважаючи на те, що становлення даного типу соціального устрою притаманне невеликій кількості країн із розвиненим інформаційним потенціалом. Цей вид соціальної організації є закономірним етапом розвитку техногенної цивілізації, оскільки він не тільки корелює з відповідним рівнем науково-технічного прогресу, а й визначає подальшу цивілізаційну динаміку: «Інформаційне суспільство відноситься до числа конструкцій соціуму, в створенні яких величезну роль відіграють як природні механізми самоорганізації, так і розвиток інформаційних технологій. Тому його не можна трактувати як результат тільки самоорганізації суспільства або як результат чергової технічної революції, зводячи процес його формування до розвитку засобів, що полегшують інформаційну взаємодію» [9, с. 180].

Аналізуючи сучасний етап розвитку суспільства, ряд дослідників як його системоутворюючу ознаку виділяють інформацію, розглядаючи її не тільки як ресурс суб'єктної діяльності, але і як її результат: «Інформація в самому широкому сенсі, тобто як передача знань, мала критичну важливість у всіх суспільствах, тому вона перетворилася в атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій завдяки новим технологічним умовам, що виникли в даний історичний період, генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальним джерелом продуктивності й влади» [4, с. 3]. Протягом подальшого розвитку сучасної цивілізації вона стає одним із провідних ресурсів, змінюючи систему соціальної взаємодії.

Оскільки соціальна взаємодія в значній мірі ґрунтується на інфокомунікаційних процесах, за одну з базових детермінант сучасного цивілізаційного процесу слід виділити інформацію як фактор перетворення соціокультурного простору сучасного суспільства: «Інформація, задовольняючи всім вимогам філософської категорії, не тільки відображає загальні форми буття, їх зв'язок і взаємозумовленість, також є фактором розвитку від нижчого до вищого в природі, суспільстві та пізнанні» [1, с. 169]. У контексті даного стратифікаційного критерію суспільство умовно можна розділити на три ключових страти: насамперед це представники технократичної еліти (відповідно до термінології Олександра Барда), які надають ключовий вплив на соціальні процеси. Наступний щабель у соціальній ієрархії займає середній клас кваліфікованих працівників, саму значну частину становить нижчий клас, що складається з індивідів і соціальних груп, які не здатні адаптуватися до динамічних соціальних змін (т. зв. «робочі манекени», за визначенням Ж. Бодрійяра). В умовах ускладнення системи соціальної взаємодії одним із ключових її елементів є суб'єкт, що володіє актуальними знаннями і технологіями соціального перетворення, вміє адаптуватися до швидкісних змін.

Підсилює інформаційну детермінацію цивілізаційного розвитку доступність інформації, яка досягається за допомогою впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, тому розвиток інформаційного сектора дозволяє значно прискорити інтеграцію держав у глобальний інформаційний простір: «Інформаційна революція виростає з технологічних

інновацій, але не зводиться до них. Її технологічний складник, власне, і є комп'ютерна революція. Вона радикально трансформує всі засоби обробки, передачі та виробництва інформації і опосередковано надає зростання впливу на хід історичних подій, поступово міняючи систему цінностей, світогляд і уявлення людей про саму людину, сенс її буття і призначення. Тому філософська рефлексія над комп'ютерною революцією переростає в завдання осмислення соціально-історичної долі людства» [13, с. 14].

Ряд дослідників, виходячи з посилення ролі інформаційної детермінанти в розвитку суспільства та його ролі в цивілізаційному процесі, виділяють інформацію в тому числі як критерій класифікації цивілізацій: «Найбільш загальний зміст еволюції проявляється в цілеспрямованому накопиченні інформації та збільшенні її використання» [1, с. 168]. Виникнення такого підходу стимулює подальший розвиток наукового інтересу до проблем інформаційної детермінації, слугує основою для виникнення теорій, де поняття «інформація» стає ключовим: «Інформація в системі суб'єктно-суб'єктних відносин стає особливою реальністю, особливим предметом пізнання» [12, с. 215].

Інформаційна детермінація сучасного цивілізаційного процесу полягає перш за все у тому, що домінуючим видом діяльності в соціальній сфері є будь-які операції з інформацією. За допомогою різноманітних засобів інформаційного обміну, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, доступ до інформаційних ресурсів незалежно від географічних і часових обмежень, інформатизація охоплює нові сфери соціальної життєдіяльності. Поряд із цим виникає актуальна проблема виявлення й оцінки можливих соціально-психологічних наслідків інформатизації, яка впливає і на «некомп'ютеризовані види діяльності» [7, с. 3], а також на соціалізацію особистості. Насамперед інформатизація суспільства спрямована на створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб індивідів та соціальних груп, а також на створення адекватного інформаційного потенціалу сучасного суспільства.

Згідно з концепцією М. Кастельса, між концепціями «інформаційного» й «інформаціонального» суспільства є суттєві відмінності. В інформаційному суспільстві підкреслюється визначальна роль інформації як одного з базових елементів соціальної системи, однак інформаційна взаємодія була невід'ємним етапом розвитку суспільства на всіх його етапах. Водночас «інформаціональне суспільство» будується таким чином, що «генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності й влади» [4, с. 42–43]. Саме в межах інформаціонального суспільства формується соціальна віртуальність, «матеріально-символічне існування людей, повністю занурене в установку віртуальних образів, у світ переконань, в якому символи суть не просто метафори, але містять у собі життєвий досвід буття» [4, с. 504]. Віртуалізація соціального буття дозволяє індивідам або групам самостійно моделювати інфокомунікативну взаємодію у відповідності зі своїми потребами: «Моментальний світ електроінформаційних засобів включає нас цілком і відразу» [2, с. 344]. Характерною ознакою цього процесу є «візуалізація інформації» [3, с. 288], яка також стимулює інтенсифікацію соціокультурних перетворень.

Аналізуючи сутнісні ознаки цивілізаційного процесу, Микита Моїсеев уважав, що без вільного доступу до інформації недоцільно говорити про побудову інформаційного суспільства, яке він характеризував як «суспільство колективного інтелекту планетарного масштабу» [9, с. 81]. Однак ця проблема, на його погляд, навряд чи може бути вирішена в межах сучасних цивілізацій, орієнтованих на індивідуалізм і прагматизм. На його думку, для ефективного функціонування інформаційної цивілізації необхідна зміна пріоритетів у напрямку аксіосфери: «Інформаційне суспільство – це такий етап історії людства, коли колективний розум стає не тільки опорою розвитку Homo sapiens, а й об'єктом цілеспрямованих зусиль щодо його вдосконалення» [9, с. 81–83].

Однієї з найважливіших проблем – трансформації аксіосфери інформаційного суспільства, що формується – торкався також Станіслав Лем. Він акцентував увагу на тому, що одним з основних питань подальшого розвитку цивілізаційного процесу стане не стільки вирішення

певних технологічних задач, скільки подолання кризи аксіосфери, що виникає як невід’ємна складова частина техногенної цивілізації: «...основною проблемою майбутнього, інформаційного століття, стане не вирішення тих чи інших технократичних завдань, а психологічна профілактика можливого аксіологічного колапсу, потенційного руйнування самих мотиваційних основ людської поведінки» [8, с. 128]. До подібних соціальних наслідків може призвести недостатня оцінка агресивності нового інформаційного середовища по відношенню до людини: «Технологія агресивніша, ніж ми зазвичай думаємо. Її вторгнення в психіку, проблеми, пов’язані із синтезом і метаморфозами особистості, тільки в наш час становлять порожню множину. Ця безліч заповнить подальший прогрес. І тоді зникне маса моральних імперативів, визнаних сьогодні непорушними, однак з’являться нові питання, нові етичні дилеми» [8, с. 65].

Можна виділити такі рівні аналізу інформаційного суспільства, які пов’язані з виділенням певних критеріїв розуміння його сутності:

- технологічний – розглядаються технологічні інновації, які зумовили не тільки нові можливості розвитку виробництва, а й суттєві зміни в інформаційному просторі й нові рівні позиціонування суб’єкта комунікаційних зв’язків;
- економічний – передбачає врахування зростання економічної цінності інформаційної діяльності, виникнення нових форм економічної діяльності тощо;
- соціальна диференціація і соціальна мобільність – критерій фіксує зміни в соціальній структурі суспільства, де починають домінувати спільноти, представники яких зайняті інформаційною діяльністю;
- соціокультурний – у даному вимірі культура розглядається як соціопроект, детермінований революційними змінами в системі соціальної комунікації, також акцентується увага на розвитку інформаційних мереж, які мають вплив на організацію соціального простору і часу.

В основі всіх дослідницьких напрямів розглядаються зміни в різних сферах суспільного виробництва, зумовлені новим рівнем актуалізації соціальної інформації та розширенням її функціональної структури. На основі інформації детермінується також взаємодія суб’єктів соціальних відносин: «Для прийняття управлінських рішень необхідно мати достовірну інформацію про цілі й завдання, що стоять перед суспільством; про характер прояву закономірностей, що діють у сфері суспільного життя; про методи і форми їх використання для вирішення управлінських завдань; про стан об’єкта управління та довкілля; а також про можливості людей вирішувати поставлені перед ними завдання» [5, с. 157].

Загалом, для сучасної техногенної цивілізації, вектор розвитку якої має виражену інформаційну аттрактивність, характерними є такі ознаки:

- більш рельєфне вираження закономірностей соціальної динаміки, що виявляється в періодично повторюваних економічних кризах (ця обставина свідчить про істотне ускладнення структури життєдіяльності соціуму, все зростаючого інформаційного навантаження на суб’єкта, що підвищує рівень стохастичності в різних сферах суспільного буття);
- на відміну від замкнутості традиційних цивілізацій, техногенна цивілізація швидко виходить за межі одного або декількох суспільств, має експансивний характер, поширює свій вплив на інші суспільства і, створюючи міжнародний ринок, врешті-решт набуває міжнародного характеру (це свідчить про нарощування потенціалу саморозвитку і самоорганізації даного соціуму);
- сутність людини все більшою мірою розглядається крізь її суб’єктно-діяльнісну основу, а перетворена потенція людини стає її головним призначенням (діяльнісно-активний ідеал ставлення людини до природи поширюється на сферу соціальних відносин, які реформуються і трансформуються відповідно до змінених уявлень про їхню ефективність);
- панування раціонального мислення, спрямованого на теоретичне осмислення зовнішнього світу і використання нової конструктивної інформації для розвитку знарядь виробництва з метою збільшення їхньої ефективності. Цей тип соціального устрою несе із собою свій специфічний світогляд, свої способи контакту з часом і простором, зі своєю логікою і причинно-наслідковими зв’язками, а також із власними принципами конструювання соціального простору.

Завершуючи розгляд окресленої проблеми, можна зробити такі **висновки**.

Становлення нового типу соціального устрою – інформаційного – пов'язане з глобалізацією, яка стимулює ряд процесів обміну інформацією у масштабах світової спільноти. Можна констатувати, що в галузі інформаційних технологій і засобів комунікації відбулися докорінні якісні зміни. Розвиток систем глобального інформаційного обміну та соціальні трансформації, що корелюють із ними, знаходять своє відображення в діяльності практично всіх елементів соціальної структури.

Соціокультурні детермінанти, що зумовлюють становлення інформаційного суспільства, ініціюють зміни в сучасному світі. Вони стосуються фактично всіх сторін життя суспільства, впливають на свідомість і поведінку людей, змінюють темп і стиль життя. Науково-технічна революція ускладнює завдання управління соціальними процесами, ставить перед людством нові, безпрецедентні проблеми. У цих умовах вирішальним фактором виявляється здатність суспільства до регулювання свого розвитку.

Ураховуючи вплив техніки на діяльність людини та суспільство, сучасну цивілізацію характеризують у тому числі і як техногенну. Посилення динаміки соціокультурних трансформацій, зумовлених становленням інформаційного суспільства, викликано такими чинниками: по-перше, інформаційна зумовленість сучасного суспільного розвитку збільшує інформаційні потреби всіх елементів соціуму; по-друге, виникає інформаційний ринок, в інформаційну сферу робляться інвестиції; по-третє, зросли технологічні можливості отримання, зберігання, передачі і використання інформації внаслідок інтенсивного поширення інформаційних технологій та подальшого процесу інформатизації.

Інформаційна детермінація сучасного цивілізаційного процесу змінює рівні організації суспільної системи внаслідок якісних і кількісних характеристик інформації. Інформація стає необхідним ресурсом подальшого суспільного розвитку, резервуючи в соціальній структурі потенціал подальших можливих соціальних трансформацій. Для сучасного суспільства, що має виражену інформаційну детермінанту, характерні насамперед висока динаміка соціокультурних змін, пов'язана зі зростаючим інформаційним навантаженням на суб'єктів соціальної взаємодії, а також експансивний характер поширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р. Философия информационной цивилизации. Москва : ВЛАДОС, 1994. 336 с.
2. Информационное общество / сост. А. Лактионов А. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2004. 507 с.
3. Каменская Т. Социальное знание и виртуализация социальной реальности : монография. Одесса : Астропринт, 2009. 280 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
5. Кевбрин Б., Кежватов П. Научно-информационная деятельность в социальном управлении. *Общество. Культура. Управление*. Москва, 2001. С. 154–161.
6. Келле В. Соотношение детерминизма и системности в методологии социального познания. *Вопросы философии*. 1983. № 6. С. 49–57.
7. Кучинский С. Что придет на смену индустрии современных технологий? *ЗН*. 2001. № 46. С. 3.
8. Лем С. Сумма технологий. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002. 668 с.
9. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество. Москва : Устойчивый мир, 2001. 200 с.
10. Момджян К. Методологическая функция исторического материализма. *Общество как предмет социально-философского исследования*. Москва, 1987.
11. Павлова. Формы культуры информационного общества. URL: http://www.ifapcom.ru/files/Monitoring/pavlova_form_cult_io.pdf
12. Пунченко О. Цивилизационное измерение истории человечества : монография. Одесса : Астропринт, 2013. 448 с.
13. Ракитов А. Философия компьютерной революции. Москва : РАН ИНИОН, 1991. 287 с.

REFERENCES

1. Abdeev R. *Filosofiya informatsionnoy tsivilizatsii* / R. Abdeev. M.: VLADOS, 1994. 336 s.
2. *Informatsionnoe obschestvo* / sost. Laktionov A. M.: OOO «Izdatelstvo AST», 2004. 507 s.
3. Kamenskaya T. *Sotsialnoe znanie i virtualizatsiya sotsialnoy realnosti. Mongrafiya* / T. Kamenskaya. Odessa: Astroprint, 2009. 280 s.
4. Kastels M. *Informatsionnaya epoha: ekonomika, obschestvo, kultura* / M. Kastels. Moskva. GU VShE, 2000. 608 s.
5. Kevbrin B. *Nauchno-informatsionnaya deyatel'nost v sotsialnom upravlenii* / B. Kevbrin, P. Kezhvatov // *Obschestvo. Kultura. Upravlenie*. Moskva. 2001. S. 154–161.
6. Kelle V. *Sootnoshenie determinizma i sistemnosti v metodologii sotsialnogo poznaniya* / V. Kelle // *Voprosy filosofii*. 1983. № 6. S. 49–57.
7. Kuchinskiy S. *Chto pridet na smenu industrii sovremennykh tekhnologiy?* / S. Kuchinskiy // *ZN*. 2001. № 46. S. 3.
8. Lem S. *Summa tekhnologiy* / Stanislav Lem. Moskva. OOO «Izdatelstvo AST», 2002. 668 s.
9. Moiseev N.N. *Universum. Informatsiya. Obschestvo*. M.: Ustoychiviy mir, 2001. 200 s.
10. Momdzhyan K. *Metodologicheskaya funktsiya istoricheskogo materializma* / K. Momdzhyan // *Obschestvo kak predmet sotsialno-filosofskogo issledovaniya*. Moskva. 1987.
11. Pavlova Formy kultury informatsionnogo obschestva http://www.ifapcom.ru/files/Monitoring/pavlova_form_cult_io.pdf
12. Puchenko O. *Tsivilizatsionnoe izmerenie istorii chelovechestva: [monografiya]*. Odessa: Astroprint, 2013. 448 s.
13. Rakitov A. *Filosofiya kompyuternoy revolyutsii*. Moskva. RAN INION, 1991. 287 s.

Palchynska Mariana Viktorovna

Doctor of the Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Philosophy, Psychology and Pedagogy
Odessa National A. S. Popov Academy of Telecommunications
1, Kuznechna str., Odesa, Ukraine

THE INFORMATION DETERMINANT OF THE MODERN CIVILIZATION PROCESS

The rapid progress of globalization processes in the modern world enhances the importance of information and infocommunication technologies that allow to maximize information exchange. The availability of these technologies enables an individual, social group and society as a whole to become a participant in the global information space. The introduction of information technology leads to the informatization of society, which, in turn, is a prerequisite for the transition of the world community to a qualitatively new stage of social development, that is, the information society.

Society as a social system is a sphere of interaction, the state of which is determined by various socio-cultural factors and processes. In the current stage of civilizational development, the sociosphere of a particular society is determined by the technosphere and infosphere, which determine the socio-cultural transformations of each structural level and produce virtual space. The nature of social influence in the conditions of formation of the information society is caused by various processes that influence social interaction.

In the context of the socio-philosophical paradigm, modern society is characterized as informational, even though the formation of this type of social system is inherent in a small number of countries with advanced information potential. This type of social organization is a natural step in the development of technogenic civilization, because it not only correlates with the appropriate level of scientific and technological progress, but also determines the further civilizational dynamics.

Summarizing the view of the essence of the information society and its basic socio-cultural determinants, it should be noted that the information society is a type of social system where information becomes a factor in the intensification of socio-cultural transformations.

The socio-cultural determinants that shape the emergence of the information society are the initiators of change in the modern world. They affect, in fact, all aspects of society, affect the consciousness and behavior of people, change the pace and lifestyle. The scientific and technological revolution complicates the task of managing social processes, poses new, unprecedented problems for humanity.

In these circumstances, the decisive factor is the ability of society to broadly regulate its development. Given the influence of technology on human activities and society, modern civilization is characterized, including as man-made. Strengthening the dynamics of socio-cultural transformations caused by the formation of the information society is caused by the following: first of all, the information conditionality of modern social development increases the information needs of all elements of the society; Third, the technological capacity to obtain, store, transmit and use information has increased as a result of the intensive dissemination of information technologies and the subsequent process of informatization. This actualizes the problem of strengthening the information potential of society.

In the context of accelerated dynamism of social change, the need for rapid access to information sharply increases. Information is one of the main resources of the information society, which is exacerbated by the problem of correctness, accuracy of information and adequacy of knowledge. Their low degree can be explained by the greater mobility of social and cultural life, its rapid variability and, as a result, the difficulty of fixing everything that happens. The sharp increase in the volume of information is accompanied by an increase in requirements for its quality.

Key words: *civilization, information, information society, sociocultural transformations, information interaction.*

УДК 371.32-76.046:598.115(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.6>

Федоренко Юлія Циреновна

студентка художньо-графічного факультету
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИТОКИ СИМВОЛІЗМУ В ЗОБРАЖЕННЯХ ДРАКОНІВ ЗАСОБАМИ ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ

У статті розкривається, що одною з найвідоміших міфічних істот і дотепер є дракон – величезна рептилія, наділена розумом, а у фольклорі кожного народу існує його образ. Визначається, що графічна символіка дракона породжує соціокультурні рівні взаємовідносин – символіку традиційного поєднання загального та одиничного, чоловічого та жіночого начал, причини та наслідків у комунікації тощо. Окреслюється, що традиції графічного зображення Драконів увесь час змінюються відповідно до суспільних запитів епохи, а тому виникає необхідність виявити те основне, що встановлює та обґрунтовує особливе місце в суспільстві графічно зображених Драконів у контексті їх впливу на свідомість як окремого індивіда, так і на суспільну свідомість.

Для більш повного розуміння розгортання логіки дослідження виявляється специфіка символічної, класичної та змішаної форм техніки естампу. Символічна форма передбачає вихід внутрішнього змісту за межі означеного візуального образу, який вказує на ці смисли, натякає на них.

Обумовлюється, що образ дракона було вибрано для символічного позначення різних, іноді навіть суперечливих, але найважливіших понять у житті людини: могутніх стихій природи, космічних сил, світла і темряви, зародження життя і трагедії смерті, мудрості та відсталості. Дракон із його особливими рисами став невід'ємною частиною давньої культури Китаю і сильним духовним символом жителів Піднебесної.

Обґрунтовується, що графічна мова естампу дозволяє створити зображення драконів у конкретному символічному матеріально-просторовому вимірі, що має соціально-комунікативний вплив і на майбутнє.

У висновках зазначається, що виразний образ китайського дракона, який багаторазово зображувався у культурній спадщині Стародавнього Китаю, наводить на думку, що він має матеріальне існування; друкована графіка володіє великими потенційними можливостями проявлення творчих здібностей; у системі відтворення візуального зображення Драконів графічне зображення має властивість не тільки художньо-символічного відображення, оскільки естамп є однією з тих галузей графіки, що, відтиснений з друкарської форми, оброблений тим або іншим способом, має самостійне значення, а насамперед він є соціально-архетиповим виміром історичного буття; графічна мова естампу дозволяє створити зображення (зокрема, драконів) у конкретному символічному матеріально-просторовому вимірі, що зумовлює одночасно і їх соціально-комунікативний вплив на багато часу наперед.

Ключові слова: дракон, образ дракона, символ, графіка, естамп, символічна комунікація.

Вступ. Одним із найвідоміших міфічних істот і дотепер є дракон – величезна рептилія, наділена розумом, а у фольклорі кожного народу існує його образ. Однак у кожного народу цей образ має свої відмінні риси і в кожного народу свій вигляд дракона, що відображається у графічному мистецтві.

Графічне мистецтво – одне з найважливіших і цікавіших символічно-зображувальних явищ у культурі кожного суспільства, воно відіграє значну роль у розвитку не тільки окремої особистості, але й суспільства. Суть графічного мистецтва визначається тим, що воно є специфічною формою естетичного усвідомлення та відображення як навколишнього, так і внутрішнього світу, тобто сприйняття та відображення.

Графічна символіка дракона породжує соціокультурні рівні взаємовідносин – символіку традиційного поєднання загального та одиничного, чоловічого та жіночого начал, причини

та наслідків у комунікації тощо. Однак традиції графічного зображення Драконів увесь час змінюються відповідно до запитів, що наявні в кожному історичному суспільстві, а тому виникає необхідність дослідити та виявити те основне, що установлює та обґрунтовує особливе місце в суспільстві графічно зображених Драконів у контексті їх впливу на свідомість як окремого індивіда, так і суспільну свідомість.

Використання різних видів декоративно-прикладного мистецтва в навчальному процесі розглядали у своїх роботах Г.В. Біда, А.А. Белов, П.Г. Демчев, Т.С. Комарова, В.С. Кузин, Б.Т. Лихачова, С.Н. Новиков, М.М. Ростовцев, А.С. Хворостов, Г.В. Черемних, Е.В. Шорохов, Т.Я. Шпикалова й інші. Проблемою теорії і методики графіки навчання її першооснови – рисунка займалися багато відомих художників минулого і теперішнього часу: Леонардо да Вінчі, А. Дюрер, Е. Делакруа, Ж.-Б. Енгр, П.П. Чистяков, І.Є. Рєпін, В.А. Серов, І.Е. Грабар, Б.В. Йогансон, Д.Н. Кардовский, Н.П. Кримов, В.Н. Яковлев тощо. Деякі з них (М.М. Волков, Е.А. Кибрик, Б.А. Дехтерев, В.А. Фаворський, Б.В. Йогансон, А.М. Грицай, В.П. Єфанов, М.Т. Манізер) розглядали ці питання в тісному зв'язку з композицією.

Образотворче мистецтво як вид художньої культури, що має тисячолітню історію своєї генези та атрибутивні особливості розвитку абстрактних форм його виразу, осмислювалось у наукових працях українських (Д. Горбачов, І. Диченко, Т. Ємельянова, Л. Матвєєва, О. Петрова, І. Павельчук, С. Папета, Г. Рудик, В. Сидоренко, О. Федорук, М. Юр), російських (І. Азізян, М. Малахов, С. Можнягун, В. Турчин, О. Шатських), західноєвропейських (В. Воррінгер, Б. Гройс, І. Іттен, В. Маркаде, Ж.-К. Маркаде, А. Наков, Г. Пуук, Б. Роуз, М. Сефор, А. Стойков, А. Туровський, Б. Фер) дослідників.

Сучасна практика демонструє відсутність комплексного дослідження символізму в зображенні Драконів і в естампі та комунікативних особливостей самого зображення, а звідси слідує, що це – багатоаспектна проблема, яка розглядається переважно крізь призму традиційних уявлень і не є достатньо дослідженою.

Мета статті полягає в з'ясуванні соціокультурної сутності витоків символізму в зображенні Драконів засобами друкованої графіки та розкриттю соціально-комунікативних особливостей графічних зображень Драконів.

Результати. Для більш повного розуміння розгортання логіки нашого дослідження виявляємо специфіку символічної, класичної та змішаної форм техніки естампу. На думку С.П. Стояна, символічна форма передбачає вихід внутрішнього змісту за межі означеного візуального образу, який вказує на ці смисли, натякає на них. Взаємозалежність і взаємозумовленість форми і змісту унеможлиблює їх роз'єднання. Символічна форма являє нам знаки трансцендентного, непізнаного, невидимого світу й тому позбавлена буквральності й прямолінійності трактування. Зазначена дефініція базується на визначенні художнього символу. Символічно-умовний вид передбачає зображення трансцендентних, духовних сутностей, яких неможливо побачити й однозначно визначити їхній візуальний вигляд, що зумовлює нереалістичність й умовність їх зображень. Дана форма має багато спільного (але не повністю збігається) із чистішим різновидом ідеаціонального стилю у П. Сорокіна; символічно-знаковий вид – передбачає вказування на існуючий зміст, що перевершує форму, за посередництвом одиничних знаків-символів або їх груп (первісна піктографія (неоліт), катакомбне мистецтво перших християн – знаки-символи: монограми, хрест, трикутник, всевидяче око тощо); символіко-алегоричний вид – передбачає наявність в образі як символічних, так і алегоричних елементів, роз'єднання і чітке виокремлення яких є практично неможливим; символіко-реалістичний вид – художній образ виконаний у досить реалістичній, зрозумілій манері, але внутрішній зміст і мотивація зображення виводять нас на нетотожний образу зміст [1].

У системі візуальної комунікації графічне зображення має свій конкретний матеріальний носій, також зображення має властивість не тільки відображати час, а й розвиватись у часі. Графіка належить до просторових видів мистецтва і як кожен вид мистецтва має свою специфіку, ставить власні завдання і створює для їх вирішення свої засоби і прийоми, певну своєрідність художніх можливостей, що формує її зображальну і виражальну мову. Графічна мова дозволяє

залишати і одержувати інформацію, користуватись нею всім без винятку. Звісно, вся інформація настільки велика, що її можна відзначити знаком нескінченності, також вона ділиться на потрібну в даний момент і непотрібну. Враховуючи всі можливості мови графіки, зокрема естампу, можна сказати, що будь-яка графічна образно-зображувальна інформація являється суб'єктивним відображенням у зображенні, обов'язково враховуючи те, що зображення створене в той чи інший, але конкретно свій час.

Естамп, як зазначають Т.В. Количева, Е.Ф. Ковтун, В. Тимошевський, є однією з галузей графіки. Під естампом розуміють графічний твір, відтиснений з якою-небудь друкарської форми, обробленої тим або іншим способом друку: у верстаті або вручну, і самостійне значення, що має при цьому. Ліногравюра, ксилографія, офорт, літографія – всі ці форми сучасної графіки об'єднані в загальному понятті «естамп». Масовість тиражів, невеликий формат роблять естамп сучасним, таким, що легко входить у всі області життя. Інтер'єри квартир, готелів, кафе, бібліотек немислимі зараз без естампів [2; 3; 4; 5].

У дослідженні В.Я. Проппа визначається, що життя в Китаї розглядалося нерозривно пов'язаним із природою, через яку люди намагалися осмислити закони буття, досягти духовного просвітлення та гармонії із самим собою і навколишнім світом. Такий світогляд склався в Китаї не випадково. Він пов'язаний з особливостями кліматичних умов. У країні, де над людиною завжди панувала стихія посух і повеней, природа перетворилася в предмет особливого шанування і поклоніння. У Єгипті ж мистецтво було складовою частиною заупокійного культу. Дракони, вважається, перейшли до Європи з китайської та японської міфології. В. Пропп називає змія як одну з найтаємничіших фігур світових фольклору та релігії [6].

Фактично, як пише Я.В. Чеснов, Дракон та образ дракона тисячоліттями хвилював уяву людей. Поширення міфу про дракона настільки універсальне, що К.-Г. Юнг відніс дракона до системи архетипів – схем, які передаються спадково (архетип тіні) [1, с. 59]. Образ дракона було вибрано для символічного позначення різних, іноді навіть суперечливих, але найважливіших понять у житті людини: могутніх стихій природи, космічних сил, світла і темряви, зародження життя і трагедії смерті, мудрості та відсталості. Дослідникам усе ще важко простежити всі етапи генезису образу дракона. Різні автори звертались до певних аспектів цього образу, зокрема Я. Чеснов досліджував загальні риси, ознаки, походження образу дракона [7, с. 59–71].

У праці Г. Бідермана зазначається, що найдавнішою та універсальною ознакою дракона як на Заході, так і на Сході є світло як особлива еманация, а також як бачення, тобто чудовий зір. З часом дракон був відокремлений від світла і перетворився на істоту темряви. Але давній зв'язок зі світлом зумовив прагнення дракона заволодіти джерелом світла, в образі якого може виступати дорогоцінний камінь, скарби, місяць або сонце. Отже, образ дракона вказує на взаємний зв'язок космічного світла і земної рослини, яка сприймає це світло і сприяє земній родючості. Така символіка дракона легко могла породити новий рівень – символіку єднання чоловічого та жіночого начал. Іноді зображення дракона можна побачити на емблемах, де він виконує роль певного символу. Наприклад, дракон, що кусає свій хвіст, – гностичний Уроборос, символ усіх циклічних процесів і, зокрема, часу [8].

Серед усіх синкретичних істот (грифонів, єдинорогів, химер) дракон є найбільш популярним, всесвітньо поширеним образом. До того ж, на відміну від зазначених істот, у ньому поєднується велика кількість рис різних тварин, тобто спостерігається прагнення відобразити якісь сутнісні поняття. Наприклад, у китайців досить поширеним був образ дракона, наділений дев'ятьма елементами: роги оленя, очі демона (чи зайця), голова коня (чи верблюда), шия змії, кігті орла, лапи тигра, живіт жаби, луска риби, вуха вола (чи корови). Це архаїчний спосіб вираження, коли одне є заміном іншого; прагнення максимального узагальнення, що є принципом самого життя. Образ, який ззовні складається з функціонально і генетично різних частин, втілює принцип узагальнення життя, об'єднання в щось цільне. Такий гібридний міфологічний образ дракона почав формуватися приблизно в той же період, коли більш ранні міфологічні символи тварин поступилися богам, що поєднували в собі риси людини та тварини. Як бачимо, в драконі поєднуються образи тварин, які в давні часи втілювали два протилежні

та відмінні від земного світи – верхній (птахи) та нижній (змії), тому спочатку міфологічний дракон зображувався у вигляді двох протилежних міфологічних символів, що втілювалися в такому міфологічному сюжеті, як поєдинок змії та пташки. Дракон також може вважатись подальшим розвитком образу змії, оскільки основні ознаки та міфологічні мотиви, пов'язані з драконом, збігаються з тими, що характеризували змію [9].

Характерно, що етимологія терміна «дракон» досить різноманітна. Є грецьке слово «drakon», пов'язане з дієсловом drakein (дивитись). Китайський дракон («лун») у культурі Піднебесної є символом позитивного початку ян, благородства і величі. Стихія дракона – вода. За легендами, йому подобається жити в річках, озерах і морях, але за бажання може і злітати в небо. Перше зображення китайського дракона, складене із дрібних річкових черепашок, налічує близько семи тисячоліть. Знайдене в провінції Хенань – регіоні, найбільш багатому на кількість пам'яток стародавньої культури Китаю. Зовнішній вигляд китайського дракона в стародавніх книгах описується так: очі нагадують кролячі, вуха – як у корови; довгі драконівські вуса звисають; тулуб, наче у змії, покритий лускою; чотири тигрові лапи з кігтями, як в орла.

У контексті дослідження виявляється, що Китайський дракон із його особливими рисами в історичних свідченнях став невід'ємною частиною давньої культури Китаю і сильним духовним символом жителів Піднебесної. Однак чи є китайський дракон простою вигадкою і творінням багатой фантазії, властивої древнім? Або це реальна жива істота? Мало кому відомо, що в багатьох історичних записах Китаю зафіксовані випадки, як дракони показувалися людям, не кажучи про свідчення очевидців, які бачили драконів уже у XXI столітті. Нижче ми розглянемо деякі з них [10].

Із соціально-комунікативної хронології слідує, що жителі Піднебесної того часу вважали, що поява жовтого дракона означає, що скоро з'явиться новий імператор. Не минуло й року, як нова династія Цзінь об'єднала всі три розділені князівства, і Китай знову став однією державою. Династія Тан (618–907 рр. н. е.) вважається періодом найбільшого розквіту Середньої держави. У «Виправлених історичних записах династії Тан» є свідчення, як одного разу в 873 році на землю на території округу Тунчен звалився дракон чорного кольору. В «Історичних записках уряду області Юнпін» є нотатки про те, що в 1839 році влітку, біля річки Луаньхе знайшли дракона, який упав з неба. Він лежав нерухомо, весь покритий мухами й іншими комахами. Місцеві жителі зробили навіс, захистивши дракона від жаркого сонця. Вони поливали його тіло холодною водою. Через три дні після нічної грози дракон зник [11–14].

Загалом слідує, що графічна мова естампу дозволяє створити зображення (зокрема, драконів) у конкретному символічному матеріально-просторовому вимірі, що зумовлює одночасно і їх соціально-комунікативний вплив на майбутнє.

Висновки. На основі вищевикладеного матеріалу можливо зробити певні узагальнення та висновки: виразний образ китайського дракона, який багаторазово зображувався у культурній спадщині Стародавнього Китаю, наводить на думку, що він має матеріальне існування. Легенди описують драконів як істот благородних та великодушних. Деякі вважають, що китайський дракон все рідше показується тому, що сучасне суспільство знищує себе в гонитві за грошима і розвагами, й у драконів немає бажання контактувати з такими людьми. А згідно з буддійськими віруваннями дракони мешкають в інших паралельних просторах. Це пояснює, чому їх так складно побачити в нашому світі; друкована графіка володіє великими потенційними можливостями в проявленні творчих здібностей; у системі відтворення візуального зображення Драконів графічне зображення має властивість не тільки художньо-символічного відображення, оскільки естамп є однією з тих галузей графіки, що, відтиснений з друкарської форми, оброблений тим або іншим способом, має самостійне значення, а насамперед він є соціально-архетиповим виміром історичного буття; графічна мова естампу дозволяє створити зображення (зокрема, драконів) у конкретному символічному матеріально-просторовому вимірі, що зумовлює одночасно і їх соціально-комунікативний вплив на багато часу наперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стоян С.П. Культурно-історичні метаморфози символізму в європейському образотворчому мистецтві : монографія. Київ : Вид. «Міленіум», 2014. 358 с.
2. Тимошевський В. Естамп. Харків, 1995. 93 с.
3. Количева Т.В. Наукове і художнє пізнання: їх специфіка і взаємодія : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.01 ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2004. 17 с.
4. Ковтун Е. Ф. Что такое эстамп. Ленинград, 1963.
5. Христенко В. Техніки авторського друку. Харків : Колорит, 2007. 721 с.
6. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Москва : Лабиринт, 2000. 336 с.
7. Чеснов Я.В. Дракон: метафора внешнего мира. *Мифы, культы, обряды народов зарубежной Азии*. Москва : Наука, 1986. С. 59.
8. Бидерман Г. Энциклопедия символов. Москва : Изд-во Республика, 1996. С. 184.
9. Терехов А.Э. Китайский дракон как символ мировой гармонии. *Путь Востока: Общество, политика, религия* : Материалы XIII молодёжной конференции по проблемам философии, религии и культуры Востока. Санкт-Петербург : С.-Петербур. Филос. об-во, 2011. С. 86–93.
10. Терехов А.Э. Три аспекта ханьских представлений о драконах (лун). *Общество и государство в Китае* : XLI научная конференция. Москва : Вост. лит., 2011. С. 334–352.
11. Bates Roy. Chinese Dragons. Oxford University Press, 2002. 72 p. ISBN: 0195928563, ISBN: 9780195928563
12. Bates Roy. All about Chinese dragons. Beijing : China History Press, 2007. 117 p. ISBN: 1435703227, ISBN 9781435703223
13. Hayes Luther Newton (1883–1979). The Chinese Dragon. Shanghai : Commercial Press Ltd., 1923. 66 p.
14. Visser Marinus Willem de (1876—1930). The dragon in China and Japan. Amsterdam : J. Müller, 1913. 266 p.

REFERENCES

1. Stoian S.P. Kulturno-istorychni metamorfozy symbolizmu v yevropeiskomu obrazotvorchomu mystetstvi: Monohrafiia. Kyiv. Vyd. «Milenium», 2014. 358 s.
2. Tymoshevskiy V. Estamp. Kharkiv, 1995. 93 s.
3. Kolycheva T.V. Naukove i khudozhnie piznannia: yikh spetsyfyka i vzaiemodiia: Avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.01. Khark. nats. un-t im. V.N. Karazina. Kharkiv., 2004. 17 s.
4. Kovtun E.F. Chto takoe estamp. Leningrad. 1963.
5. Khrystenکو V. Tekhniky avtorskoho druku. Kharkiv: Koloryt, 2007. 721 s.
6. Propp V.Ya. Ystorycheskye korny volshebnoi skazky. Moskva. Labyrynt, 2000. 336 s.
7. Chesnov Ya. V. Drakon: metafora vneshnego mira. Mifyi, kultyi, obryadyi narodov zarubezhnoy Azii. Moskva. Nauka, 1986. S. 59.
8. Biderman G. Entsiklopediya simbolov. Moskva. Izd-vo Respublika, 1996. S. 184.
9. Terehov A. E. Kitayskiy drakon kak simvol mirovoy garmonii. Put Vostoka: Obschestvo, politika, religiya: Materialyi XIII molodYozhnoy konferentsii po problemam filosofii, religii i kulturyi Vostoka. SPb.: S.-Peterb. Filos. ob-vo, 2011. S. 86–93.
10. Terehov A. E. Tri aspekta hanskikh predstavleniy o drakonah (lun). Obschestvo i gosudarstvo v Kitae: XLI nauchnaya konferentsiya. Moskva. Vost. lit., 2011. S. 334–352. (synologia.ru)
11. Bates, Roy. Chinese Dragons. Oxford University Press, 2002. 72 p. ISBN 0195928563, ISBN 9780195928563
12. Bates, Roy. All about Chinese dragons. Beijing : China History Press, 2007. 117 p. ISBN 1435703227, ISBN 9781435703223
13. Hayes, Luther Newton (1883–?1979). The Chinese Dragon. Shanghai: Commercial Press Ltd., 1923. 66 p.
14. Visser, Marinus Willem de (1876–1930). The dragon in China and Japan. Arkhyvyrovano 29 noiabria 2012 hoda. Amsterdam: J. Müller, 1913. 266 p.

Fedorenko Yuliya Tsyrenovna

Student of the Art and Graphic Faculty

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushinsky"

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

SOCIO-CULTURAL LEASES OF SYMBOLISM IN THE IMAGES OF DRAGONS BY PRINTED GRAPHICS

The article reveals that one of the most famous mythical creatures up to the present is the dragon - a huge reptile, endowed with reason, and in the folklore of every nation there is its image. It is determined that the graphic symbolism of the dragon gives rise to socio-cultural levels of relationships – the symbolism of the traditional combination of common and single, masculine and feminine principles, causes and effects in communication, etc. It is emphasized that the traditions of the graphic representation of Dragons are constantly changing in accordance with public requests of the era, and therefore there is a need to identify the main, which establishes and substantiates a special place in the society of graphically depicted Dragons in the context of their influence on the consciousness of both individual and public.

For a more complete understanding of the unfolding of the logic of the study reveals the specificity of symbolic, classical and mixed forms of printmaking. Symbolic form-involves the withdrawal of internal content beyond the defined visual image, which indicates these meanings, hints at them.

It is stipulated that the image of the dragon was chosen to symbolize various, sometimes even contradictory, but most important concepts in human life: the powerful elements of nature, cosmic forces, light and darkness, the birth of life and the tragedy of death, wisdom and backwardness. The dragon, with its special features, has become an integral part of China's ancient culture and a strong spiritual symbol of the people of the Middle Kingdom.

It is substantiated that the graphic language of print allows to create images of dragons in a specific symbolic material-spatial dimension, which determines their social and communicative influence for a long time in advance.

The findings state that the distinctive image of a Chinese dragon, repeatedly depicted in the cultural heritage of Ancient China, suggests that it has a material existence; printed graphics have great potential in displaying creative abilities; in the system of reproduction of the visual image of Dragons, the graphic image has the property not only of artistic and symbolic display, as printmaking is one of those branches of graphics that, printed from a printing form, processed in one way or another, has its own significance, and, above all, it is a socio-archetypal dimension of historical existence; graphic language of print allows to create images (in particular, dragons) in a specific symbolic material-spatial dimension, which determines simultaneously their social and communicative influence for a long time in advance.

Key words: dragon, dragon image, symbol, graphics, printmaking, symbolic communication.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 316.6+168.522

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.7>**Агаманюк Зоя Миколаївна**

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК СУЧАСНА НАУКА В УКРАЇНІ

Розвиток філософії освіти потребує наукового обґрунтування та філософської рефлексії. Взаємодія між філософією та освітою завжди відіграла суттєву роль у розвитку людства, особливо після епохи Просвітництва, яка заклала підвалини філософського осмислення освітнього процесу, звернувши увагу на прямий зв'язок міри освіченості суспільства з рівнем його соціального прогресу.

Головним аспектом сучасної української освіти є національний фактор. У будь-якій країні освіта має національний характер. Освіта здатна мобілізувати культуру народу, готувати нову інтелектуальну людину, яка повинна стати новою генерацією нації. Вона повинна ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях народу, його традиціях і духовності. Та на сьогоднішній день освіта йде разом із матеріальним благополуччям, стала одним із засобів його досягнення.

Освіта повинна бути пов'язаною з духовною культурою, повернутися до гуманізації, спрямованою на національне відродження.

Сучасна освіта дає змогу вдосконалювати здібності учнів та студентів, самостійно аналізувати і висловлювати свою думку, відстоювати свою позицію. Все це в майбутньому, після завершення навчання, дасть змогу орієнтуватися в суспільних процесах, а також впливати на прийняття суспільних рішень, адаптуватись до суспільного середовища. Тому освіта стає одним із головних детермінантів у духовній культурі молоді.

Багато дослідників підкреслює, що сьогодні життєздатність будь-якої країни, в тому числі нашої, залежить від її орієнтації на розвиток соціального інституту освіти, зокрема вищої, від набуття цим інститутом якостей соціальної суб'єктності. Таким чином, можна сказати, що реформування вищої освіти зумовлюється не тільки інтелектуалізацією більшості сфер суспільного життя, скільки необхідністю формування особистості, якості якої відповідали би викликам часу. Тому сьогодні в центрі уваги сучасних освітніх практик є не трансляція знань (хоча це важливо), а розвиток особистості – інтелектуальний, духовний, морально-етичний тощо.

Ключові слова: освіта, філософія освіти, українська освіта, національний характер освіти, знання.

Вступ. Освіченість є інтелектуальним ресурсом самореалізації особистості, невід'ємною складовою частиною її культурного капіталу, а також головною умовою існування людства на етапі його переходу до інформаційного суспільства, яке ще називають «суспільством знання». О.Тоффлер, зокрема, акцентує увагу на тому, що знання є центральним елементом інформаційного суспільства. Також він наголошує, що в майбутньому значущість освіти зростатиме. З часом знання стануть фундаментом розвитку суспільства, а не додатковими чинником у розвитку суспільства, як це було раніше [9]. Додатково можна сказати, що, оцінюючи розвиток будь-якої країни за методикою ООН, беруть два основні показники: рівень тривалості життя та рівень освіченості тієї чи іншої країни.

Класична парадигма освіти, що виникла на основі філософії Просвітництва, не може бути цілком ототожнена ні з образом науки, ні з ідеєю універсального єдиного розуму, ні з нормативізмом філософії Просвітництва.

До основних джерел цього напрямку філософських досліджень відносять фрагменти основних праць Платона, Аристотеля, Авіцени, Фоми Аквінського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, Ж. Піаже та інших мислителів, які приділяли увагу соціальному аналізу освіти. Особливе місце у цьому переліку посідає трактат Ж.-Ж. Руссо, присвячений безпосередньо проблемам освіти та її соціально-практичному значенню. Як самостійний філософський напрям філософія освіти остаточно формується наприкінці ХХ століття. На межі століть вона представлена такими іменами, як Р. Мітчел, А. Блум, Н. Постмен, Дж. Брунер, М. Розенберг та інші. Основним її дослідницьким завданням стає аналіз продуктивності сучасної освіти та визначення основних шляхів її подальшої трансформації в напрямі пристосування до нових цивілізаційних умов.

Мета та завдання статті – розглянути соціальні витоки формування філософії освіти й аргументи для обґрунтування виділення її як самостійної наукової дисципліни.

Результати. П. Сорокін вказує на те, що класична європейська освіта втратила духовні цінності, вона спрямована забезпечити розвиток тільки професійних та інтелектуальних здібностей, лишаючи поза увагою моральні якості індивідів [7, с. 415]. Змінилася не тільки освіта, для маси молодих людей почав зникати й сенс її здобуття. Все виразніше проявляється прагматичний характер: отримати високооплачувану професію, зробити кар'єру, досягти успіху тощо. Змінення цінностей не могло не відбитися на змінах у відношенні молоді до освіти. Піднялася цінність висококваліфікованої праці, особливо в комерційних структурах. Якщо колись спеціальність вибирали за покликом душі, то зараз більш апелюють до матеріальної сторони життя, вибирають спеціальність, яка би принесла в майбутньому гроші, матеріальне забезпечення. Отже, зараз освіта йде разом із матеріальним благополуччям, стала одним із засобів його досягнення.

Класична система освіти орієнтована на людину інтелектуальну, яка керується наукою, ставить її за авторитет, наука стала над моральними цінностями. Х. Ортега-і-Гассет зазначає «... ми зустрічаємо тип науковця, якого ще не бачила історія. Він з усього того, що повинна знати освічена людина, знає лише одну науку і навіть у цій науці знає лише ту маленьку ділянку, яку активно досліджує. <...> Спеціаліст прекрасно знає свій маленький закуток всесвіту, але не має найменшого поняття про все інше» [6, с. 82–83]. Цей стан «глухоти», так це визначає Х. Ортега-і-Гассет, виник саме через деморалізацію, дегуманізацію суспільства. Наприкінці ХХ століття, коли людство опинилося під загрозою свого існування (ядерна загроза, екологічна), стається криза європейської класичної моделі освіти, на заміну якій приходять неklasична модель освіти, котра поставила в центр людину моральну, відповідальну за свої дії. А. Маслоу виділяє два підходи до навчання. Перший: «...працюють для того, щоб передати дітям знання, необхідне для життя в індустріальному суспільстві. Не відрізняючись особливо уявою чи творчими здібностями. Прибічники другого підходу – гуманістично орієнтована меншість педагогів, які ставлять собі за мету самоактуалізацію і самотрансценденцію своїх учнів» [4, с. 166]. Саме перший підхід ми можемо визначити як класичну модель освіти, де освіта подавляє творчість, інтуїцію, замість того, щоб їх розвивати. А другий підхід – перехід до неklasичної моделі освіти.

Головним аспектом сучасної української освіти є національний фактор. У будь-якій країні освіта має національний характер. Освіта здатна мобілізувати культуру народу, готувати нову інтелектуальну людину, яка повинна стати новою генерацією нації. Вона повинна ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях народу, його традиціях і духовності. Освоєння суспільством своєї культурної спадщини стає домінуючим у системі освіти. Адже на спадщині й традиціях минулого повинна утверджуватися і формуватися освіта, збагачуватися духовність нашого молодого покоління. Освіта формує у молодій людині особистість, відчуття належності до конкретного соціуму. Освітня діяльність є одночасно і соціалізацією

молодої людини, бо в процесі навчання вона здобуває не тільки наукові знання, але й знання життєвого досвіду. Отже, освіта повинна бути спрямована до культурно-духовних витоків, національного відродження.

У ХХІ столітті освіта України модернізується, входить у Болонський процес, який передбачає не тільки підвищення фахового рівня спеціалістів, а також і культурного, підготовку фахівців державного і міжнародного рівня. Це означає, що дипломи українських випускників будуть визнаватися за кордоном. Кожний факультет має електронні сайти, на яких студенти можуть знайти важливі теми для обговорення, методичні вказівки та потрібну літературу до лекційних та практичних занять тощо. Студенти отримали змогу здобувати освіту в декількох навчальних закладах одночасно. У вищій освіті здійснився перехід на двоступеневу підготовку: бакалавр та магістр. З'явилися приватні навчальні заклади, платне навчання, яке доступне сьогодні в основному забезпеченим громадянам. На сучасному етапі склався новий підхід у сфері освіти. Він ставить у центр проблему особистості з її цілями, стратегіями, стилем життя.

Можна наводити й інші приклади подібного роду, але вже з того, що сказано, витікають основоположні для системи освіти висновки: 1) центральною постаттю в будь-якій системі освіти був учитель. Особистість учителя посідала друге місце після Бога (чи богів) і після правителя. Більше того, самі правителі, які, природно, навчалися у найвідоміших учителів, ставилися до них як до самих видатних людей свого часу. З учителями ніхто не міг зрівнятися за своєю значущістю для народу і держави: ні політики, ні полководці, ні які б то не було інші видатні суспільні діячі; 2) наступною важливішою постаттю був учень, котрий вважав для себе найбільшою честю і найвеличнішим щастям навчатися знанням у відомого вчителя. Тому учень з абсолютною покірливістю та увагою ставився до свого вчителя, прислуховувався до кожного його слова, запам'ятовував усе, що говорив учитель, і, пройшовши цю велику школу, він слідував шляхом свого вчителя; 3) метою освіти була не тільки передача знань, а й виховання учня у відповідному дусі, тобто в дусі того світоспоглядання і світогляду, який мав учитель; 4) отримання відповідних знань, осягнення істини і мудрості було лише першим етапом навчання та виховання. Наступним етапом була реалізація набутих знань в індивідуальному та громадському житті, тобто отримання і передача знань ніколи не були формальними та абстрактними, вони завжди так чи інакше узгоджувалися з реальним життям, життям народу і держави, і тому система освіти завжди і скрізь, у всіх суспільствах і державах вважалася першорядною державною справою; 5) вчитель і учень уважалися шляхетними людьми, і їхня шляхетність полягала саме в отриманні і передачі всієї системи знань, а потім і в застосуванні цих знань для самих серйозних завдань, що стояли перед суспільством і державою.

Розвиваючись у зазначеному ключі, маючи певну мету діяльності і виконуючи свої функції, освіта покликана задовольняти відповідні соціальні потреби та інтереси. Внаслідок цього стабілізуються соціальні відносини і узгоджується різноманітна діяльність членів суспільства. Функціонування освіти, виконання людьми в межах цього соціального інституту певних ролей зумовлюється соціальними нормами її внутрішньої структури. Саме ці норми визначають обов'язковий порядок, установлюють міру, стандарт поведінки людей, спрямовуючи соціальну діяльність [3, с. 34]. У зв'язку з цим слід зауважити, що освіта інтегрована в систему соціальних інститутів. Тільки така об'єднана система може забезпечити й гарантувати функціонування суспільства. Без соціальних інститутів узагалі не існує суспільства, людства як колективного утворення.

На наш погляд, феномен освіти проявляється в тому, що змінюється соціальна роль освіти в сучасному світі, передусім як сфери зайнятості і як специфічної індустріальної галузі, в яку залучені значні маси населення. Найочевиднішим можна вважати появу, разом з учнями, педагогами і викладачами, працівників сфери освіти і пов'язаних з нею галузей, що забезпечують освітній процес (визначення напрямів і зміст підготовки фахівців, підготовка і видання підручників і навчальних посібників, виробництво технічних засобів навчання, комп'ютерів і програмного забезпечення учбового процесу, будівництво й експлуатація учбових будівель, фінансування освітнього процесу тощо). До освітнього процесу залучаються нові маси населення,

поєднуючи навчання з роботою. З'являються нові джерела освітньої інформації: преса, радіо і багатоканальне телебачення, аудіо- і відеокасети, Інтернет. Звідси випливає необхідність розгляду педагогічних процесів у більш широкому, соціальному і методологічному контексті. Про це ж свідчать нові концепції освіти, що з'явилися останнім часом.

Сучасні дискусії про освіту покликані радикально переосмислити роль і зміст цього фундаментального суспільного інституту. Ключовим моментом даних дискусій є розгляд освіти не у вузьких технологічних межах, а в широкому історичному, соціальному і культурному контексті. На жаль, сьогодні наша освіта частіше за все розрахована на засвоєння готового знання, а не на вирішення проблем. Проблемацентричність, діалогічність і дискусійність ще не стали нормою навчання. У ньому ще панують монологічні, проповідницькі моделі передачі знання від старшого покоління до молодшого. У результаті учні, володіючи інформацією, не вміють бачити в оточуючому їх житті проблемні ситуації, грамотно формулювати проблеми, самостійно вирішувати їх і т.д.

Освіта є одним із найголовніших показників якості життя суспільства, вона впливає на його економічний та культурний розвиток. Вона представляє собою своєрідний соціальний інститут, без якого нація не в змозі самоідентифікуватися і розвиватися. Освіта повинна бути пов'язаною з духовною культурою, спрямованою на національне відродження, повернутися до гуманізації. Сучасна освіта дає змогу вдосконалювати здібності учнів та студентів, самостійно аналізувати й висловлювати свою думку, відстоювати свою позицію. Усе це в майбутньому, після завершення навчання, дасть змогу орієнтуватися в суспільних процесах, а також впливати на прийняття суспільних рішень, адаптуватися до суспільного середовища. Тому освіта стає одним з головних детермінантів у духовній культурі молоді.

Звичайно, освіченою може бути й людина, яка не має формальної освіти, насамперед вищої, а займається самоосвітою. Проте у сучасних умовах освіченість здобувається перш за все у вищій школі. Саме вища освіта відіграє значну роль у суспільній трансформації. Багато дослідників підкреслює, що сьогодні життєздатність будь-якої країни, в тому числі нашої, залежить від її орієнтації на розвиток соціального інституту освіти, зокрема вищої, від набуття цим інститутом якостей соціальної суб'єктності. Таким чином, можна сказати, що реформування вищої освіти зумовлюється не тільки інтелектуалізацією більшості сфер суспільного життя, скільки необхідністю формування особистості, якості якої відповідали би викликам часу. Тому сьогодні в центрі уваги сучасних освітніх практик стоїть не трансляція знань (хоча це важливо), а розвиток особистості – інтелектуальний, духовний, морально-етичний тощо. Останнє є головною ідеєю нової освітньої людиноцентричної парадигми.

Особливу сферу духовної культури становить наука. Наука – «область культури, яка зв'язана зі спеціалізованою діяльністю по створенню системи знань про природу, суспільство і людину» [2, с. 71]. Наука є одним із найважливіших детермінантів духовної культури. «Її особливе місце у духовній культурі визначається значенням пізнання у способі буття людини у світі, в практиці, в матеріально-предметному перетворенні світу» [5, с. 53]. Саме за допомогою пізнання людина пізнає навколишній світ і саму себе, вона формується як особистість. Духовна культура і всі її форми нерозривно зв'язані з пізнанням. А наука займає важливе місце в житті людини. Вона стала своєрідним епіцентром культури, допомагає людині сприймати дійсність, що її оточує. «Результати наукового пізнання побудовані таким чином, щоб виключити все особистісне. Отже, наука налаштована на отримання таких знань, які не залежать ні від людини, ні від людства. Жоден інший компонент духовної культури (ні мистецтво, ні ідеологія, ні релігія тощо) такої мети перед собою не ставлять» [5, с. 53].

Тривалий час в історії людства наука давала уявлення про необмежені можливості людини і її розуму, про безмежну і невичерпну природу. Людина модифікувала, пристосовувалась і підкоряла собі природу. Внаслідок того людство постало перед проблемою виживання.

Усе живе, в тому числі ми, люди, залежимо від збереження і цілісності біосфери. Тому в центрі уваги сучасної людини стоїть проблема взаємодії з навколишнім середовищем. У результаті

неправильного господарювання людини склалася погана екологічна ситуація. Людство усвідомило цю проблему, але, на жаль, зараз серед населення мало розвинута екологічна культура. Досі немає взаємодії, єдності людини із середовищем, в якому вона існує. Переоцінка цінностей призвела до знищення священних принципів моралі, і людина все більше забуває своє місце в біосфері. Людина, живучи в природному середовищі безтурботно і безпечно, не може зрозуміти, наскільки ця проблема серйозна і становить собою велику загрозу для її життя.

Вплив науки на культуру був настільки сильним, що людина впевнилася у своїх необмежених можливостях панувати над природою. І все це призвело до відділення в культурі людини від природного існування, а також до кризових явищ у культурі.

Наука зайняла домінуюче місце в соціумі, що в кінці XIX століття породило таку світоглядну позицію, як сцієнтизм, де наука виступає найвищою цінністю як для культури, так і для суспільства. Наприкінці XX століття кризові моменти, екологічні катастрофи, пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, призвели до розчарування в науці, тому що наука стала не відповідати за соціальні наслідки її використання.

У наш час XXI століття наука значно розширила свої можливості: всесвітня мережа Інтернет, відео- і супутниковий зв'язок стерли всі просторові й часові границі. Перед сучасною людиною відкрилося багато можливостей. Життя стало різноманітним, різноплановим. Інтернет став культурною моделлю нового суспільства. Сучасні наукові досягнення змінили життя суспільства, вони вплинули на всі сфери життєдіяльності людини. І хоча в суспільстві панує антисцієнтизм, у культурі наука займає головне місце. Звичайно, цей суспільний прогрес має як позитивні, так і негативні сторони. Людина отримала можливість мати доступ практично до всіх джерел інформації і робити свій власний вибір. Але водночас перед людиною постає все більше проблем і конфліктів. Основною проблемою існування людини постала екологічна проблема, тому що людина XXI століття стала як ніколи незахищеною.

Темпи зростання інформації в умовах постмодерного суспільства вимагають постійного оновлення освітніх ресурсів, їхнього вдосконалення та врахування новітніх тенденцій у сучасній освіті в глобальних масштабах. Основною тенденцією сучасної філософії освіти є пошук нових освітніх парадигм, придатних для потреб сучасного суспільства, в умовах якого важливою життєвою необхідністю стає концепція освіти протягом усього життя. У зв'язку з тенденцією до постійного зростання інформаційного навантаження і, відповідно, нагромадження нового соціально значущого знання сучасній людині недостатньо для успішної самореалізації попередньо засвоєних нею знань.

Постмодерна цивілізація вимагає від нас нового розуміння та усвідомлення сутності освітнього процесу та його соціальної продуктивності. У таких умовах виникає потреба формування нових освітніх програм, які враховували би тенденції суспільного розвитку і сприяли швидкій соціалізації людини, її пристосуванню до нових соціальних умов. Тому проблема співвідношення науки та філософії освіти натеper звертає на себе особливу увагу і вимагає відповідного аналізу. Усі зусилля сучасної філософії освіти спрямовані на пошук та впровадження в сучасну освіту такої освітньої парадигми, яка би змогла позитивно вирішити глобальні та інші найгостріші проблеми сучасного людства.

На освітні процеси, на думку багатьох дослідників цього питання, впливає і глобалізація як об'єктивно зумовлений процес зростання загальної взаємозалежності країн і союзів країн в умовах розширення об'єктів сучасного світу. В основі культурного складника глобалізації лежать нові технології виробництва знань, засобів спілкування, результатом яких є зближення народів у культурному плані. Одним із наслідків культурної глобалізації є монополізація інформації, освіти і духовного простору з боку mass media. Йдеться про ідеологічний імперіалізм, який спричинює відчуження більшої частини людства від можливостей використання навіть перетворених форм інформації. Відбувається зростаюче придушення особистості людини як соціокультурного феномена. Вона перетворюється в клієнта, підпорядкованого стандартам «суспільства споживання», позбавляється можливості вибору і створення освітньо-культурного середовища за своїми ціннісними стандартами.

Можна зробити висновок, що розвиток філософії освіти повною мірою пояснюється надіями вчених і практиків саме на цьому шляху вирішити проблеми сучасної освіти та реалізувати її функціональний імператив як фактор становлення постіндустріального суспільства. Таким чином, аналіз соціальних витоків формування філософії освіти дає достатні підстави для констатації факту обґрунтованості її виділення як самостійної наукової дисципліни для обслуговування комплексу соціальних потреб, пов'язаних з упорядкуванням і управлінням широкомасштабними та радикальними процесами змін в освітніх системах.

Взаємодія між філософією та освітою завжди відігравала суттєву роль у розвитку людства, особливо після епохи Просвітництва, яка заклала підвалини філософського осмислення освітнього процесу, звернувши увагу на прямий зв'язок міри освіченості суспільства з рівнем його соціального прогресу.

Висновки. Філософсько-методологічна основа науковості знань, логічні прийоми і методи наукового пізнання, прийоми і критерії, що забезпечують науковість знань – за допомогою всього цього встановлюється науковість знань. Знання і цілеспрямоване використання його у науковому процесі сприяє утвердженню філософії освіти як наукової дисципліни. Ми розглянули соціальні витoki формування філософії освіти й аргументи для обґрунтування виділення її як самостійної наукової дисципліни.

На наш погляд, феномен освіти проявляється в тому, що змінюється соціальна роль освіти в сучасному світі, перш за все як сфери зайнятості і як специфічної індустріальної галузі, в яку залучені значні маси населення.

Цілком природно, що розвиток філософії освіти потребує наукового обґрунтування та філософської рефлексії, а саме: переосмислення педагогічних ідей шляхом їх наукової інвентаризації та подальшої теоретичної реконструкції, визначення ідеалу освіченої людини та впливу філософії на освіту. Вирішення даних завдань можливо на засадах нової раціональності, котра, по-перше, фокусує увагу на відтворенні умов і структури проблемних ситуацій, в які потрапляє сучасна людина у своїх взаємовідносинах із реальністю, по-друге, предметом якої виступає реальність людської дії, реальність становлення і формування дійсності через діяльність, що передбачає саморозвиток її суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базалук О. Філософія: конспект лекцій : Збірник праць. URL: https://pidruchniki.com/13761025/filosofiya/ponyattya_filosofiya_osviti_predmet_zavdannya
2. Культурологія. XX век. Энциклопедия. Санкт-Петербург, 1998. Т. 2. 447 с. С. 71.
3. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Київ, 2004. 456 с. С. 34.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. Москва, 1999. 425 с. С. 166.
5. Новоселецький М.Ю., Панасюк А.Л. Місце наукового світогляду у житті людини. *Проблеми реалізації духовного потенціалу молоді*: Матер. всеукр. наук.-технічної конф ; Рівне 7-8 грудня 2000р. Рівне, 2002. Вип. 2. 112 с. С. 53.
6. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. *Вибрані твори*. Київ, 1994. 420 с. С. 82–83.
7. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность. *Человек. Цивилизация. Общество*. Москва. 1992. 542 с. С. 415.
8. Толстоухов А., Парапан І. Науковий розум і гуманістичні цінності: Глобалістський контекст. *Філософська думка*. 2001. № 6. С. 8–24. С. 19.
9. Тоффлер О. Третя хвиля. Київ : «Всесвіт», 2000. 480 с.

REFERENCES

1. Bazaluk O. Filosofia: konspekt lektzii: Zbirnyk prats Filosofia: konspekt lektzii: Zbirnyk prats URL: https://pidruchniki.com/13761025/filosofiya/ponyattya_filosofiya_osviti_predmet_zavdannya
2. Kulturologiya. XX vek. Entsiklopediya. T. 2. SPb. 1998. 447 s. S. 71.
3. Lukashevych M.P., Tulenkov M.V. Sotsiologhii. Kyiv. 2004. 456 s. S. 34.
4. Maslou A. Novyye rubezhi chelovecheskoy prirody. Moskva. 1999. 425 s. S. 166.
5. Novoseletskyi M.Yu., Panasiuk A.L. Mistse naukovooho svitohliadu u zhytti liudyny. Problemy realizatsii dukhovnoho potentsialu molodi: Mater. vseukr. nauk.- tekhnichnoi konf. Rivne 7-8 hrudnia 2000r. Vyp. 2. Rivne. 2002. 112 s. S. 53.

6. Orteha-i-Hasset Kh. Bunt mas. Vybrani tvory. Kyiv. 1994. 420 s. S. 82-83.
7. Sorokin P. Sotsialnaya i kulturnaya mobilnost. Chelovek. Tsivilizatsiya. Obschestvo. Moskva. 1992. 542 s. S. 415.
8. Tolstoukhov A., Parapan I. Naukovyi rozum i humanistychni tsinnosti: Hlobalistskyi kontekst. Filosofska dumka. 2001. № 6. S. 8–24. S. 19.
9. Toffler O. Tretia khvylya / O. Toffler. Kyiv. “Vsesvit”, 2000. 480 s.

Atamaniuk Zoia Mykolaivna

Candidate of Philosophy,

Associate at the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-cultural Activity
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

THE PHILOSOPHY OF EDUCATION AS A MODERN SCIENCE IN UKRAINE

The development of educational philosophy requires scientific substantiation and philosophical reflection. The interaction between philosophy and education has always played a significant role in the development of mankind, especially after the Enlightenment, which laid the foundations of philosophical reflection on the educational process, paying attention to the direct relationship of the level of education of society with the level of its social progress.

The main aspect of modern Ukrainian education is the national factor. In any country, education is national in nature. Education is able to mobilize the culture of the people, to prepare a new intellectual person who is to become a new generation of nation. It should be based on the cultural and historical values of the people, their traditions and spirituality. Today, however, education goes along with material well-being and has become one of the means of achieving it.

Education must be spiritual and cultural, and return to a humanization aimed at national revival.

Modern education allows to improve the abilities of students and students, to independently analyze and express their opinions, to defend their position. All this in the future, after the completion of training, will allow you to navigate social processes, as well as influence the decision making of society, adapt to the social environment. Therefore, education becomes one of the main determinants of the spiritual culture of youth.

Many researchers emphasize that today the viability of any country, including ours, depends on its orientation on the development of the social institute of education, including higher education, on the acquisition of the qualities of social subjectivity by this institute. Thus, it can be said that the reform of higher education is caused not only by the intellectualization of most spheres of public life, but by the need to form a personality whose quality would meet the challenges of the times. That is why today, the focus of modern educational practices is not the translation of knowledge (although it is important), but the development of the individual is intellectual, spiritual, moral and ethical, etc.

Key words: education, philosophy of education, Ukrainian education, national character of education, knowledge.

УДК 376:159.922-316.3

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.8>**Заварова Наталія Володимирівна**

завідувач науково-методичної лабораторії корекційної та інклюзивної освіти кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
пров. Нахімова, 8, м. Одеса, Україна

Орленко Ірина Миколаївна

завідувач Одеським обласним ресурсним центром підтримки інклюзивної освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,
аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
КЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

Солнцева Олена Анатоліївна

методист науково-методичної лабораторії корекційної та інклюзивної освіти кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
пров. Нахімова, 8, м. Одеса, Україна

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРОЕКТИ ЯК УМОВА ЯКІСНОГО НАВЧАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто проектну діяльність як філософсько-теоретичне проектування-конструювання моделей світу і людини на основі розвитку мислення. Метою статті є філософський аналіз проектування як соціального процесу в сучасній освіті та визначення основних компонентів проектування. Проектування являє собою особливий тип науково-прогностичного бачення дійсності, відрізняється мозаїчною природою (складається з дій інших видів діяльності), носить яскраво виражений соціально-громадський характер (проблематика проектів, складні схеми комунікацій, самовизначення в предметно-професійному просторі, соціально значущий результат. Автором зазначено, що під проектуванням соціальна філософія розуміє процес розвитку соціальних об'єктів, процесів і соціальних якостей, а також відносин з урахуванням різних суперечностей, багатоваріантності розвитку. За словами автора, включити учнів у проектування – значить включити їх і в діяльність по виявленню та вирішенню проблем в якихось сферах соціальної дійсності або ж у своїй життєдіяльності. Розгляд соціальних процесів направлено на внесення змін у соціальне середовище людини. Виявлено, що цілеспрямоване проектування і включеність у проектну діяльність допомагають учням проявляти творчу активність, уяву, розвивати критичне мислення. Найголовнішим умінням, яким оволодіває учень у проектній діяльності, є вміння постійно вчитися, вчитися в процесі реалізації відповідної діяльності. Використовуючи технологію проектів, учитель допомагає зрозуміти учням, навіщо їм потрібні знання та де і як їх застосовувати впродовж життя. А це означає, що в майбутньому учні розвинути здатність долати життєві труднощі, самостійно приймати рішення, тобто накопичуватимуть певний життєвий досвід та розвиватимуть життєві компетентності. Метод проектів дозволяє суттєво змінити філософію різноманіття в сучасному соціальному просторі та є сучасною педагогічною технологією, використання якої створює умови для всебічного розвитку особистості в процесі організації творчої діяльності учнів початкових класів, де вчитель не лише підвищує власний професійний рівень, а й формує в школярів навички самоосвіти, що є головним завданням сучасної школи.

Ключові слова: проектування, філософія різноманіття, компоненти проектування.

Вступ. Соціально-філософський аналіз проектування, зокрема освітніх проектів, є одним із методологічних базисів, на якому ґрунтується сучасна практика моделювання соціальних процесів. Проектування насамперед пов'язано із соціальним прогнозуванням, воно дозволяє виокремити певні вектори суспільного розвитку, спираючись на знання існуючих соціальних тенденцій. Таким чином, свідомий вплив на існуюче соціальне буття можна спланувати за допомогою моделювання, розуміння та проектування певних соціальних знань та навичок.

Проектна діяльність відноситься до розряду інноваційної, творчої діяльності, бо вона передбачає перетворення реальності, будується на базі відповідної технології, яку можна уніфікувати, освоїти та вдосконалити.

За способом проектування можна виділити; філософсько-теоретичне проектування – конструювання моделей світу і людини на основі раціонального мислення; духовно-ціннісне проектування – створення в межах релігійно-етичних систем ідеалу, який втілює уявлення конкретної культури про людську досконалість; художнє проектування «другої реальності» за допомогою образу, символу тощо.

По об'єкту проектування може бути соціальним (створення моделей суспільних явищ, соціальних інститутів, нових форм соціального устрою і суспільного життя, розробка систем управління, законів і т.д.); педагогічним (створення моделей і образів ідеальної людини в межах етичних і педагогічних систем, самопроектування особистістю свого розвитку); інженерним (проектування «другий природи» з матеріалу «першої») та ін.

Якщо розглядати проект на філософському рівні, то він розуміється як підсумок перетворювальної духовної діяльності (М.С. Коган), на діяльнісному рівні як мета і результат проектування, як обмежена в часі цілеспрямована зміна окремої системи з установленими вимогами до якості результатів, ресурсів (В.Н. Бурков, Д.А. Новиков, С.М. Маркова, Ю.Н. Петров, А.П. Тряпціна та ін.)

Комбінація різних способів проектування у співвідношенні з тими чи іншими складниками об'єктної області дає нам безліч варіантів проектної діяльності.

Мета та завдання. Мета статті – проаналізувати проектування як соціально-філософський процес управління у сучасній освіті та визначити його основні компоненти.

Результати. Сучасний зміст освіти вимагає перетворити гігантський масив знань в індивідуальне надбання та знаряддя кожної дитини як особистості, тому що світ «інформаційного вибуху», який формує нові взаємовідносини між дитиною і знаннями, стає все складнішим, молодь потребує вміння розв'язувати складні проблеми, критично ставитися до обставин та приймати зважені рішення.

Головне завдання сучасної системи освіти – створення умов для якісного навчання, упроваджуючи компетентнісний підхід. Це той орієнтир національної освітньої системи, який реалізується в різних формах та методах роботи. Особливістю компетентнісного підходу є те, що важливим нині є не тільки обсяг знань, а й уміння ними користуватися, бути готовим змінюватися та пристосовуватися до нових потреб життя, оперувати й управляти інформацією, швидко приймати рішення, активно діяти та навчатись упродовж життя. Саме розвиток в учнів життєво важливих компетентностей може дати можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, в його інформаційному просторі та подальшому здобутті освіти.

Педагогічна практика протягом тривалого часу шукає згоди між функціональним складником навчання та змогою застосовувати набуті знання у житті, розвиватися як особистості, приймати самостійні рішення, мати право вибору, вміти самовиражатися та самореалізовуватися.

Як показує досвід, метод проектів створює умови для творчої самореалізації учнів, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, підвищує мотивацію для отримання знань, а також є одним з ефективних засобів формування навчальної мотивації та навчально-пізнавальної компетентності в учнів. Учні, які проектують у навчанні, набувають досвіду вирішення реальних проблем з огляду на майбутнє самостійне життя і розроблення оптимальних шляхів вирішення проектів, досліджуючи, аналізуючи та упроваджуючи підсумки у життя.

Одночасно, на противагу цьому, навчальне проектування не тільки акцентоване збуджувати потребу в розвитку аналітичних, дослідницьких, комунікативних, організаційних, рефлексивних та інших життєво важливих умінь і навичок, а й обов'язково передбачає їх системне застосування, цілеспрямовано перевіряє ступінь їхньої надійності й ефективності набутих учнями знань, умінь та навичок.

Проектна технологія, таким чином, принципово відповідає за встановлення міцного зворотного зв'язку між теорією і практикою в процесі навчання, виховання і розвитку особистості учня [2]. Проект – це план, задум, у результаті якого автор чи автори повинні отримати щось нове: продукт, відношення, програму, книгу, модель тощо.

Слово «проект» походить з латинського «projectus» – «кинутий вперед». Проект – це сукупність певних дій, текстів, призначених для створення реального продукту.

У сучасній літературі ми знайдемо різні визначення поняття «проект».

Проект – сукупність документів (розрахунків, креслень та ін.) Для створення якоїсь споруди або виробу.

Проект – це сукупність проблеми, задуму її вирішення, засобів його реалізації і одержуваних у процесі реалізації результатів.

Проект – це комплексний, що не повторюється, захід, який передбачає впровадження нового, обмежений часом, бюджетом, ресурсами, а також чіткими вказівками щодо виконання.

Проект – це робота, виконувана одноразово (тобто має певні початок і кінець) з метою отримання унікального результату.

Проект – це послідовність взаємопов'язаних подій, які відбуваються протягом установленого обмеженого періоду часу і спрямовані на досягнення неповторного, але водночас певного результату.

Аналізуючи вищезазначені визначення з позиції соціальної філософії, ми бачимо два різних розуміння поняття «проект». Одне з них можна назвати вузьким, а друге – широким. Спочатку проект трактувався як образ майбутнього результату, поданий у формі знакової моделі або зменшеної натуральної копії майбутнього об'єкта (будівлі, споруди, пристрою). У сучасному світі створюють проекти найрізноманітніших виробів, споруд: літаків, автомобілів, кораблів, верстатів, приладів, гідроелектростанцій, аеропортів, каналів. Однак значення поняття «проект» сьогодні розуміється ширше. Воно включає в себе не тільки образ бажаного результату, але й саму діяльність, усі його стадії: від зародження ідеї до втілення її в дійсності.

Соціальна філософія розглядає проектування як визначення варіантів розвитку або зміни того чи іншого явища. Щоб точно й однозначно осмислити суть проектування, необхідно співвіднести його з поняттями, які є близькими за змістом та значенням. Такими поняттями є такі: планування, проекція, передбачення, прогнозування, конструювання, моделювання. Осмислення зазначених понять, етапності їх досягнення і методів реалізації і являє собою суть проектування [7].

Останнім часом у зв'язку зі становленням парадигми особистісно-орієнтованої освіти метод проектів переживає друге народження як ефективне доповнення до інших педагогічних технологій. Дати відповіді на запитання, чи можна за допомогою проектування чогось навчити, можна, звичайно, спробувавши його використання. Публікації з досвіду роботи стверджують, що цей метод вчить розв'язувати повсякденні педагогічні проблеми та викликає інтерес до предмету.

Сутність проектної технології полягає у функціонуванні цілісної системи змісту, методів, прийомів та в цілому дидактичних засобів, що адаптує освітній процес до структурних і організаційних вимог навчального проектування. Проект у свою чергу передбачає системне і послідовне моделювання та вирішення проблемних ситуацій, які потребують від учасників освітнього процесу пошукових зусиль.

Передусім учнівський проект визначається як індивідуальне або групове учнівське дослідження, здійснене на основі вільного вибору учнів з урахуванням інтересів школярів.

Не викликає сумніву й те, що проектна діяльність учня долати труднощі, працювати над собою, застосовувати знання для розв'язання проблем на практиці.

Засновник методу – Джон Дьюї – ще в 1884 році, в експериментальній школі м. Чикаго розробив і запровадив навчальний план, який був підпорядкований доцільній діяльності учнів відповідно до їхніх інтересів і життєвих потреб. Набуті в процесі реалізації проекту знання, вміння та навички не тільки здобувають особливі міцність та усвідомлення, а й асоціативно пов'язані з отриманим задоволенням, що стає поштовхом до нового пошуку.

У свою чергу А. Папандреу з Інституту освіти на Кіпрі вказує, що проектне навчання є непрямим, і тут цінні не тільки результати, а й ще більшою мірою сам процес, в якому відбувається особистісне зростання учасників проекту. Проект може бути індивідуальним, але, як правило, це результат скоординованих спільних дій групи учнів [2]. Вільям Кілпатрик розробив «проектну систему навчання», або метод проектів. Учні включаються в практичну діяльність, через яку вони мають опанувати теоретичні знання.

Одна з найбільш авторитетних дослідників методу проектів – Є.С. Полат – відповідає на питання «що таке метод проектів?»: «Якщо ми говоримо про метод проектів, то маємо на увазі саме спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка повинна завершитися цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим тим або іншим чином <...> В основу методу проектів покладена ідея, складова суть поняття «проект», його прагматична спрямованість на результат, який можна отримати під час вирішення тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми. Цей результат можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Щоб досягти такого результату, необхідно навчити дітей або дорослих студентів самостійно мислити, знаходити та вирішувати проблеми, залучаючи для цієї мети знання з різних областей, вміння прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів рішення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки» [6]. Останнім часом проектна технологія широко впроваджується в закладах освіти різних країн світу та слугує засобом ефективного навчання, виховання та розвитку особистості. Реформування національної шкільної освіти відкрило шлях до відродження та застосування методу проектів у вітчизняній педагогіці. Теоретичне обґрунтування даної технології здійснили відомі науковці В. Зверева, А. Моїсєєв, М. Поташник, В. Лазарєв, Г. Селевко, І. Сисоєв та ін. Проблемам організації проектної діяльності в школі присвячені праці Т. Башинської, Л. Коваль, О. Онопрієнко, В. Тименко тощо. [1]. На сторінках фахових журналів презентується досвід кращих учителів щодо використання методу проектів під час вивчення різних предметів. Однак технологія й особливості застосування методу проектів у закладах освіти потребують більш ретельного вивчення [5]. Значимим є те, що метод проектів дозволяє працювати з учнями у класах із різним рівнем підготовленості. Обдаровані учні, які випереджають у своєму розвитку однолітків, можуть з успіхом розробляти довготривалі проекти. Захист – кульмінація всієї дослідницької роботи. Проводиться він за участю всіх співавторів проекту. Запрошуються гості: учні інших класів, батьки, вчителі. У ході захисту проектів учні вчать чітко і переконливо викладати інформацію, захищати свою точку зору, ставити питання, слухати один одного [4].

Найголовнішим умінням, яким оволодіває учень у проектній діяльності, є вміння постійно вчитися, вчитися в процесі реалізації відповідної діяльності. Використовуючи технологію проектів, учитель допомагає зрозуміти учням, навіщо їм потрібні знання, де і як їх застосовувати впродовж життя. А це означає, що в майбутньому учні розвинуть здатність долати життєві труднощі, самостійно приймати рішення, тобто накопичуватимуть певний життєвий досвід та розвиватимуть життєві компетентності.

Допоки діти не почнуть займатися проектною діяльністю, все, що говорить вчитель, для них – це знайома, але абстрактна інформація, котру складно перетворити в знання. Тому для учнів необхідно створити опору для планування своєї діяльності, а тим більш для учнів з особливими освітніми потребами. У сучасних умовах реформування освіти активно реалізується право дитини з особливими освітніми потребами на якісну та доступну освіту. Багато питань виникає у педагогів під час створення освітнього середовища для дитини з особливими освітніми потребами, бо основна мета інклюзії – це не інтеграція дитини в освітній простір,

а включення її, тобто створення умов для активної взаємодії всіх учнів класу. На наш погляд, проектна діяльність дозволяє якнайкраще вирішити ці питання, суттєво змінюючи при цьому філософію різноманіття.

Стосовно вибору проблеми – це найбільш складний і важливий момент, тому що не варто подавати проблему в готовому вигляді. Варто вчити знаходити проблему чи питання, яке цікавить. У молодшій школі питання для проекту можуть виникнути у процесі ігрової діяльності, наприклад, на прогулянці, в парку, на відкритих уроках з елементами тренінгу та тематичних тижнях. У середній та старшій школі «народження» проблеми вчитель може стимулювати через обговорення на «круглому столі», «мозковому штурмі», навчальному тренінгу і таке інше. Надзвичайно важливим є момент розробки та формулювання гіпотези. Формулюючи гіпотезу, ми допомагаємо учням вибудовувати припущення досягнення поставленої мети [3].

Кожен проект реалізується, коли є потреба в чомусь новому або в удосконаленні чогось уже існуючого. Тобто перш ніж почне реалізовуватися проект, виникає нагальна потреба в чомусь. Проект сьогодні розуміється як особливий спосіб постановки і рішення проблем. Особливий тому, що не кожна проблема вирішується проектним способом. Щоб шукати їжу в пустелі або в лісі, проект не потрібен. Проектний спосіб вирішення проблем потрібен тоді, коли погано визначений образ бажаного результату, і його потрібно спроектувати, коли можливо спланувати процес досягнення бажаного результату, коли існує можливість контролювати і регулювати хід спланованих дій. В.О. Сухомлинський тісно пов'язував педагогічне проектування з поняттям «педагогічна майстерність», пояснюючи його як уміння вчителя зводити в єдиний процес усі нюанси виховного процесу, визначати їх причинно-наслідковий зв'язок і залежність педагогічних явищ [8].

Як і будь-яке складне утворення, проект складається з компонентів, якості яких і зв'язки між якими визначають якість самого проекту. До складу проекту входять:

- проблема;
- цілі проекту;
- план дій по досягненню цілей;
- механізм контролю і регулювання ходу виконання планів (механізм управління реалізацією планів досягнення цілей);
- ресурсне забезпечення проекту;
- дії, що забезпечують реалізацію проекту;
- результати реалізації проекту;
- команда проекту.

Компоненти проекту розробляються, формуються і використовуються в ході його виконання. До того ж кожен проект має життєвий цикл та проходить певні стадії:

- постановки проблеми – проблематизації;
- розроблення способу вирішення проблеми;
- планування реалізації рішення;
- практичної реалізації проекту;
- завершення проекту [7, с. 37].

Сучасне проектування містить спеціальні засоби, що дозволяють краще аналізувати проблемні ситуації, розуміти, в чому полягає проблема, виявляти можливості для її вирішення, оцінювати, які з існуючих можливостей використовувати краще, проектувати реалістичні цілі, розробляти ефективні плани досягнення цілей, оцінювати ризики та знижувати їх.

Таким чином, включити учнів у проектування – значить включити їх і в діяльність по виявленню та вирішенню проблем в якихось сферах соціальної дійсності або ж у своїй життєдіяльності. Здійснюючи це, вони повинні проходити всі стадії життєвого циклу проекту, вирішуючи проектні завдання й оцінюючи їх результати.

Головним результатом включення учнів у проектування має бути зміна в самих учнів, вони повинні будуть щось дізнатися, чогось навчитися.

Висновки. Отже, метод проектів дозволяє суттєво змінити філософію різноманіття у сучасному соціальному просторі та є сучасною педагогічною технологією, використання якої створює умови для всебічного розвитку особистості у процесі організації творчої діяльності учнів початкових класів, де вчитель не лише підвищує власний професійний рівень, а й формує в школярів навички самоосвіти, що є головним завданням сучасної школи. Час особистісно-орієнтованих технологій, а зокрема проектних, настав. Проектування являє собою особливий тип науково-прогностичного бачення дійсності, відрізняється мозаїчною природою (складається з дій інших видів діяльності), носить яскраво виражений соціально-громадський характер (проблематика проектів, складні схеми комунікацій, самовизначення в предметно-професійному просторі, соціально значущий результат. Уміння використовувати інноваційні методи – це показник високої кваліфікації і прогресивної діяльності педагога-новатора, спрямований на творчий розвиток учнів та їхню самореалізацію, підготовку до дорослого життя в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Б.І., Данильченко Н.Г. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 2.
2. Логвін В. Метод проектів у контексті сучасної освіти. *Сучасні шкільні технології*. Київ : Редакція загальнопедагогічних газет, 2005. Ч. 2. С. 31–38.
3. Метод проектів у початковій школі / упоряд. О. Онопрієнко, О.Кондратюк. Київ : Шк. світ, 2007. 128 с.
4. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за ред. О.М. Пехоти. Київ : АСК, 2002. 255 с.
5. Проектна діяльність у школі / упорядник М. Голубенко. Київ : Шкільний світ, 2007. 128 с.
6. Полат Е.С. URL: <http://www.ioso.ru/distant/project/meth%project/metod.htm>
7. Проблеми сучасної освіти. 2011. № 6.
8. Романовська М.Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2007. 160 с.
9. Сухомлинський В.А. Учитель – методист – наставник. Москва : Просвещение, 1988. 289 с.
10. Савелова С.Б. Новейший философский словарь. URL: <http://maxima-library.org/knigi/knigi/b/281973?format=read>

REFERENCES

1. Andriichuk B.I., Danylchenko N.H. *Tavriyskiy visnyk osvity*. 2013. № 2.
2. Lohvin V. Metod proektiv u konteksti suchasnoi osvity // *Suchasni shkilni tekhnolohii*. Ch. 2. Kyiv. Redaktsiia zahalnopeidahohichnykh hazet, 2005. S. 31–38.
3. Metod proektiv u pochatkovii shkoli (Tekst). // *Uporiad. O. Onopriienko, O.Kondratiuk. K.: Shk. svit*, 2007. 128 s.
4. *Osvitni tekhnolohii : navchalno-metodychnyi posibnyk / za red. O.M. Piekhoty. Kyiv. ASK, 2002. 255 s.*
5. *Proektna diialnist u shkoli / uporiadnyk M. Holubenko. Kyiv. Shkilnyi svit, 2007. 128 s.*
6. Polat E.S. URL: <http://www.ioso.ru/distant/project/meth%project/metod.htm>
7. *Problemy suchasnoi osvity, № 6, 2011.*
8. *Romanovska M.B. Metod proektiv u navchalnomu protsesi (metodychnyi posibnyk). Kharkiv. Vesta: Vydavnytstvo «Ranok», 2007.160 s.*
9. *Sukhomlynskiy V.A. Uchytel – metodyst – nastavnyk. Moskva. Prosveshchene, 1988. 289 s.*
10. *Savelova S.B. Noveyshiy filosofskiy slovar URL: http://maxima-library.org/knigi/knigi/b/281973?format=read*

Zavarova Nataliia Volodymyrivna

Head of the Scientific and Methodological Laboratory
of Correctional and Inclusive Education, Department of Pedagogy,
Psychology and Correctional Education
ODC “Odessa Academy of Continuing Education
of Odessa Regional Council”
8, Nakhimova Lane, Odessa, Ukraine

Orlenko Iryna Mykolaivna

Head of the Odessa Regional Resource Center for Inclusive Education Support
ODC “Odessa Academy of Continuing Education
of the Odessa Regional Council”,
Postgraduate Student of the Department of Philosophy,
Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

Solntseva Olena Anatoliivna

Methodist of the Scientific and Methodological Laboratory
of Correctional and Inclusive Education, Department of Pedagogy,
Psychology and Correctional Education
ODC “Odessa Academy of Continuing Education
of Odessa Regional Council”
8, Nakhimova Lane, Odessa, Ukraine

MODERN EDUCATIONAL PROJECTS AS A CONDITION OF QUALITATIVE LEARNING: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article deals with project activity as a philosophical-theoretical design and construction of models of the world and man on the basis of the development of thinking. The purpose of the article is to philosophically analyze design as a social process in modern education and identify the major components of design. Designing is a special type of scientific-prognostic vision of reality, differs in mosaic nature (consists of actions of other activities), has a pronounced socio-public nature (problems of projects, complex communication schemes, self-determination in the subject-professional space, socially significant result. stated that by design, social philosophy understands the process of development of social objects, processes and social qualities, as well as relationships taking into account various contradictions, bugs According to the author; to involve students in designing means to include them in activities to identify and solve problems in some spheres of social reality or in their life activity. Consideration of social processes aimed at introducing changes in the social environment of man It is revealed that purposeful design and involvement in project activities help students to show creativity, imagination, and develop critical thinking. permanently was to learn, to study in the implementation of relevant activities. Using project technology, the teacher helps students understand why they need knowledge and where and how to apply it in life. This means that in the future, students will develop the ability to overcome life's difficulties, make their own decisions, that is, they will gain some life experience and develop life competencies. The project method allows to change significantly the philosophy of diversity in the modern social space and is a modern pedagogical technology, the use of which creates the conditions for comprehensive personality development in the process of organizing the creative activity of elementary students, where the teacher not only improves his own professional level, but also educates which is the main task of the modern school.

Key words: design, diversity philosophy, design components.

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2019.2.9>**Кот Ксенія Сергіївна**

аспірантка кафедри дошкільної педагогіки
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26, м. Одеса, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО ДО РОБОТИ З БАТЬКАМИ

У статті розкрито філософські аспекти проблеми підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками в закладі дошкільної освіти. Визначено та уточнено сутність поняття «професійна підготовка» у філософському аспекті. Розглядається проблема підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності в науково-педагогічних дослідженнях та феномен їхньої професійної діяльності у зв'язку з досягненням у розвитку, навчанні і вихованні в дошкільників різних якостей особистості, характеристик свідомості, мислення, поведінки, спілкування і діяльності. Розкрито зміст і цілі професійної підготовки майбутніх вихователів. Зазначено, що відбуваються зміни й у засобах педагогічної комунікації, формах і методах педагогічної взаємодії. Схарактеризовано основні форми такої взаємодії: бесіди, консультації, тренінги, батьківські збори, кругли столи з актуальних питань розвитку сучасного дошкільника. Проаналізовано зарубіжний досвід, що має цінні напрацювання з питань залучення батьків до різних форм участі в організації навчального простору їхньої дитини. Визначено суперечності, що виникають на сучасному етапі підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками, розкрито шляхи їх подолання та пріоритетні напрями роботи в педагогічному закладі, які спрямовані на формування необхідних умінь та навичок взаємодії та співпраці з батьками. Одним із завдань професійної освіти є пошук шляхів розвитку і вдосконалення системи підготовки педагогічних кадрів, зокрема для роботи з дітьми. Процес підготовки вихователів у системі вищої професійної освіти має бути спрямований на формування цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок і відповідати запитам дошкільних освітніх установ. Умови глобальної конкуренції на ринку праці вимагають від педагогів дошкільного виховання високого рівня професійної компетентності. Головним засобом виховання виступає сама вчительська професія, яка реалізує основну потребу вчителя – можливість учити і виховувати дітей. Сьогодні Україні потрібні фахівці дошкільного профілю нової формації з конкурентопридатним європейським чи світовим рівнем кваліфікації для досягнення єдиної мети – формування гармонійно розвиненої особистості. На сучасному етапі підготовка фахівців потребує якісного оновлення, наповнення новим змістом, оволодіння новими методиками, що у свою чергу спонукає до ґрунтовного розроблення сталих уже форм.

Ключові слова: підготовка, професійна підготовка, майбутні вихователі, взаємодія, заклади дошкільної освіти.

Вступ. Сьогодні позначено реформуванням української системи освіти в цілому та дошкільної її ланки зокрема. Одним із пріоритетних напрямів підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) є формування вмінь, навичок та стратегій до взаємодії з сім'єю дитини. Це зумовлено тим, що в сучасних складних економічних, соціальних, політичних умовах змінюється сама парадигма відносин між педагогами як представниками освітньої системи та батьками як представниками власної дитини та захисниками її прав. На сучасному етапі важливо розробити таку структурно-функціональну модель взаємодії ЗДО та сім'ї з питань розвитку дитини, яка би сприяла успішній реалізації навчально-виховних програм та задовольняла високі потреби формування гармонійної особистості. Однак, декларуючи такі серйозні зміни в системі дошкільної освіти, вихователі ЗДО часто не готові до вирішення поставлених завдань.

Процес формування професійної підготовки триває протягом усього життя людини. На кожному етапі він наповнюється новим змістом, новими організаційно-педагогічними формами

та методами, новими потребами й відповідними підходами до інтегрування індивідуальних, професійних, соціальних аспектів життя. Сьогодні Україні потрібні фахівці дошкільного профілю нової формації з конкурентопридатним європейським чи світовим рівнем кваліфікації для досягнення єдиної мети – формування гармонійно розвиненої особистості.

Вони потребують ґрунтовної підготовки, що дозволить їм не лише реалізувати інноваційні підходи до навчання та виховання дитини, а й залучити до цього процесу її батьків, створити умови для плідної конструктивної співпраці із сім'єю. Зазначене вище спонукає сучасні педагогічні виші шукати нові форми підготовки майбутніх вихователів [10].

Проблема професійної діяльності педагога дошкільної освіти є об'єктом досліджень К. Белої, А. Бородич, О. Драгунової, І. Єрофєєвої, М. Ковардакової, В. Логінової, О. Панько, К. Прахової, П. Саморукової та інших. Питання, пов'язані із загальною характеристикою і структурою, а також специфікою професійних умінь фахівця цієї галузі, розглядаються в роботах Т. Куликової, Л. Семушиної, Л. Поздняк, В. Ядешко, які внесли вагомий вклад у розробку комплексно-дослідних програм з формування особистості майбутнього педагога. У працях А. Алексюка, О. Гури, Р. Хмелюк досліджуються різноманітні аспекти вдосконалення професійної підготовки студентів факультетів дошкільної освіти, розкриваються основні функції майбутнього спеціаліста, що забезпечують ефективність процесу його адаптації до реальної професійної діяльності. На сучасному етапі підготовка фахівців потребує якісного оновлення, наповнення новим змістом, оволодіння новими методиками, що у свою чергу спонукає до ґрунтовного розроблення сталих уже форм. Це стосується і питань співпраці вихователів ЗДО з родиною дошкільника, які сьогодні потребують варіативності.

Аналіз наукових праць провідних українських [2] та зарубіжних [5] дослідників доводить, що вплив сім'ї на виховання дитини є вирішальним, а для ефективного її розвитку педагогічний колектив та родина мають взаємодіяти. Сучасна сім'я розвивається в умовах якісно нової суперечливої суспільної ситуації. Спостерігається поворот суспільства до проблем сім'ї, розробляються і реалізуються комплексні цільові програми зі зміцнення і підвищення її значущості у вихованні дітей.

Мета та завдання статті – розкрити філософські аспекти проблеми підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками в закладі дошкільної освіти; визначити та уточнити сутність поняття «професійна підготовка» у філософському аспекті; розглянути проблему підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності.

Результати. Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу, вважаємо за доцільне розкрити сутність ключового поняття «підготовка». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підготовка» розглядається як дія зі значенням «підготувати»; запас знань, навичок, досвід тощо, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [3].

У Педагогічному словнику термін «професійна підготовка» тлумачиться як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за вибраною професією [4, с. 262].

За визначенням О. Абдуліної, професійна підготовка майбутнього педагога (вихователя) – це процес формування та збагачення настанов, знань і вмінь, що необхідні майбутньому фахівцю для адекватного виконання специфічних завдань навчально-виховного процесу [1, с. 40].

Результатом підготовки є готовність, яка є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності і є сукупністю знань, умінь, навичок, необхідних для виконання цієї діяльності (Л. Григоренко, Н. Кузьміна, Л. Кондрашова, В. Моляко, В. Сластьонін, О. Щербаков). Отже, підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи із сім'єю передбачає формування у них професійно-педагогічних знань, умінь та навичок, виховання особистісних якостей, що забезпечать високі результати взаємодії з батьками.

Проблема підготовка в педагогічних ЗВО майбутніх вихователів ЗДО до професійної діяльності набула свого розвитку наприкінці ХХ ст. та спрямована на фізичний, психічний і соціальний розвиток дітей дошкільного віку. Н. Колосова розкриває зміст готовності майбутніх вихователів до педагогічної підтримки і розуміє її як цілісне особистісне утворення, що харак-

теризується сукупністю гуманістичних і духовно-практичних ціннісних орієнтацій, фаховою компетентністю з питань надання педагогічної підтримки дітям дошкільного віку [6].

Суттєві характеристики процесу професійного становлення вихователя ЗДО визначаються провідною роллю розвитку особистості студента як майбутнього працівника.

Сьогодні підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядається науковцями як багатофакторна структура, головне завдання якої полягає у набутті кожним студентом особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності, постійно зростаючому інтересі до роботи з дітьми та їхніми батьками, а також у розвитку успішності в діяльності [8, с. 101].

Система підготовки студентів педагогічного вищого навчального закладу до взаємодії із сучасною сім'єю має на меті надати майбутнім вихователям систематизовані знання про специфіку організації виховного педагогічного процесу, технології постановки та здійснення виховних цілей, засобів щодо роботи із сім'ями різних типів для покращення сімейного виховання, якості співробітництва та взаєморозуміння з батьками дошкільників. Зміст роботи з означеної проблеми спрямований на те, щоб: ознайомити студентів з особливостями сучасних українських сімей, їхнім виховним потенціалом; переконати у важливій ролі сім'ї, родини у вирішенні завдань формування гармонійно розвиненої особистості дошкільника; проаналізувати провідні напрями педагогічної діяльності, спрямованої на взаємодію з батьками дітей та створення оптимальних умов для успішної соціалізації особистості; озброїти різноманітними методиками вивчення сімей, сучасними доцільними формами та інтерактивними методами роботи з родинами вихованців; виховувати у студентів культуру спілкування в процесі взаємодії з батьками.

Аналіз педагогічного досвіду показує, що в процесі практичної діяльності молодих вихователів часто простежуються певні труднощі у взаємодії з батьками дошкільників:

- труднощі, пов'язані з переорієнтацією ведучої діяльності з пізнавальної на комунікативну;
- комунікативний бар'єр, пов'язаний з різницею у віці між молодим спеціалістом та батьками;
- недостатність практичних умінь в організації заходів та доборі засобів педагогічної взаємодії [9, с. 46].

Підготовка майбутніх вихователів – це складний і багатоаспектний процес. Вивчення дисциплін педагогічного циклу дозволяє студентам здобути не тільки теоретичні знання, а й практичні уміння та навички організації навчально-виховного процесу, знання і вміння стосовно реалізації різноманітних форм та методів взаємодії педагога і батьків. Багатоаспектні проблеми «дошкільний навчальний заклад – сім'я» та питання формування готовності майбутніх вихователів до роботи з батьками допомагають вирішувати психолого-педагогічні дисципліни.

Сучасний вихователь дітей дошкільного віку повинен володіти глибокими теоретичними знаннями і високою педагогічною майстерністю, здійснювати інноваційну діяльність, вести дослідницьку роботу, мати сміливу педагогічну позицію, творчий потенціал, високу професійну культуру, бути прибічником педагогіки нового часу.

Співпраця вихователів ЗДО з батьками реалізується за такими напрямами: створення інформаційно-просвітницького простору для батьків та інших членів родини, які задіяні у вихованні дитини; підвищення фахової майстерності педагогів на основі ознайомлення з родинним досвідом виховання; сприяння інтеграції родинного виховання в суспільне; заохочення батьків бути активними в освітньому процесі; узгодження понять, цінностей, педагогічної позиції, досягнення єдності виховних впливів на дитину в родині та закладі дошкільної освіти; формування в педагогічних працівників і батьків позитивного ставлення до партнерської взаємодії, спонукання їх до дій і моделей поведінки, зорієнтованих на взаєморозуміння і взаємоповагу [7].

У процесі професійної діяльності вихователі ЗДО реалізують такі завдання, спрямовані на забезпечення партнерської взаємодії з батьками вихованців: формування позитивного ставлення педагогів закладу дошкільної освіти до організації системи роботи з батьками на умовах активної партнерської взаємодії; створення й підтримка творчого, конструктивного педагогічного середовища; підвищення фахової майстерності педагогів на основі ознайомлення з родинним досвідом виховання; забезпечення інформаційної підтримки, планування основ-

них завдань і змісту співпраці закладу дошкільної освіти з батьками; конкретизація напрямів взаємодії, її координація [7].

Висновки. Отже, дбаючи про ефективну взаємодію з батьками, майбутній вихователь повинен ураховувати важливість певних чинників для організації роботи із сучасною сім'єю: запрошення батьків до співробітництва; дотримання позиції рівноправності; визнання важливості батьків у співпраці; вияв любові, захопленості їхньою дитиною; пошук нових форм співпраці; використання засобів, спрямованих на підвищення авторитету батьків; довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їхньої педагогічної культури й активності у вихованні; життєстверджуючий, мажорний настрій під час розв'язання проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначаємо, що формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до партнерської взаємодії з батьками вихованців є складовою частиною процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Система підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до партнерської взаємодії з батьками вихованців поєднує такі складники: підходи, принципи, напрями, завдання партнерської взаємодії з батьками вихованців, організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з батьками, фактори ефективності, критерії і показники підготовки студентів до партнерської взаємодії з батьками вихованців, специфічні особливості такої взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Москва : Просвещение, 1990. 141 с. С. 40.
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011 (2013). 704 с.; Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, гол. ред. В.Г. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с. С. 767.
4. Вишнякова С.М. Профессиональное образование: словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с. С. 262.
5. Джайнотт Х. Дж. Родители и дети. Москва, 1992. С. 21.
6. Колосова Н.М. Підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти. Ялта, 2012. 19 с.
7. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців : лист МОН України від 11.10.2017 р. № 1/9-546. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bxpu4GDxDpc7YVWvcWUtVWJpdEk/view>
8. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г.В. Беленька та ін. ; за заг. ред. І.І. Загарницької. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 310 с. С. 101.
9. Попова И., Малина Л. Современные модели взаимодействия образовательного учреждения с семьей. *Воспитательная работа в школе*. 2014. № 6. С. 75. С. 46.
10. Довженко Т.О. Підготовка майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу до роботи з сім'єю : збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2016. Вип. 52.

REFERENCES

1. Abdullina O.A. Obschepedagogicheskaya podgotovka uchitelya v sisteme vyisshego pedagogicheskogo obrazovaniya / O.A. Abdullina. Moskva. Prosveschenie, 1990. 141 s., S. 40.
2. Bohush A.M. Doshkilna linhvodydaktyka: Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy : pidruchnyk / A.M. Bohush, N.V. Havrysh. Kyiv. Vydavnychiy dim «Slovo», 2011 (2013). 704 s. / Ponimanska T.I. Doshkilna pedahohika : navchalnyi posibnyk / T.I. Ponimanska. Kyiv. Akademvydav, 2006. 456 s.
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad, hol. red. V.H. Busel. Kyiv: Irpin : VTF «Perun», 2004. 1440 s., s. 767.

4. Vishnyakova S.M. Professionalnoe obrazovanie: slovar.Klyuchevyie ponyatiya, terminyi, aktualnaya leksika / S.M. Vishnyakova. Moskva. NMTs SPO, 1999. 538 s., S. 262.
5. Dzhaynott H.Dzh. Roditeli i deti / H. Dzh. Dzhaynott. Moskva. 1992. S. 21.
6. Kolosova N.M. Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do pedahohichnoi pidtrymky ditei doshkilnogo viku : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity / N.M. Kolosova. Yalta, 2012. 19 s.
7. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii vzaiemodii zakladiv doshkilnoi osvity z batkamy vykhovantsiv : lyst MON Ukrainy vid 11.10.2017 № 1/9-546 [Elektronnyi resurs]. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bxpu4GDXDpc7YWVvcWUtVWJpdEk/view>
8. Pidhotovka vykhovatelii do rozvytku osobystosti dytyny v doshkilnomu vitsi : monohrafiia / Bielienska, H.V., Bohinich O.L., Borysova Z.N. ta in. ; za zah. red. I.I. Zaharnytskoi. Kyiv. Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2009. 310 s., s. 101.
9. Popova I. Sovremennyye modeli vzaimodeystviya obrazovatel'nogo ucherezhdeniya s semei / I. Popova, L. Malina // Vospitatelnaya rabota v shkole. 2014. №6. S. 75, s. 46.
10. Dovzhenko T.O. Pidhotovka maibutnoho vykhovatelii doshkilnogo navchalnogo zakladu do roboty z simieiu : zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika ta psykholohiia». Kharkiv, 2016. Vyp. 52.

Kot Kseniia Serhiivna

Postgraduate Student of the Department of Preschool Pedagogy
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

The article describes the philosophical aspects of the problem of preparing future caregivers to work with parents in a preschool institution. The essence of the concept of “vocational training” in the philosophical aspect is defined and clarified. The problem of preparation of future preschool teachers to professional activity in scientific-pedagogical research and the phenomenon of their professional activity in connection with achievement in development, training and education of preschool children of different qualities of personality, characteristics of consciousness, thinking, behavior, communication and activity are considered. The content and goals of future educators’ professional training are revealed. It is noted that there are changes in the methods of pedagogical communication, forms and methods of pedagogical interaction. The basic forms of such interaction are characterized: conversations, consultations, trainings, parent meetings, round tables on topical issues of development of the modern preschooler. Foreign experience has been analyzed and has valuable experience in involving parents in various forms of participation in the organization of their child's educational space. The contradictions that arise at the present stage of preparing future caregivers to work with their parents are identified, the ways of overcoming them and the priority directions of work in a pedagogical institution are directed, which are aimed at forming the necessary skills and skills of interaction and cooperation with parents. One of the tasks of vocational education is to find ways to develop and improve the system of training of pedagogical personnel, in particular for work with children. The conditions of global competition in the labor market require teachers of pre-school education with a high level of professional competence. The teacher's profession is the main means of education, which fulfills the basic need of the teacher – the ability to teach and educate children. Today, Ukraine needs specialists from a pre-school profile of a new formation with a competitive European or world level of qualification to achieve its sole purpose of forming a harmoniously developed personality. At the present stage, the training of specialists requires qualitative updating, filling with new content, mastering new methods, which, in turn, leads to a thorough development of already existing forms.

Key words: preparation, vocational training, future educators, interaction, pre-school educational institutions.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

Трофименко Т.Г.

ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ
ТЕКСТОВОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА.....4

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Зайцев А. С.

УРОКИ И ПАРАДОКСЫ ПЕРВОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....13

Надыбский Н.И., Надыбская О.Я.

ФЕНОМЕН ЛИДЕРСТВА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ.....20

Окорокова В.В.

«АКТИВНИЙ СОЦІУМ» ЯК КОМУНІТАРИСТСЬКА МОДЕЛЬ
СПРАВЕДЛИВОГО СУСПІЛЬСТВА А. ЕТЦИОНІ.....26

Пальчинська М. В.

ІНФОРМАЦІЙНА ДЕТЕРМІНАНТА СУЧАСНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ..... 33

Федоренко Ю.Ц.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИТОКИ СИМВОЛІЗМУ
В ЗОБРАЖЕННЯХ ДРАКОНІВ ЗАСОБАМИ ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ.....41

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Атаманюк З.М.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК СУЧАСНА НАУКА В УКРАЇНІ.....47

Заварова Н.В., Орленко І.М., Солнцева О.А.

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРОЕКТИ ЯК УМОВА ЯКІСНОГО НАВЧАННЯ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ.....54

Кот К.С.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО ДО РОБОТИ З БАТЬКАМИ..... 61

CONTENTS

PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY

Trofimenko T.H.

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF TEXTUAL INFORMATION IMPACT ON A PERSON..... 4

SOCIAL PHILOSOPHY

Zaytsev A. S.

LESSONS AND PARADOXES OF THE FIRST GLOBALIZATION..... 13

Nadybsky N.I., Nadybska O.Y.

LEADERSHIP PHENOMENON: SOCIAL-PHILOSOPHICAL ASPECT..... 20

Okorokova V.V.

“ACTIVE SOCIETY” AS A COMMUNITARY MODEL
OF A JUST SOCIETY BY A. ETZIONI..... 26

Palchynska M.V.

THE INFORMATION DETERMINANT OF THE MODERN CIVILIZATION PROCESS..... 33

Fedorenko Yu.T.

SOCIO-CULTURAL LEASES OF SYMBOLISM
IN THE IMAGES OF DRAGONS BY PRINTED GRAPHICS..... 41

PHILOSOPHY OF EDUCATION

Atamaniuk Z.M.

THE PHILOSOPHY OF EDUCATION AS A MODERN SCIENCE IN UKRAINE..... 47

Zavarova N.V., Orlenko I.M., Solntseva O.A.

MODERN EDUCATIONAL PROJECTS AS A CONDITION
OF QUALITATIVE LEARNING: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS..... 54

Kot K.S.

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF TRAINING
OF TEACHERS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS
TO WORK CONDUCTED WITH PARENTS..... 61

Наукове видання

ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК № 2, 2019

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.

Обл.-вид. арк. 6,29. Ум.-друк. арк. 7,91. Зам. № 0120/12

Підписано до друку 02.12.2019. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефон +38 (0552) 39 95 80,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.